METSÄNTUTKIMUSLAITOKSEN TIEDONANTOJA 796, 2001

12.02.01

Luonnon matkailu- ja virkistys-käyttö tutkimuskohteena

Jari Järviluoma ja Jarkko Saarinen (toim.)

ROVANIEMEN TUTKIMUSASEMA

METLA

12.02.01

METSÄNTUTKIMUSLAITOKSEN TIEDONANTOJA 796, 2001

Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena

Jari Järviluoma ja Jarkko Saarinen (toim.)

ROVANIEMEN TUTKIMUSASEMA

Jari Järviluoma & Jarkko Saarinen (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796. 164 s. ISBN 951-40-1766-8. ISSN 0358-4283.

Toimittajien yhteystiedot: Jari Järviluoma, Lapin yliopisto, taloustieteiden ja matkailun laitos, PL 122, 96101 Rovaniemi, puh. (016) 341 2684, faksi (016) 341 2600, jari.jarviluoma@urova.fi; Jarkko Saarinen, Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi, puh. (016) 336 4347, faksi (016) 336 4640, jarkko.saarinen@metla.fi.

Taitto: Eija Virtanen
Kuvien käsittely ja kannen suunnittelu: Raimo Pikkupeura
Kannen kuva: Tapani Vartiainen, talvinen Pyhänkasteenputous, Pyhätunturin kansallispuisto

Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, hanke 3295 (Matkailu osana luonnon- ja kulttuuriympäristön kestävää käyttöä). Hyväksynyt tutkimusjohtaja Kari Mielikäinen.

Tilaukset: Metsäntutkimuslaitos, kirjasto/julkaisumyynti, PL 18, 01301 Vantaa, puh. (09) 8570 5580, faksi (09) 8570 5582, sähköposti kirjasto@metla.fi.

Kirjapaino: Gummerus Kirjapaino Oy
Painopaikka: Saarijärvi
Painovuosi: 2001

Aiemmat 'Luonto, matkailu, virkistyskäyttö' -symposiumien kokoomajulkaisut:

Sippola, A.-L. (toim.). 1994. Luonto – matkailu – virkistyskäyttö. Erämaaprojektin tutkijatapaaminen 3.3.1994. Arktinen keskus, Lapin yliopisto. 40 s.

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). 1995. "Jos metsään haluat mennä ...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. 133 s.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). 1996. Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. 213 s.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. 186 s.

Sisällys

Esipuhe: luontomatkailu ja luonnon virkistyskäyttö tutkimuskohteina
Jarkko Saarinen ja Jari Järviluoma 5

Recreation Fee Issues: An Emphasis on Science Involvement
Alan E. Watson 7

Käyttäjien suhtautuminen valtion alueiden virkistyspalvelujen rahoitustapoihin
Ville Ovaskainen 19

Matkailun tilat ja motiivit: Saariselän ruskamatkailun muodot ja ympäristöt
Jarkko Saarinen 35

Luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä: esimerkkeinä Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailukeskukset
Jari Järviluoma 51

Kansallispuistojen kävijätyypit
Tuija Sievänen 77

Kävijätutkimusten yhtenäistäminen luonnonsuojelu- ja virkistysalueilla: tuloksia Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijätutkimuksesta
Joel Erkkonen 87

Luonnon virkistyskäyttömahdollisuuksien tutkimus osana luonnon virkistyskäytön valtakunnallista inventointia (LVVI)
Petri Shemeikka ja Leena Kopperoinen 99

Urho Kekkosen kansallispuiston kuluneisuus: luontomatkailun ympäristövaikutusten seuranta ja mittaaminen
Janne Rautio, Minna Helenius ja Jarkko Saarinen 111

Matkailututkimuksen maisemia: näkökulmia tutkimusperinteeseen
Mika Anttonen 125

Luontomatkailu Tunturi-Lapissa: näkökulmia tutkimustarpeisiin
Mikko Jokinen 137

Methods for Understanding Land Use Conflicts in Alaska and Finland's Wilderness
Joan Kluwe 153

Yhteystiedot 163

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 5–6.

Esipuhe: luontomatkailu ja luonnon virkistyskäyttö tutkimuskohteina

Jarkko Saarinen ja Jari Järviluoma

Luonnon matkailu- ja virkistyskäytön tutkimuksella on takanaan kansainvälisesti reilun 70 vuoden historia. Suomessakin tutkimustoiminta virisi jo 1960-luvulla. Toisin kuin monessa muussa maassa kotimaisessa tutkimustoiminnassa matkailun ja virkistyksen käsitteellinen ero ei ole muodostunut raja-aidaksi. Kansainvälisesti matkailulla ja virkistyksellä on jo pitkään ollut omat sarjajulkaisunsa, tutkimustraditionsa ja paljolti eriytyneet seminaarit ja kongressijärjestelynsä. Tässä suhteessa kotimaisen "kentän" pienuus saattaa myös luoda etua. Siitä ovat osoituksena käsillä oleva ja aiemmat 'Luonto, matkailu, virkistyskäyttö' -kokoomajulkaisut ja symposiumit.

Luontomatkailun ja luonnon virkistyskäytön tutkimuksen kenttään kohdistuu nykyisin runsaasti kehittämis- ja muutospaineita. Luontomatkailun katsotaan olevan edelleen yksi matkailutoimialan nopeimmin kasvavia sektoreita ja syrjäseuduilla matkailun – ei-paikallisen virkistäytymisen – kehittämisen mahdollisuuksiin uskotaan tulevaisuuden työllistäjänä ja tulon antajana vahvasti. Luontomatkailun ja luonnon virkistyskäytön kehittäminen on mainittu myös Lipposen II hallitusohjelman tavoitteissa. Sen mukaan luontomatkailun kehittämisen nähdään perustuvan pitkälti luonnonsuojelualueverkostoon ja palvelevan nimenomaan syrjäseutujen aluekehitystä. Tämä näkökulma toimii myös paikallistasolla motiivina uusien kansallispuistojen perustamiselle.

Luontomatkailun taloudellisten ja työllistävien vaikutusten kehittämistavoite jo sellaisenaan lisää tutkimuksen tarvetta. Lisäksi matkailun ja luonnonsuojelun toiminnallinen yhdistäminen sekä mahdollisten (ja todennäköisten) ristiriitojen ehkäisy ja yhteensovittaminen vaativat myös tutkimustoiminnan kehittämistä. Toisaalta luontomatkailun kasvun myötä kehitystä on jatkossa väistämättä suunnattava aiempaa selvemmin varsinaisen suojelualueverkoston ulkopuolelle talousmetsiin ja maanviljely-ympäristöhin. Tämä osaltaan lisää tiedon tarvetta luontomatkailun ja muiden maankäyttömuotojen välisistä suhteista ja luontomatkailun erilaisista seurausvaikutuksista.

Kansainvälisesti matkailun tutkimuksella on taloudellisten ja muiden yhteiskunnallisten vaikutusten vuoksi ollut jo pitkään painoarvoa. Kasvava elinkeinosektori ja sen vaikutusten tunteminen ovat edellyttäneet tieteellisen tutkimustoiminnan kehittämistä sekä tutkimuksellista ja opetuksellista profiloitumista. Näin on viime vuosina tapahtunut myös Suomessa. Viime vuosikymmenen puolivälissä Lapin yliopistoon perustettiin matkailun professuuri ja Joensuun yliopiston Savonlinnan yksikkö alkoi koordinoida matkailualan verkostoyliopiston koulutusta Suomessa. Luontomatkailun osalle ei lisääntyneestä tieto- ja tutkimustarpeesta huolimatta ole vielä osoitettu vastaavia konkreettisia kehittämispyrkimyksiä. Osin tämän johdosta Pyhätunturin kansallispuiston luontokeskuksessa järjestetty viides 'Luonto, matkailu, virkistyskäyttö' -symposiumi toimi Metsäntutkimuslaitoksen ja Lapin yliopiston yhteisenä jatkokoulutustapahtumana keskittyen luonnon matkailu- ja virkistyskäyttöön tutkimuskohteena.

Pyhätunturin symposiumissa – kuten aiemmissakin vastaavissa – luonnon virkistys- ja matkailukäyttöä tarkasteltiin monipuolisesti, mikä ilmenee käsillä olevasta symposiumin kokoomajulkaisusta. Kiitämme kaikkia Pyhätunturin symposiumiin osallistuneita ja jatkokoulutustapahtuman erityisalustajia ja ohjaajia: professori Antti Haahtea, MMT Ville Ovaskaista ja Dr. Alan Watsonia. Oman erityistunnustuksensa ansaitsevat kirjoittajat sekä Eija Virtanen ja Raimo Pikkupeura Metlan Rovaniemen tutkimusasemalta, jotka jälleen kerran vastasivat raportin taitosta ja graafisesta ulkoasusta.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 7–18.

Recreation Fee Issues: An Emphasis on Science Involvement

Alan E. Watson

Introduction

In the U.S., as in many other countries, government leadership is very interested in the potential for recovering part of the cost of providing public recreation services through general access or activity-specific user fees. Historically, outdoor recreation activities on federal lands in the U.S. have been free, though there have been fees for general access to many National Parks and camping fees for staying at developed campgrounds provided by most agencies. In the western U.S., agencies rent a number of retired lookout cabins and administrative sites to the public, and a percentage of revenue has been collected from commercial guiding activities. Revenue from these fees has historically been deposited in the U.S. Treasury; it did not stay within the agency collecting the fees or benefit the site providing the recreation service. A commission representing the President of the U.S. (President's Commission on American Outdoors) in the mid-1980s reviewed public land recreation issues across the country and one of its recommendations was to explore the potential for fees to contribute to maintaining the infrastructure of our public lands recreation programs. Some active participants in that commission began lobbying to implement those recommendations and were successful in persuading the U.S. Congress to pass legislation in 1996 allowing a limited test of fees on public lands.

The Recreational Fee Demonstration Program was authorized by Congress for a three-year period, but was subsequently extended to five years (through 2001) to allow further consideration of test results. This legislation mandated four federal agencies (National Park Service, Bureau of Land Management, Fish and Wildlife Service, Forest Service) to test recreational fees in a variety of areas and in a variety of forms. The

legislation stipulated that a minimum of 80 percent of the revenue obtained from these fees would remain with the administrative unit where they were collected. In some cases the remaining 20 percent has been divided between regional and national offices for administration of the fees program, distributed to non-fee sites, or simply negotiated to remain at the site where the fees were collected.

In some cases, general access fees were created, as they were in Southern California, where purchase of a daily or annual "Adventure Pass" would allow access to four National Forests within a short drive of the large urban areas of that region. Camping at developed sites may require an additional fee for services provided there. All cars were expected to display the Adventure Pass when parked at trailheads, picnic areas, fishing streams, and scenic overlooks. At other places, like the Desolation Wilderness near Lake Tahoe, California, the test involves a combination of parking fees for day hikers and overnight user fees for backpackers. At most places in the U.S., a one-day or overnight pass is priced at about 3 to 5 dollars per person or vehicle per day at National Forest sites, but ranges up to fifteen dollars per individual per night at some Fish and Wildlife Service sites, and $30 per day for a vehicle at some popular National Parks. Most places offer quantity discounts, with weekly or annual passes available.

Congressional dilemma

At the current time, the U.S. Congress is anxious to obtain feedback from this test and move toward deciding on permanent legislation. Congressional staff members are responding to questions and comments from the public, the General Accounting Office (Congress' official evaluation staff) is actively monitoring agency fee-related activities, and the agencies involved are continually working to understand public reaction to this new fee program. The dilemma faced by Congress has been the very apparent negative reaction to fees from some organizations and individuals, the very positive reports submitted to Congress by the agencies in their annual evaluations of their fee programs, and the sparse scientific involvement in implementing the fee program or obtaining feedback from the public in the early stages of implementation.

Negative reaction to fees has been in several forms. In the early stages of the test, for example, an emotionally involved individual in the western U.S. launched a personal campaign to motivate federal government employees and the public to oppose recreation fees on public lands. A small, but active group supporting this person's views has been very successful in spreading messages opposing the commercialization of

the national treasures contained on public lands. This group's use of the internet (a web site and mass e-mail) has been an effective tool in voicing their opposition. Another group, though not very visible electronically, has a mailing list of about 3000 people, also oppose recreation fees, and has been successful in communicating some very logical arguments against fees to a broad public in their region of the country. A local U.S. Representative there has introduced legislation to limit user fees to only National Park Service lands. In addition, the Sierra Club has issued a position statement less than fully supportive of recreation fees, and there are other membership associations currently developing position statements.

On the other hand, Congress has received mostly favorable reports from the agencies testing the fees. In some places, tremendous sums of money have been received, several new initiatives to reduce backlogged maintenance have begun, and managers report that visitors seem happy to contribute to the costs of providing these public services. Although it was soon realized that three years would be too short a time to fully understand the positive or negative aspects of recreation fees, it is not yet clear whether adequate consideration of all issues can be accomplished in the extended five year period.

While there have been some studies of public response to recreational fees in other countries and even in some states within the U.S., very little consideration was given to how this research may be useful in implementation of this test, and no new scientific efforts were initiated in order to provide technically correct, conceptually sound evaluation of fee effects. The science branches of the agencies were simply not involved in reviewing the draft legislation, developing agency policy for implementation, implementing the fee program, or developing knowledge to understand the positive or negative effects of the program. As a result, some poorly conceived administrative studies, based purely on voluntary responses of visitors who agreed to pay the fees, became the basis for agency reports. The science community found itself in a reactive mode, without dedicated funding to conduct research on this topic, somewhat restricted by medium-term strategic plans (3 to 5 year projections) that had not forecasted this change in public policy, and lacking of recognition within the legislation itself or agency implementation tactics that science would be an important aspect of defining future direction. Federal scientists and university researchers eventually formed science teams, problem analyses have been written, some funding has been redirected, and full scientific engagement has been initiated, but well after fees were being charged at most places. This reactive science program was not coordinated nationally, further delaying coordinated agreement on priorities for research and incorporating scientific knowledge into program implementation.

With limited scientific involvement, the options considered by most managers for establishing prices were limited to the following: 1) adopting prices comparable to those in the private sector where such services existed, and subjectively setting prices on those not available in the private sector, 2) developing demand curves from visitor response to questions about their intentions to visit a site at a variety of potential prices (a common nonmarket valuation method), or 3) developing an estimate of the cost of providing services and pricing to recover these costs. In most cases, prices were developed using one of the first two methods, along with subjective judgments of what the market would likely accept, in an effort to maximize revenue. There is very little evidence of consideration of other objectives in price setting or other aspects of fee policy (Martin1999).

Without systematic approaches to setting fee levels and monitoring public response, it is currently unclear to all interests how much of the negative reaction is in response to the prices established, the methods of payment collection, the lack of public awareness of the fee program, methods of enforcement, or a major conflict with the public view of purpose of public lands. Knowledge about all of these factors could influence ultimate legislation decisions. There is a need for scientific engagement to obtain this information.

Needs for scientific input

There remain many questions that beg for scientific involvement to gain understanding of public response to recreation fees. Some of the most important questions are 1) when are fees appropriate, 2) is the switch to a buyer/seller relationship between public agencies and the public a desirable change, 3) what are appropriate methods for determining fees in the public sector, 4) does the public really support fees, and 5) who will be affected most by recreation fees on public lands?

When are fees appropriate?

A common assumption that fees are going to be most accepted by the public at places with facilities has recently come into question (Watson and Herath 1999). A great deal of emphasis among public agencies initiating fees has been on upgrading restroom facilities, improving parking facilities and installing additional information signs. Many customer service surveys of visitors to public lands have demonstrated the high value placed on clean restrooms. However, the assumption that this expectation for a clean, accessible restroom facility equates with support

for paying a fee to have it is erroneous. In research reported by Vogt and Williams (1999) and Bowker et al. (1999), public support for using fee revenue to provide restroom facilities is relatively low. This is actually an encouraging finding. The public was asked if they value clean restrooms. Of course they do, but not just on public lands, they likely also expect them at home, at the home of their friends, at work, and everywhere else. Who would want a dirty bathroom? There is universal agreement that clean bathrooms are desirable. However, not only is the public expressing the belief that clean bathrooms should be provided as a basic service, not one you pay for, they are also telling the agency that if fees are charged they should focus on the public purpose of the place. Bowker et al. (1999) find high support for use of fees to provide boat ramps, camping facilities in campgrounds and special exhibits. These are the things that the public perceives necessary to enjoy the benefits of lakes and rivers, campgrounds and interpretive centers. Among wilderness visitors, Vogt and Williams (1999) find support for restoration of damaged sites, providing information to help visitors reduce their impacts and removal of litter, but not restrooms and parking lot improvement at the trailheads. A customer approach sometimes blinds us to the purpose of public lands in favor of catering to client convenience.

A switch to a buyer/seller relationship

Charging fees to access public lands is believed to displace some members of the recreating public from those places with fees to some places without (Schneider and Budruk 1999). The extent of this displacement is not yet known, nor is the effect of this displacement understood. Even if fee implementation policies assure there will be some areas of equal quality or differing qualities available, the displacement effect may be limited, but nonetheless real, to those with significant emotional ties to the places they no longer visit. Functional purposes for visits, such as interaction with nature, fishing and hunting, isolation, or relaxation may still be realized by those displaced to other locations.

Concerns about displacement or its effects are typically not a problem in buyer/seller relationships. In the private sector, and potentially in the public sector as it moves toward commercialization, displacement is a difficult response to anticipate and is of interest only from a lost revenue perspective. When we are marketing opportunities that were originally protected for the common good of all members of society, however, displacement must be a concern. We have to understand who is displaced, where they are displaced, and the impacts of this displacement on the alternative places and the human benefits derived.

Trainor and Norgaard (1999) point out a basic incompatibility between individual estimates of willingness to pay for wilderness recreation access and the spiritual and intrinsic values associated with protection of such places. They suggest that approaches commonly used by economists to determine value of wilderness in dollars and cents are incongruous with the ways people think about such places. Responses received from this type of research can be subjected to mathematical summaries and arranged as a demand curve, but there is some disapproval of treatment of such a resource as a commodity. These findings at least suggest that the methods used for arriving at appropriate prices for access to wilderness and other areas set aside for their primeval and untrammeled character should be different from those used for pricing access to more developed, human dominated places. The method of implementation would necessarily be different, also, with a need to distance the payment of a fee from the on-site wilderness experience, whereas in intensive service areas the fee may appropriately relate directly to periods of use.

Some people are attracted to our public lands because of their purpose of protection from overdevelopment. A surprising finding about wilderness visitors in the U.S. (Vogt and Williams 1999) is that they support using fees to maintain the current level of services and facilities more than to increase them. An assumption exhibited by the agencies in official policy has been to make improvement activities very visible at places where fees are being charged. However, for visitors coming to our public lands to get away from the constant sounds and sights of construction, renovation and convenience, the concern about overdevelopment of these natural places appears to be a real one and affects their response to being charged fees.

Establishing fees for services not previously priced poses some challenges not typically addressed in the buyer/seller relationships of the private sector. Research is needed to understand the effects of displacement, how to address the incompatibility between paying a fee and protected area values, and the perception that charging fees threatens the most unique attribute of public lands, that of a place protected from tremendous change.

Appropriate pricing research methods

Current economic research methods, particularly those used previously in nonmarket valuation, assume an objective of efficiency, or maximizing individual utility. The development of demand curves which can be used to deduce the price and purchase quantity combination that will provide the maximum amount of revenue, is limited in its application to

pricing in the public sector (More 1999). While there is a movement in the U.S. to incorporate business and marketing principles into government operations, increase efficiency, and provide a higher level of customer service to the public, pure economic efficiency pricing methods can conflict with some intent of maintaining collectively owned lands.

There is a need to develop and apply research methods in determining optimal prices that acknowledge the public as more than a customer. At the Desolation Wilderness (Watson et al. 1998) 52 percent of visitors expressed concern that the fee for overnight backpacking there may restrict access to some members of the population. This concern was significantly related to visitor support for the new fees there. Typical nonmarket valuation approaches which simply ask an individual to decide how much money he or she personally is willing to pay for a recreational visit completely ignores questions of social justice or income equity. We jointly own public lands, we jointly protected them as the public domain, and it should not surprise us to find the public judges the fee program on the basis of agreement or conflict with the original values of these places to the American public.

If we decide to adopt pricing strategies based on the financial resources of an individual, we must understand the effect on public land stewardship ethics. As co-owners of the public land base, some of the public has become very aware of their responsibility to minimize their own impacts on this commonly held resource and expect similar behaviors by others (Watson, Hendee and Zaglauer 1996). We do not know if payment of a fee to use these commonly held lands will increase the value of these places and experiences to visitors, or distance them from the stewardship role that public education programs like "Woodsy Owl" and "Smokey Bear" have imbedded within the public conscience.

Richer and Christensen (1999) suggest that we may be able to combine established nonmarket valuation approaches with social judgment research methods to learn how an individual's ability to pay compares to fair price judgments. Their research shows that with focus on a maximum price from an individual perspective on one hand, and on an optimal price from a public perspective on the other, visitor response is conceptually very different. Emphasis is on developing the ability to determine what the opportunity cost would be in foregone revenue and effective use of that revenue to the agency if broad public purpose objectives, such as social equity, were considered in pricing.

Schroeder and Louviere (1999) offer another possibility for pricing in the public sector that deserves attention. In their study of choices people make when deciding on places to recreate, potential fee levels were entered into the decision just like other attributes of the place and services offered. This approach moves slightly away from the objective

of efficiency and fosters understanding of the tradeoffs between the many attributes to be considered in making purchase decisions. The relative importance of fees to other attributes of the place can be understood better.

Does the public really support fees?

In the U.S., public agencies claim, and even fee critics often admit, that a majority of the public seems to support recreation fees. However, many of the administrative studies quoted have focused on volunteer responses and on only those who have paid the fee. Very little effort was expended in the early phases of the fee demonstration program to understand the reaction of those who chose not to pay the entry fee or of the general public. When Glacier National Park in the U.S. began charging an entrance fee during the winter, when use levels are usually low and dominated by local users, a local newspaper article proclaimed the new fee system a success. The article stated how much money was received and that the drivers of only 100 cars turned around and left when told about the fee. We have typically learned very little from this segment of the public.

Winter et al. (1999) used qualitative methods to explore the attitudes a variety of communities of interest and residential proximity to public land areas in Southern California had toward fees, and found high levels of disapproval. Winter et al. (1999) and Watson and Vogt (1998) found strong relationships between attitudes toward recreation fees and public trust (attitude toward the land management agency). Additional research is needed in order to determine if, in some places, resistance to the fee program is a reaction to the effects of the fees, or indicative of the history of relationships between the agency charging fees and the various communities of interest and place. This type of finding suggests that any public policy, not just the fee policy, needs to incorporate an objective of assessing and improving public support.

Results from a national study on attitudes towards fees (Bowker et al. 1999) raises question with the assumed majority support for fees. In this case, when respondents were asked if fees, fees and taxes, or taxes should be used to provide a list of 10 recreation services and facilities, there was greater support for use of taxes only than for fees only for six of the ten items, and there was more support for taxes only than a combination of taxes and fees for those same six items. A majority of the public does not favor full cost recovery through fees to provide these recreation services. Even partial recovery of costs from fees is not as popular as support with taxes, though distributions tended toward one-third splits, with substantial numbers of respondents in all categories of response.

Who will be affected most by recreation fees?

There has naturally been a concern expressed about the effects of the fee program on low income people. Without the extensive baseline information needed to fully understand changes in sociodemographics related to the fee program, it is difficult to estimate the impact on low income or minority groups. Bowker and Leeworthy (1998) did find racial minority groups to be overrepresented in projected visitation reductions at public parks in coastal Florida due to fees. But generally, we have had little ability to accurately document the effect on other socioeconomic groups such as low income populations. More (1999) suggests that this concern may be misplaced.

Low income groups are commonly faced with larger barriers to participation in outdoor recreation on federal lands than these new access fees. Federal lands are typically in rural environments, usually requiring access by motor vehicle and specialized equipment for camping, hiking, fishing and hunting activities. While there is a need to develop better methods of monitoring changes in the socioeconomic character of the visiting public so impacts of fees can be assessed, More (1999) suggests we need to collect this information in a way which provides more accurate understanding of how fees affect other income segments. The dominant users of public lands are not the 15 percent of the population with more than $70 000 in annual household income, and they are not the impoverished. The middle class, working class and working poor make up the majority of the population and the majority of users of most public lands in the U.S. For these people, particularly those with families, a fee could be a major determinant in decisions on participation. Just because a fee does not influence visitation by an already underrepresented minority on public lands, it does not mean there is no income effect. Our research need is to develop representative data on trends in income of visitors in a manner that is comparable to the major socioeconomic classes of American society today.

There are other possible descriptors of those most influenced by fees. For instance, Williams et al. (1999) explore the impact of past wilderness experience and residential proximity on response to fees at the Desolation Wilderness. Experienced wilderness users, those more experienced at the Desolation Wilderness specifically, and users residing in close proximity to the Desolation were less supportive of fees at the Desolation and less likely to see positive benefits from the fee program. Lindberg and Aylward (1999) offer a real contrast to most nonmarket stated preference approaches to developing demand curves when they demonstrate price sensitivity at several parks through recording visitation changes in response to fee level changes. Complete understanding of influences of

fees on various social groups in the U.S. may require some intentional manipulation of price over time, teamed with accurate monitoring methods.

Conclusions

The dilemma faced by the U.S. Congress regarding permanent fee legislation is a difficult one. Right now, we do not have all the answers needed to make a decision about where fees should be applied, who should be expected to pay them, and what they should be used for based upon who will be impacted and in what ways by the fees, how fees will enhance or detract from the purpose of public lands, and public opinion about the fees. If there is sufficient time, these are some of the highest priority research questions that need to be addressed during the remainder of the 5-year test period. If there is insufficient time, the role of science may change from providing information that will contribute to legislation and implementation and more toward program adjustment. In particular, the role of science may focus on how to implement the Congressional mandate in a way that uses fees to accomplish the original purposes established for our various types of public lands, while minimizing the impact on the relationship between the American people and these places.

There is a need to involve scientists at an earlier stage of setting objectives, obtaining public input, obtaining baseline information and developing monitoring protocol, and reviewing decisions made from evaluation efforts to assure correct use of information. Our scientific community has an obligation to work with managers to define researchable questions and muster resources to provide needed information at a time that can contribute to policy formulation. While many research questions remain regarding the fee issue, it is clear that the trust of the American public is influenced by this and other public land policies, and we need to incorporate the best research possible into building that trust through decisions based on knowledge of the benefits and costs to society. As greater demands develop for public land resources, it will become even more important for researchers to make findings available to managers in a usable format and for managers to assure that the problems researchers undertake are relevant to the challenges they face.

Tiivistelmä:

Virkistysalueiden pääsymaksut tieteellisen tutkimuksen haasteena

Useissa paikoissa ympäri maailmaa pääsymaksuja pidetään eräänä mahdollisena keinona rahoittaa julkisten virkistysalueiden ylläpidosta aiheutuvia kustannuksia. Yhdysvalloissa 1990-luvulla säädetty laki antoi valtuutuksen toteuttaa joidenkin valtiollisten virastojen hallinnoimilla maa-alueilla viisi vuotta kestävä kokeilu, jonka avulla pyritään saamaan käsitys alueiden virkistyskäytöstä perittäviin maksuihin liittyvistä eduista ja haitoista. Kokeilun kuluessa Yhdysvaltain kongressin edustajat ovat kohdanneet dilemman. Eräät organisaatiot ja yksityiset henkilöt reagoivat kokeiluun yksiselitteisen negatiivisesti, toisaalta kokeiluun osallistuneet virastot antavat vuosittaisissa arviointiraporteissaan hyvin positiivisen kuvan maksujen käyttökelpoisuudesta. Ongelmana on myös se, että tiedeyhteisö oli heikosti edustettuna kokeilun toimeenpanossa, eikä tutkittua tietoa yleisön antamasta palautteesta ole juuri saatavissa ainakaan kokeilun alkuvaiheilta. Eräitä tärkeimpiä tutkimusongelmia ovatkin tällä hetkellä: 1) minkätyyppisillä virkistysalueilla pääsymaksuja on soveliasta periä, 2) millä tavalla asiakas/tarjoaja -suhteet valtion virastojen ja kansalaisten välillä muuttuvat ja ovatko nämä muutokset toivottavia, 3) mitkä ovat sopivia menetelmiä pääsymaksujen tason määrittämiseksi, 4) tukeeko suuri yleisö pääsymaksujen perimistä ja 5) mihin kansanosiin julkisten virkistysalueiden pääsymaksut eniten vaikuttavat.

References

Bowker, J.M. & Leeworthy, V.R. 1998. Accounting for ethnicity in recreation demand: A flexible count data approach. Journal of Leisure Research 30(1): 64–78.

— , Cordell, H.K. & Johnson, C.Y. 1999. User fees for recreation services on public lands: A national assessment. Journal of Park and Recreation Administration 17(3): 1–14.

Lindberg, K. & Aylward, B. 1999. Price responsiveness in the developing country nature tourism context: Review and Costa Rica case study. Journal of Leisure Research 31(3): 281–299.

Martin, S.R. 1999. A policy implementation analysis of the recreation fee demonstration program: Convergence of public sentiment, agency programs, and policy principles? Journal of Park and Recreation Administration 17(3):15–34.

More, T.A. 1999. A functionalist approach to user fees. Journal of Leisure Research 31(3): 227–244.

Richer, J.R. & Christensen, N.A. 1999. Appropriate fees for wilderness day use: Pricing decisions for recreation on public land. Journal of Leisure Research 31(3): 269–280.

Schneider, I.E. & Budruk, M. 1999. Displacement as a response to the federal recreation fee program. Journal of Park and Recreation Administration 17(3): 76–84.

Schroeder, H.W. & Louviere, J. 1999. Stated choice models for predicting the impact of user fees at public recreation sites. Journal of Leisure Research 31(3): 300–324.

Trainor, S. F. & Norgaard, R. B. 1999. Recreation fees in the context of wilderness values. Journal of Park and Recreation Administration 17(3): 100–115.

Vogt, C.A. & Williams, D.R. 1999. Support for wilderness recreation fees: The influence of fee purpose and day versus overnight use. Journal of Park and Recreation Administration 17(3): 85–99.

Watson, A.E. & Herath, G. 1999. Research implications of the theme issues "Recreation fees and pricing issues in the public sector" (Journal of Leisure Research) and "Societal responses to recreation fees on public lands" (Journal of Leisure Research). Journal of Leisure Research 31(3): 325–334.

— , Hendee, J.C., & Zaglauer, H.P. 1996. Human values and codes of behavior: changes in Oregon's Eagle Cap Wilderness visitors and their attitudes. Natural Areas Journal 16(2): 89–93.

— , Puttkammer, A. & Christensen, N. 1998. Desolation Wilderness: Visitor response to fees. Final report. Aldo Leopold Wilderness Research Institute. September.

— & Vogt, C. 1998. Wilderness visitor perceptions of obtrusiveness and their attitudes toward the agency in predicting recreation fee level support. In: Watson, A. & Puttkammer, A. Societal response to recreation fees on public lands. A synopsis of papers presented at the Seventh International Symposium on Society and Resource Management: Culture, Environment, and Society. May 27–31, 1998. University of Missouri-Columbia. Published at www.fs.us/research/rvur/wilderness/recreation_fees.htm.

Williams, D.R., Vogt, C.A. & Vitterso, J. 1999. Structural equation modeling of users' response to wilderness recreation fees. Journal of Leisure Research 31(3): 245–268.

Winter, P.L., Palucki, L.J. & Burkhardt, R.L. 1999. Anticipated responses to a fee program: The key is trust. Journal of Leisure Research 31(3): 207–226.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 19–33.

Käyttäjien suhtautuminen valtion alueiden virkistyspalvelujen rahoitustapoihin

Ville Ovaskainen

Johdanto

Valtion alueilla on laajan käyttönsä ja monipuolisen palveluvarustuksensa vuoksi erityinen merkitys virkistysmahdollisuuksien tarjoajina. Pääosin Metsähallituksen ja Metsäntutkimuslaitoksen hoitamille valtion maille on arvioitu tehtävän yhteensä yli kaksi miljoonaa käyntiä vuodessa (Valtion alueiden... 1996). Budjettirahoituksella hoidettavaa yhteiskunnallista maaomaisuutta ovat mm. lakisääteiset luonnonsuojelualueet ja valtion retkeilyalueet sekä erämaa-alueet ja luonnonhoitometsät. Retkeilyalueilla ja kansallispuistoissa on luontokeskuksia, kämppiä, laavuja, tulenteko- ja kalastuspaikkoja ym. palveluja. Perusrakenteet, kuten rakennetut polut ja tulentekopaikat polttopuineen, parantavat virkistyskäyttömahdollisuuksia ja ehkäisevät samalla luonnon kulumista.

Alueiden peruspalvelut ovat kävijöille maksuttomia, julkisia hyvinvointipalveluja. Nykyisin Metsähallitus on kuitenkin velvollinen tuottamaan yhteiskunnallisia virkistyspalveluja vain sen määrän, jonka valtiovalta osoittamallaan budjettirahoituksella "tilaa". Valtion alueiden virkistyskäyttötyöryhmä (1996) kannatti alueille pääsyn ja peruspalvelujen tavanomaisen käytön pysyttämistä edelleen maksuttomana. Metsähallitukselle ehdotettiin oikeutta koota vapaaehtoisia maksuja polttopuista, autiotuvista ym. palveluista, mikä ei kuitenkaan ole liikelaitokselle suoraan mahdollista eikä siten toteutunut.

Käytännössä virkistyspalveluihin osoitettu budjettirahoitus on käynyt tehtävien kasvaessa niukaksi niin, että etenkin kansallispuistojen yleisöpalvelujen hoitamisessa on vaikeuksia. Lähivuosina joudutaan siten ratkaisemaan, pidetäänkö alueiden peruspalvelut edelleen maksuttomina hyvinvointipalveluina – jolloin varustelutasosta saatetaan joutua tinkimään – vai siirrytäänkö tulevaisuudessa käyttäjä maksaa -periaatteen mukaisiin kävijämaksuihin.

Vaikka viimeaikaisessa keskustelussa on tullut esille mm. ajatus kansallispuistojen pääsymaksuista, eri rahoitusvaihtoehtojen hyväksyttävyyttä tai taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia ei ole Suomessa tutkittu juuri lainkaan. Ainoa aikaisempi empiirinen tutkimus on Sieväsen ja Ruuskan (1999) artikkeli suomalaisten asenteista virkistyspalvelujen maksullisuuteen. Naskali (2000) on tarkastellut kysymystä teoreettisesti. Yhdysvalloissa käytyä keskustelua mm. sikäläisestä hinnoittelukokeilusta valottaa Watsonin katsaus.[1]

Koska valtion maat peruspalvelurakenteineen ovat yhteistä omaisuutta, voidaan perustellusti ajatella, että niiden tulisi olla kaikkien kansalaisten tasavertaisesti käytettävissä esimerkiksi maksukyvystä riippumatta. Tällöin *yleisön hyväksyntää* voidaan pitää yhtenä tärkeänä kriteerinä erilaisia rahoitusratkaisuja punnittaessa. Tätä perustelee myös keskustelu metsien käytön sosiaalisesta kestävyydestä, joka sisältää mm. virkistyksellisten hyötyjen kestävyyden ja tasavertaisen saatavuuden.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen sekä Evon ja Teijon retkeilyalueiden kävijöiden suhtautumista valtion alueiden virkistyspalvelujen rahoitus- ja kehittämisvaihtoehtoihin sekä mahdollisiin kävijämaksuihin. Alueiden nykyisten kävijöiden mielipiteiden tiedusteleminen on perusteltua erityisesti siksi, että kävijät tuntevat alueiden tarjoamat palvelut parhaiten. Palvelujen kehityksestä omakohtaisesti kiinnostuneina he ovat myös motivoituneita vastaamaan kyselyihin.

Virkistyspalvelujen maksullisuus – puolesta ja vastaan

On luonnollista, että selvästi yksityishyödykkeen luonteiset lisäpalvelut kuten kalastusluvat, kämpät ja veneet ovat maksullisia. Periaatteellisia ongelmia tuskin liittyisi siihenkään, että usein hyvinkin korkein kustannuksin hankituista polttopuista maksettaisiin kustannusten kattamiseksi. Varsinaiset pääsymaksut ja muunlaiset käyttömaksut onkin syytä pitää erillään. Nimenomaan pääsymaksuihin, ts. maksujen perimiseen sisäänpääsystä alueelle ja sen perusrakenteiden käytöstä, liittyy monitahoisia periaatteellisia ja käytännön ongelmia.

Tärkeä lähtökohta on ensiksi se, että kansallispuistot ja retkeilyalueet ovat valtion maita ja sellaisina *kansalaisten yhteistä omaisuutta.* Tällöin niiden voidaan odottaa olevan kaikkien kansalaisten tasavertaisesti käytettävissä maksukyvystä riippumatta.[2] Toiseksi erityisesti kansallispuistot ovat ensisijaisesti *luonnonsuojelualueita* ja osa kansallista perintöä. Koska virkistyskäyttö edustaa vain pientä osaa aluejärjestelmän kokonaismerkityksestä, olisi ongelmallista ajatella alueiden ylläpito-

kustannukset perittäviksi pelkästään tai pääosin kävijöiltä. Molemmat tekijät puoltavat yhteisöllistä rahoitusvastuuta eli budjettirahoitusta.

Tästä ei kuitenkaan välttämättä seuraa, että suojelu- ja retkeilyalueiden virkistyspalvelujen tulisi olla käyttäjille täysin maksuttomia – eiväthän kaikki muutkaan julkispalvelut ole. Eri rahoitustapoja ja erityisesti pääsy- ym. kävijämaksuja voidaan arvioida monen eri kriteerin valossa (esim. Watson tässä julkaisussa, Naskali 2000). Ilmeisin kävijämaksuja puoltava argumentti, joka on lähtökohtana tämänhetkiselle akuuteista rahoitusongelmista syntyneelle keskustelulle, on luonnollisesti *tulonhankinta*. On kuitenkin muistettava maksujen valvonnan tekninen vaikeus ja keruun kustannukset, joiden vuoksi nettotuotto voisi jäädä vähäiseksi. Tulokertymään vaikuttaa myös se, että pääsymaksujen käyttöönotto johtaisi todennäköisesti nykyistä pienempiin käyntimääriin.

Tasavertaisuuden tai tasa-arvokriteerin nojalla voidaan argumentoida sekä kävijämaksujen puolesta että niitä vastaan. Voidaan ajatella, että koska ne, jotka eivät lainkaan käy alueilla, eivät suoraan hyödy palveluista kuten käyttäjät, heidän ei pitäisi joutua maksamaankaan. Toisaalta kävijämaksujen voidaan katsoa olevan vastoin kansalaisten tasavertaisuutta, koska ne tekisivät käyttömahdollisuuden riippuvaiseksi maksukyvystä ja syrjisivät tiettyjä kävijäryhmiä, etenkin vähävaraisia ja lähiseudun kävijöitä.

Kävijämaksuja voidaan puoltaa *taloudellisen tehokkuuden* perusteella. Maksuttoman palvelun käyttäminen voi olla yksilölle kannattavaa, vaikkei saatava hyöty vastaisikaan yhteiskunnalle aiheutuvia kustannuksia. Maksun voi tällöin ajatella estävän resurssien turhaa käyttöä karsimalla "vähiten kiinnostuneita" käyttäjiä kuormittamasta resurssia ja palveluja. Tuhlauksen estämiseen liittyvä argumentti pätenee parhaiten sellaisiin palveluihin kuin usein hyvin kalliiseen polttopuuhuoltoon. Polttopuiden maksullisuus olisi huomionarvoinen mahdollisuus, jos vain puiden myynti ja jakelu onnistuttaisiin käytännössä järjestämään.

Maksuilla voidaan tarvittaessa *ohjata tai rajoittaa* käyttöä. Esimerkiksi liiallisen kulumisen ja tungostumisen uhkaamien alueiden käyttöä voitaisiin rajoittaa pääsymaksuin. Suomen kävijämäärillä alueiden kestävyys ei kuitenkaan vaadi yleistä – luonnossa virkistäytymisen sosiaalisten ja terveyshyötyjen kannalta kyseenalaista – käytön rajoittamista. Potentiaalisesti tärkeitä mutta jokseenkin tuntemattomia ovat edelleen maksullisuuden *vaikutukset alueiden käyttökulttuuriin*. Palveluista maksaminen voisi toisaalta lisätäkin niiden arvostusta; toisaalta maksavalta asiakkaalta puuttuu itsensä omistajaksi kokevan kävijän yhteisöllinen vastuu resurssista. Asiakasorientaatio voisi myös houkutella alueiden ylirakentamiseen.

Aineisto ja menetelmät

Esiteltävät tulokset perustuvat neljällä Etelä-Suomessa sijaitsevalla suojelu- ja virkistysalueella kesäkautena 1996 tehdyllä ohjatulla kyselyllä koottuun kävijäaineistoon (tarkemmin Ovaskainen ym. 1999a,1999b). Kohdealueet olivat Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistot sekä Evon ja Teijon retkeilyalueet. Aineistossa oli yhteensä 1877 havaintoa.

Eri rahoitus- ja kehittämisvaihtoehtojen kannatusta tarkasteltiin ensiksi yksinkertaisesti yleisperiaatteita koskevien asenteiden ja yksittäisten maksujen hyväksyttävyyttä koskevien mielipiteiden suorien jakaumien perusteella (luku Asenteet rahoitusperiaatteisiin ja kävijämaksuihin: suorat jakaumat). Toiseksi käytettiin monimuuttujamenetelmiä alkuperäisen muuttujajoukon pääulottuvuuksien kuvaamiseksi harvempien yhdistettyjen muuttujien avulla ja vastaavien asenneryhmien muodostamiseksi (luku Asenteiden pääulottuvuudet ja kävijöiden ryhmittely).

Pääulottuvuuksien kuvaamiseksi molemmat, sekä yleisiä rahoitusperiaatteita että yksittäisiä maksuja koskevat muuttujaryhmät otettiin ensin faktorianalyysin lähtömuuttujiksi. Alustava faktoriratkaisu haettiin pääkomponenttianalyysillä ja lopullinen tulkittava ratkaisu Varimax-rotatoinnilla (ks. Afifi ja Clark 1996). Toiseksi kävijät ryhmiteltiin eri suhtautumistapojen kannattajiin käyttäen asenneulottuvuuksia vastaavia faktoripistemääriä kriteerimuuttujina ryhmittelyanalyysissä (K-means clustering). Kaikki analyysit tehtiin BMDP-ohjelmistolla.

Tulokset

Asenteet rahoitusperiaatteisiin ja kävijämaksuihin: suorat jakaumat

Asenteet rahoituksen yleisperiaatteisiin

Keskustelussa kansallispuistojen yleisöpalvelujen ja yhteiskunnallisten retkeilypalvelujen rahoituksesta on noussut esille linjavalinta kahden päävaihtoehdon välillä. Nämä ovat (1) palvelujen säilyttäminen nykyiseen tapaan budjettirahoitettuina, käyttäjille maksuttomina julkispalveluina ja (2) siirtyminen palvelujen rahoittamiseksi käyttäjä maksaa -periaatteen mukaisiin kävijämaksuihin, ts. pääsymaksujen tai erillisten käyttömaksujen soveltaminen. Etukäteen mielenkiintoisin kysymys on siksi näiden kahden, vastakkaisina näkökantoina pidettävän vaihtoehdon suhteellinen kannatus.

Kysyttäessä mielipidettä rahoituksen yleisperiaatteista, joka toinen vastaaja oli täysin samaa mieltä peruspalvelujen säilyttämisestä verovaroin käyttäjille maksuttomina (taulukko 1). Vain noin joka kymmenes

Taulukko 1. Evon, Nuuksion, Seitsemisen ja Teijon kävijöiden suhtautuminen virkistyspalvelujen yleisiin kehittämis- ja rahoitusvaihtoehtoihin (n = 1877).

Table 1. Visitors' attitudes toward overall funding and development options for recreation services (Evo, Nuuksio, Seitseminen and Teijo, n = 1877).

Asenneväittämä *Proposition*	Täysin samaa mieltä *Fully agree*	Osaksi samaa mieltä *Partly agree*	En osaa sanoa *Cannot say*	Osaksi eri mieltä *Partly disagree*	Täysin eri mieltä *Fully disagree*
	% vastaajista – *% of respondents*				
1 Alueen peruspalvelut ylläpidettävä verovaroin ja säilytettävä käyttäjille maksuttomina – *Basic services should be maintained with tax money and remain free of charge*	49,6	34,5	5,4	8,8	1,7
2 Alueen varustelua ja palveluja voidaan vähentää, mutta käyttö on pidettävä maksuttomana – *Service facilities can be cut down, but their use should remain free of charge*	15,2	25,2	13,1	27,4	19,1
3 Palvelut on rahoitettava käyttäjiltä perittävin maksuin, jotta palvelutaso voidaan säilyttää – *The services should be financed with user fees so as to maintain current level of facilities*	9,1	33,2	11,5	22,7	23,5
4 Olisin valmis maksamaan vapaaehtoisen polttopuu- ja jätehuoltomaksun – *I'd be prepared to pay a voluntary charge for fuelwood and waste management*	20,2	34,3	16,1	10,6	18,9
5 Olisin valmis ostamaan vapaaehtoisen retkeilykortin – *I'd be prepared to pay for a voluntary recreation pass*	20,3	33,0	18,6	8,7	19,4
6 Olisin valmis viemään itse roskani pois, jotta jätehuoltokustannuksia voitaisiin vähentää – *I'd be prepared to take away my own litter to reduce waste management costs*	55,9	21,4	5,7	7,1	9,8
7 Olisin valmis osallistumaan vapaaehtoistyöhön palvelujen pitämiseksi maksuttomina – *I'd be prepared to volunteer in order to maintain the services free of charge*	10,0	21,9	29,0	13,9	25,2

kannatti selkeästi kävijämaksuihin siirtymistä palvelutason säilyttämiseksi. Tätä vaihtoehtoa myös vastustettiin selvimmin; lähes joka neljäs oli täysin eri mieltä. Siinäkin tapauksessa, että osittain samaa mieltä olevat

laskettaisiin mukaan, käyttäjä maksaa -periaate sai kannatusta selvästi vähemmän (42 prosenttia täysin tai osittain samaa mieltä) kuin nykykäytäntö (vastaavasti 84 prosenttia).

Ajatuksella alueen palvelujen karsimisesta käytön pitämiseksi maksuttomana oli suunnilleen yhtä paljon kannattajia ja vastustajia. Vapaaehtoisilla polttopuumaksuilla ja retkeilykortilla oli jonkin verran kannatusta, mutta valmius vapaaehtoistyöhön ei ollut yleistä. Sen sijaan noin kolme neljäsosaa vastaajista ilmoitti olevansa halukas viemään roskansa itse pois. Kansallispuistoissa jätehuoltoa on itse asiassa vähennettykin tutkimusajankohdan jälkeen.

Erilaisten pääsy- ja käyttömaksujen hyväksyttävyys

Yksittäisistä maksuista hyväksytyin oli polttopuiden maksullisuus. Ajatuksen hyväksyi varauksetta lähes 30 prosenttia ja ainakin varauksellisesti yli puolet vastaajista (taulukko 2). Kaikkein epäsuosituimpia olivat pakolliset pysäköinti-, polttopuu- ja jätemaksut, joita vastusti noin 60 prosenttia vastaajista. Tällaiset, kyseisen palvelun tosiasiallisesta käytöstä riippumatta perittävät erillismaksut koetaan ilmeisesti epäoikeudenmukaisiksi. En osaa sanoa -vastauksia annettiin kaikkiaan harvoin.

Suoranaisia pääsymaksuja edusti kaksi erilaista vaihtoehtoa: käyntikohtainen pääsymaksu sekä pakollinen, kaikkiin kansallispuistoihin ja retkeilyalueille oikeuttava retkeilykortti. Pääsymaksujen kannatus oli varsin vähäinen: kummankin näistä vaihtoehdoista hyväksyi varauksetta vain noin 15 prosenttia vastaajista. Noin joka kolmas vastaaja tosin hyväksyi pääsymaksut varauksin, mutta yli 40 prosentilla oli selvä en hyväksy -kanta.

Asenteiden pääulottuvuudet ja kävijöiden ryhmittely

Asenneulottuvuudet faktorianalyysin perusteella

Monimuuttuja-analyysillä pyrittiin kuvaamaan kävijöiden asenteita ja eri rahoitusvaihtoehtojen kannatusta yleisemmin kuin yksittäisten muuttujien jakaumien avulla. Kiinnostavaa on mm. se, erottuvatko vastakkaiset näkemykset – budjettirahoituksen ja käyttäjä maksaa -periaatteen kannatus – edelleen selkeästi. Pääkomponentti- ja faktoriratkaisuista parhaaksi osoittautui neljän faktorin ratkaisu, jota muodostettaessa olivat mukana kaikki 13 muuttujaa. Analyysissä sekä yleiset asennekysymykset että mielipiteet yksittäisistä käyttömaksuista oli uudelleenkoodattu kolmiluokkaisiksi. Täysin ja osittain samaa/eri mieltä olevien sekä hyväksyn varauksin ja ei osaa sanoa -vastausten yhdistäminen tuotti selkeämpiä ratkaisuja.

Taulukko 2. Kävijöiden mielipiteet erilaisten kävijämaksujen hyväksyttävyydestä.
Table 2. Visitors' opinions on the acceptability of alternative user fees.

Käyttömaksun tyyppi *Type of fee*	Hyväksyn *Acceptable*	Hyväksyn varauksin *Acceptable with reservations*	En hyväksy *Not acceptable*	En osaa sanoa *Cannot say*
	% vastaajista – *% of respondents*			
8 Ostettavat polttopuut – *Chargeable firewood*	28,0	31,8	34,3	5,9
9 Pysäköintimaksut – *Parking fees*	15,0	20,6	61,0	3,4
10 Pakollinen polttopuumaksu – *Lump-sum firewood charge*	9,5	22,6	62,6	5,3
11 Pakollinen jätehuoltomaksu – *Lump-sum waste management charge*	11,8	29,5	52,3	6,5
12 Käyntikohtainen pääsymaksu – *One-off admission fees*	16,1	33,8	43,6	6,5
13 Vuotuinen retkeilykortti (sis. kaikki retkeilyalueet ja puistot) – *Mandatory recreation pass (incl. all parks and hiking areas)*	14,4	33,0	43,3	9,4

Ensimmäisen vaiheen pääkomponenttiratkaisun pohjalta muodostetun rotatoidun ratkaisun mukaiset faktorilataukset esitetään taulukossa 3. Ratkaisun mukaan asennoituminen virkistyspalvelujen rahoitustapoihin ja maksullisuuteen on tiivistettävissä ja tulkittavissa neljän pääulottuvuuden (faktorin) avulla. Ratkaisua voidaan pitää tulkinnallisesti selkeänä. Eri muuttujat yhdistyvät loogisesti, johdonmukaisesti ja ennakko-odotuksia vastaavasti.

Faktorin II mukaan käyttäjä maksaa -yleisperiaatteen kannatus ja erilaisten pääsymaksujen (kertamaksu, vapaaehtoinen tai pakollinen retkeilykortti) hyväksyntä liittyivät odotetusti yhteen. Myös näille vastakohtaiset näkemykset – käyttäjä maksaa -periaatteen vastustus, verorahoituksen kannatus ja ajatus palvelujen säilyttämisestä maksuttomina vaikka palvelutasosta tinkien – yhdistyivät johdonmukaisesti faktorilla III. Näiden lisäksi erottui kuitenkin selvänä omana ulottuvuutenaan erilaisten palvelukohtaisten erillismaksujen kannatus (faktori I). Lisäksi vapaaehtoistyön ja omatoimisuuden kannatus erottuivat omana yhteenliittymänään (faktori IV).

Taulukko 3. Rahoitustapoihin ja käyttömaksuihin suhtautumisen pääulottuvuudet faktorianalyysin perusteella (Varimax-ratkaisu, alle 0,250 olevia muuttujalatauksia ei esitetty).

Table 3. Main attitudinal dimensions based on factor analysis of opinions on funding options and specific fees (Varimax rotation, loadings below 0.250 omitted).

	I	II	III	IV
10 Pakollinen polttopuumaksu – *Lump-sum firewood charge*	0.796			
11 Pakollinen jätehuoltomaksu – *Lump-sum waste management charge*	0.753			
8 Ostettavat polttopuut – *Chargeable firewood*	0.715			
9 Pysäköintimaksut – *Parking fees*	0.506	0.281		
13 Pakollinen retkeilykortti – *Mandatory recreation pass*		0.778		
5 Valmis ostamaan vapaaehtoisen retkeilykortin – *Prepared to pay for voluntary recreation pass*		0.737		
12 Käyntikohtainen pääsymaksu – *One-off admission fee*		0.634		
3 Palvelut rahoitettava käyttäjiltä perittävin maksuin – *Should be financed with user fees*		0.526	-0.345	
1 Pidettävä verovaroin käyttäjille maksuttomina – *Should be maintained with tax money and free of charge*			0.786	
2 Palveluja voi vähentää mutta pidettävä maksuttomina – *Services can be cut down but must remain free of charge*			0.695	
7 Valmis vapaaehtoistyöhön – *Prepared to volunteer*				0.752
6 Valmis viemään roskani pois – *Prepared to take own litter away*				0.717
4 Valmis vapaaehtoiseen jäte- ja puumaksuun – *Prepared for voluntary waste & firewood charge*	0.334	0.432		0.313
Ominaisarvo – *Eigenvalue*	2.255	2.237	1.371	1.278

Faktorien tulkinta – *Interpretation of factors*

I Palvelukohtaisten käyttömaksujen kannatus
Support to service specific user fees

II Käyttäjä maksaa -periaatteen kannatus ja pääsymaksujen hyväksyntä
Support to the beneficiary-pays principle and admission fees

III Palvelut pidettävä verovaroin maksuttomina, tarvittaessa varustelustakin tinkien
Services must be maintained free of charge, even by cutting down on facilities

IV Omatoimisuuden ja vapaaehtoistyön kannatus
Support to self-activity and volunteerism

Kävijöiden ryhmittely rahoitustapoihin suhtautumisen mukaan

Vastaajat pyrittiin ryhmittelemään asenteiltaan toisistaan mahdollisimman selvästi erottuviin, mutta sisäisesti yhtenäisiin ryhmiin. Saaduista ryhmittelyratkaisuista tulkinnallisesti selkein oli esitellyn faktoriratkaisun pistemäärien perusteella muodostettu viiden ryhmän ratkaisu (taulukko 4). Alkuperäisiä muuttujia käyttämällä ei saatu yhtä selkeästi tulkittavia tuloksia.

Kolme ensimmäistä ryhmää ovat tulkittavissa kulloinkin korkeimman positiivisen arvon saaneen faktorin mukaan kyseistä asenneulottuvuutta vastaavan näkemyksen kannattajiksi. Ryhmät 1–3 voidaan siten nimetä kävijöiden omatoimisuuden lisäämisen, verorahoitukseen

Taulukko 4. Kävijöiden ryhmittely rahoitustapoihin ja maksuihin suhtautumisen mukaan, faktorien I–IV pistemäärien ryhmäkeskiarvot.

Table 4. Clustering of visitors based on attitudes toward the funding options and user fees, cluster means of factor scores.

Ryhmä *Cluster*	Koko (n) *Size (n)*	I	II	III	IV
1	244	0.5916	–0.1650	–0.3060	**1.5088**
2	181	–0.3688	–0.1013	**2.0920**	0.1655
3	418	0.2325	**1.1222**	–0.1501	–0.2855
4	400	**0.5677**	**–0.7131**	–0.1962	**–0.7170**
5	327	**–1.2289**	–0.3830	–0.4979	0.0245
F-suhde		363.25	393.04	555.89	407.31
P-arvo		0.000	0.000	0.000	0.000

Ryhmien tulkinta ja osuudet, %
Interpretation and relative shares of the clusters, %

1	Omatoimisuuden ja vapaaehtoisuuden kannattajat *Proponents of self-activity and volunteerism*	15,5
2	Verorahoituksen ja maksuttomuuden kannattajat *Proponents of public funding based on tax money*	11,5
3	Käyttäjä maksaa -periaatteen ja pääsymaksujen kannattajat *Proponents of the beneficiary-pays principle and admission fees*	26,6
4	Pääsymaksujen vastustajat/palvelukohtaisten maksujen kannattajat *Opponents of admission fees/proponents of service specific fees*	25,5
5	Palvelukohtaisten erillismaksujen vastustajat *Opponents of service specific user fees*	20,8

perustuvien maksuttomien julkispalvelujen sekä käyttäjä maksaa -periaatteen ja suorien pääsymaksujen kannattajiksi. Neljättä ryhmää luonnehtivat melko tasavahvasti kielteinen asenne suoriin pääsymaksuihin, palvelukohtaisten käyttömaksujen kannatus ja se, ettei omatoimisuutta ja vapaaehtoistyötä pidetä toimivana ratkaisuna. Viidennelle ryhmälle on leimallista palvelukohtaisten erillismaksujen vastustus.

Asenneulottuvuuksien perusteella muodostettujen ryhmien suhteelliset osuudet antavat yksittäisten muuttujien jakaumia yleisemmän kuvan eri rahoitus- ja kehittämisvaihtoehtojen kannatuksesta. Noin neljäsosa vastaajista (ryhmä 3) kannatti käyttäjä maksaa -periaatetta ja oli valmis hyväksymään pääsymaksujen perimisen kansallispuistojen ja retkeilyalueiden palvelujen rahoittamiseksi (alueryhmiä ei kysymyksessä eroteltu). Kaikkien muiden ryhmien, yhteensä noin kolme neljäsosaa vastaajista, voidaan tulkita suhtautuvan kielteisesti erityisesti suoranaisiin sisäänpääsymaksuihin. Vaikka niihinkin kuuluvat ilmeisesti uskoivat rahoitusongelmiin tarvittavan myös uusia ratkaisuja, he katsoivat jonkin muun vaihtoehdon pääsymaksuja paremmaksi ratkaisuksi. Tämän näkemyksen perusteet olivat vaihtelevia, ja erityisesti palvelukohtaisiin erillismaksuihin suhtauduttiin hyvin kaksijakoisesti.

Suunnilleen joka neljäs vastaaja kuului ryhmään 4, joka ilmeisesti kylläkin hyväksyi käyttäjä maksaa -yleisperiaatteen, mutta vastusti pääsymaksuja ja kannatti sen sijaan palvelukohtaisia käyttömaksuja. Toisaalta huomattava moni, noin joka viides vastaaja, suhtautui nimenomaan palvelukohtaisiin erillismaksuihin kielteisesti (ryhmä 5). Kaksi pienempää, 10–15 prosentin ryhmää piti yksinkertaisesti parhaana nykyistä järjestelmää eli verorahoitusta (ryhmä 2) tai katsoi palvelujen ylläpitämiseksi tarvittavan omatoimisuutta ja vapaaehtoistyötä (ryhmä 1).[3]

Päätelmiä

Edellä esiteltyjen, neljän kansallispuiston ja valtion retkeilyalueen kävijöiden mielipiteitä kuvaavien tulosten perusteella käyttäjä maksaa -periaate ja pääsymaksut eivät ole yleisesti hyväksytty ajatus. Jos kriteerinä pidetään rahoitustavan yleistä hyväksyntää, kävijä- ja erityisesti pääsymaksut eivät siten näyttäisi olevan ensisijainen ratkaisu virkistyspalvelujen rahoitusongelmiin. Valvonnan vaikeuden ja keruukustannusten vuoksi maksujen nettotuotto voisi myös jäädä pieneksi. Kävijämäärät eivät myöskään ole Suomessa yleisesti niin suuria, että pääsymaksuja tarvittaisiin alueiden käytön rajoittamiseksi.

Voidaan kysyä, miten paljon nimenomaan palvelujen käyttäjien eli ensisijaisten hyötyjien mielipiteitä on syytä kuunnella, koska näillä voi olla insentiivi "vapaamatkustamiseen" ja verorahoituksen kannattami-

seen tässä mielessä. Kävijöiden suhtautuminen oli kuitenkin varsin yhdenmukaista Sieväsen ja Ruuskan (1999) koko väestöä koskevien tulosten kanssa. Itse asiassa kävijämaksurahoituksen hyväksyviä oli kävijäaineistossa jopa koko väestöä (emt., taulukko 2) enemmän. Kävijöiden suhtautumista dominoinee toinen todennäköinen vaikutin: nämä tuntevat alueiden tarjoamat palvelut parhaiten ja ovat niiden säilymisestä omakohtaisimmin kiinnostunut ryhmä.

Käyttäjä maksaa -periaatteen omaksuminen tekisi kävijästä maksavan asiakkaan. Tämä voisi heijastua negatiivisesti alueiden käyttökulttuuriin, koska maksava asiakas tuskin kokee resurssista yhteisöllistä vastuuta kuten itsensä omistajaksi kokeva kävijä. Tosin palvelujen käytöstä maksaminen saattaisi toisaalta lisätäkin niiden arvostusta. Asiakasorientaatio voisi kuitenkin ajan myötä luoda houkutuksen alueiden ylirakentamiseen. Näkökohdat ovat ongelmallisia etenkin kansallispuistoissa, joissa virkistyskäytön yhteensovittaminen alueen päätarkoituksen eli luonnonsuojelun kanssa on erityisen tärkeää.

Rahoituksen niukkuuteen voidaan osin sopeutua suojelu- ja virkistysalueiden hoidossa omaksutun painopisteajattelun avulla, ts. eriyttämällä alueita siten, että vain osaa kehitetään runsaahkosti varusteltuina yleisökohteina. Kuitenkin myös budjettirahoituksen tasotarkistus voisi olla harkinnan arvoinen mahdollisuus. Arvottamistutkimusten (Ovaskainen ym. 1999c, 2000, Ovaskainen ja Horne 2000) mukaan kansallispuistojen ja retkeilyalueiden virkistyshyödyt näyttävät moninkertaisilta verrattuna palvelujen nykyiseen budjettirahoitukseen. Yleisesti budjettirahoitusta puoltaa etenkin kansallispuistojen suojelualueluonne. Edelleen voidaan selvittää mahdollisuudet kehittää uusia rahoitusmuotoja (esim. sponsorirahoitus) ja tapoja käyttömaksujen kokoamiseksi erityisen kalliisti tuotettavista palveluista.

Summary:

Visitors' attitudes towards budget funding vs user fees for public land recreation services in Finland

Government-funded public lands in Finland include national parks, hiking areas and wilderness areas, for example. Hosting more than 2 million visits annually and providing a variety of service facilities, state-owned lands are of particular importance to recreation. Admission and basic facilities such as paths, shelters, waste management and campfire sites with firewood are provided free of charge as public welfare services. Along with scarcity of budget funding, however, the problem has

emerged whether the services can be maintained free of charge, or whether recreation fees need to be introduced in the future.

While charges for additional services (fishing, cabins, boats) are taken for granted, charging for admission and basic facilities is a complex issue. State-owned land is public property that should be equally accessible to all citizens. National parks are nature conservation areas and part of national treasure, the funding of which is a national responsibility rather than visitors' alone. Thus, budget funding seems natural. Still the funding and fee issues can be considered in the light of several criteria, including revenue generation for development, equity issues, economic efficiency, as well as potential needs to direct or restrict the use of congested.

This paper considers the attitudes towards alternative funding policies and specific user fees of visitors to Nuuksio and Seitseminen National Parks and Evo and Teijo National Hiking Areas. Given that state-owned land is the citizens' common property which should be equally accessible, and that the citizens' opinions are supposed to be heard in a democratic society, public approval is an important criterion while evaluating the alternative policies.

Data and methods

The data are from a visitor survey completed on-site in Nuuksio, Seitseminen, Evo and Teijo during the summer season of 1996. The season covers 75–80 % of annual visits to the sites. A full description of the survey and the data is given in Ovaskainen et al. (1999a,b).

Visitors' attitudes toward the main policy alternatives and specific fees are first described by simple univariate results. Second, multivariate techniques (e.g., Afifi and Clark 1996) are used to describe the attitudes in more general terms. The original variables are condensed into fewer, non-correlated combined variables using principal components/factor analysis. Based on these main attitudinal dimensions (factor scores), the visitors are grouped by using cluster analysis (K-means clustering) to describe the relative support of alternative policies.

Attitudes toward funding options and user fees: univariate results

The major dividing line is between the current practice, with budget-funded recreation services available free of charge (possibly implying a cut-down in recreation facilities), and the introduction of recreation fees (admission fees or more specific user fees) following the beneficiary-pays principle. The question asked was: "In which way should the basic

visitor services of the site (waste management, campfire sites with firewood, shelters, etc) be financed and developed in your opinion?"

Every second respondent fully agreed with maintaining the services free of charge with tax money (Table 1). A switch to recreation fees in order to maintain the level of facilities was supported (fully agree) by 10 % of respondents or less. This was also the alternative with the largest opposition (almost 25 % fully disagreed). Including those who partially agreed as well, the beneficiary-pays principle still had much less support (42 %) than current practices with tax funding (84 %).

The acceptability of admission fees and other user fees was examined by asking: "What is your opinion on the following alternative user fees, the revenue of which would be used to support the visitor services of the site?" Among the suggested fees, chargeable firewood was the most commonly accepted one with an unreserved "accept" answer by almost 30 % of respondents (Table 2). The most unpopular ones, rejected by almost 60 % of respondents, were lump-sum charges for parking, firewood and waste management. Entry fees, whether in the form of one-off admission fees or an annual recreation pass for all the sites, were unreservedly accepted by only 15 % of the respondents.

Main attitudinal dimensions and grouping of visitors: factor and cluster analysis

The responses were used as an input to principal component analysis to find an initial factor solution. After a Varimax rotation, the following four-factor solution was obtained (Table 3):

1 Support to service specific user fees
2 Support to the beneficiary-pays principle and admission fees
3 Services must be maintained free of charge, even by cutting down on facilities
4 Support to self-activity and volunteerism.

In a subsequent cluster analysis (Table 4), five interpretable groups emerged:

1 Proponents of self-activity and volunteerism (15.5 %)
2 Proponents of public funding based on tax money (11.5 %)
3 Proponents of the beneficiary-pays principle and admission fees (26.6 %)
4 Opponents of admission fees/proponents of service specific fees (25.5 %)
5 Opponents of service specific user fees (20.8 %).

The results suggest that the beneficiary-pays principle and admission fees were supported by every fourth visitor (cluster 3). On the other hand, the remaining three quarters can be interpreted as opponents of this policy, especially direct admission fees, as all other groups preferred

alternatives other than this on a variety of grounds. Particularly mixed attitudes appeared towards service-specific user fees (clusters 4 and 5).

Conclusion

Based on visitors' attitudes, recreation fees (especially admission fees) for public lands are not commonly accepted. The visitors' attitudes were rather consistent with results based on the general population (Sievänen and Ruuska 1999). In fact, the visitors accepted user fees slightly more often than the average population, probably because they are best aware of and most interested in the services available.

The conclusion is that admission/other user fees are not likely to be the primary solution to the financing of public land recreation services for several reasons (e.g., lack of public acceptance, excisting property rights, equal access to public lands, cost of implementation, unknown effects of changing the visitor–agency relationship to a buyer–seller relationship). Potential solutions (prioritization of the areas, reconsideration of budget funding, possible new channels of funding) are finally discussed.

---

[1] Yhdysvaltain viimeaikaista keskustelua ja tutkimustuloksia on koottu laajemmin kahden alan aikakauslehden erikoisnumeroihin: *Journal of Leisure Research* 31(3) sekä *Journal of Park and Recreation Administration* 17(3). Aikaisemmasta yhdysvaltalaisesta kirjallisuudesta ks. esim. Sievänen ja Ruuska (1999).

[2] Ajatus valtion alueista yhteisenä omaisuutena on omistusoikeusargumentti. Jokamiehenoikeuksilla ei sen sijaan ole pääsymaksukysymykseen suoranaista yhteyttä. Suojelualueilla jokamiehenoikeudet eivät ole sellaisinaan voimassakaan, koska erityisaluesäädökset syrjäyttävät ne, joten niiden käyttö perustuu muihin säädöksiin (jotka sallivat periaatteessa pääsymaksujen keräämisen). Erityisesti rakennetun palveluvarustuksen käyttö ei liity mitenkään jokamiehenoikeuksiin vaan on osa julkisesti tuotettuja palveluja. Jokamiehenoikeushan koskee määritelmän mukaan vain kehittämättömiä alueita.

[3] Asenneryhmien eroja sosioekonomisten ym. taustatekijöiden suhteen tarkasteltiin alustavasti askeltavalla menettelyllä estimoidulla, tiettyyn ryhmään kuulumista selittävällä logistisella regressiomallilla. Tarkastelu kuitenkin ohitetaan tässä.

Kirjallisuus

Afifi, A.A. & Clark, V. 1996. Computer-Aided Multivariate Analysis. 3rd edition. Chapman & Hall, London. 455 s.

Naskali, A. 2000. Yhteiskunnalliset arvot ja sosiaalinen kestävyys kansallispuistojen hoidossa. Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 760. s. 49–69.

Ovaskainen, V., Horne, P. & Sievänen, T. 1999a. Evon ja Teijon retkeilyalueiden kävijät ja kävijätyytyväisyys kesäkaudella 1996. Abstract: Visitors and visitor satisfaction in the Evo and Teijo Hiking Areas, 1996. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 726. 78 s.

— , Horne, P. & Sievänen, T. 1999b. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen virkistyskäyttö kesäkaudella 1996: kävijät ja kävijätyytyväisyys. Abstract: Recreational use of Nuuksio and Seitseminen National Parks during summer season 1996: Visitors and visitor satisfaction. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 107. 77 s.

— , Horne, P. & Sievänen, T. 1999c. Virkistyspalvelujen arvostus ja rahoitusperiaatteet. Julkaisussa: Hänninen, R. (toim.). Metsäsektorin suhdannekatsaus 1999–2000. s. 48–49.

— & Horne, P. 2000. Valtion alueiden virkistyskäytön kustannus-hyötyanalyysi. Käsikirjoitus. Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus.

— , Horne, P. & Mikkola, J. 2000. Retkeilyalueiden ja kansallispuistojen virkistyskäytön arvo. Käsikirjoitus. Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus.

Sievänen, T. & Ruuska, P. 1999. Suomalaisten asenteet virkistyspalvelujen maksullisuuteen. Metsätieteen aikakauskirja 2/1999: 191–201.

Valtion alueiden virkistyskäyttötyöryhmän muistio. Maa- ja metsätalousministeriö, työryhmämuistio 1996: 12. 85 s.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 35–50.

Matkailun tilat ja motiivit: Saariselän ruskamatkailun muodot ja ympäristöt

Jarkko Saarinen

Johdanto

Matkailun tutkimuksen eräät keskeisimmät kysymykset liittyvät matkakohteen valintaan ja niihin syihin miksi ihmiset matkailevat. Kyse on yksinkertaisesti matkailun motiiveista, joita jäsennetään usein käsiteparin – työntövoimatekijät - vetovoimatekijät – kautta. Edelliset viittaavat pääasiallisesti yksilöllisiin ja sosiopsykologisiin tekijöihin ja jälkimmäiset puolestaan matkailun kohteisiin, niiden ominaispiirteisiin ja erilaisiin matkailutuotteisiin (ks. Crompton 1979, Pearce 1982, Cohen 1984, Witt ja Wright 1992, s. 38–39, Fodness 1994). Matkailutuote ei aina lopulta ole materiaalinen "tuote" tai edes palvelu vaan viime kädessä kuluttajan saama kokemus tai elämys. Kokemuksen ja elämyksen ero on hiuksenhieno. Tässä yhteydessä niiden voidaan nähdä eroavan ainakin siten, että matkailukokemuksessa on tiedollista tai tiedonluonteista sisältöä, kun sitä vastoin matkailuelämys rakentuu pitkälti emotionaalisesti. Siten elämys on luonteeltaan yksilöllisempi kuin kokemus, eikä elämys ole samassa määrin "neuvoteltavissa" kuin kokemus. Kokemuksia voidaankin ikäänkuin vertailla ja vaihtaa, mutta elämys ei ole vastaavasti vertailtavissa eikä sen oikeellisuudesta tai vääryydestä voida neuvotella.

Matkailussa kokemukset ja elämykset tapahtuvat joissakin paikoissa tai matkalla niihin tai niistä pois. Virtuaalimatkailussakin kokeva ja elämyksiä saava matkailija on itsensä ja/tai koneen luomassa matkakohteessa – kokemuksellisessa tilassa. Siten työntö- ja erityisesti vetovoimatekijöissä on pitkälti kyse matkailun tiloista, paikoista ja maisemista sekä niiden tuottamisesta ja kokemisesta (Ryan 1991, s. 2, Sack 1992, Urry 1995, Getz 1999). Yksinkertaistetusti määriteltynä matkailun työntövoimatekijät kuvaavat asuinympäristön kokemista ja asuinpaikan fyysi-

siä, kokemuksellisia ja merkityksellisiä piirteitä sekä niitä sosiaalisia ja kulttuurisia prosesseja, jotka saavat ihmiset haluamaan – ainakin hetkeksi – pois omasta asuinympäristöstään. Vetovoimatekijät käsitteellistyvät puolestaan matkailun kohteisiin, niiden luonteeseen ja kokemukselliseen sisältöön sekä matkakohteita rakentaviin yhteiskunnallisiin prosesseihin. Siten matkailun motiivien jako työntö- ja vetovoimatekijöihin pyrkii havainnollistamaan myös matkailuilmiön taustalla vaikuttavia laajempia prosesseja. Samalla se palvelee erityisesti empiirisiä tutkimusasetelmia (ks. Saarinen 1996).

Teoreettisesti työntö- ja vetovoimatekijöiden rajautuminen ei ole aivan niin yksiselitteinen kuin edellä on kuvattu. Monet matkailun tutkijat pitävätkin jakoa keinotekoisena. Tätä näkemystä perustellaan sillä, että matkailuun ja itse matkakohteen valintaan vaikuttavat yhdessä sekä työntö- että vetovoimatekijät (Järviluoma 1994, s. 43–45). Lisäksi voidaan ajatella, ettei matkailun vetovoimatekijöitä ole tietyssä mielessä olemassa ilman niihin ja niiden kokemiseen liittyviä yksilön sisäisiä, sosiaalisia ja kulttuurisia tarpeita eli työntövoimatekijöitä (Saarinen 1995, s. 111–112). Jako työntö- ja vetovoimatekijöihin onkin luonteeltaan analyyttinen. Kuten monet muutkin käsitteelliset jäsentelyt myöskään erottelu työntö- ja vetovoimatekijöihin ei ole "todellisuutta itsessään" vaan ihmisen luomassa mielessä ja kielessä.

Tarkastelen tässä artikkelissa matkailun motiiveja ja erityisesti matkailun tiloja (ympäristöjä) sekä niihin liittyviä käsityksiä matkailijoista. Pyrkimyksenä on rakentaa käsitteellinen yhteys matkailun motiivien, matkailijatyyppien ja matkailun tilojen välille. Tarkastelun pääpaino on kuitenkin empiirisessä tapaustutkimuksessa, jonka avulla havainnollistetaan matkailijatyyppien ja -ympäristöjen välistä suhdetta. Matkailun motiiveja ja niihin perustuvia matkailijatyypittelyjä tarkastellaan suhteessa matkailuympäristöön ja tilassa tapahtuvaan toimintaan. Matkailun tilat ja niihin liittyvät vetovoimatekijät ja attraktiot ymmärretään tässä yhteydessä matkailukohteen transformaatioprosessin kautta tuotettuina kohdetta kuvaavina identiteetteinä ja representaatioina ("kuvauksina")(ks. Saarinen 1997). Matkakohteen identiteetti – se josta kohde tunnetaan ja tunnistetaan – ei ainoastaan määritä matkailun kohdealueita ja erota kohteita imagollisesti toisistaan ja ympäristöstään, vaan se myös osin määrittää niissä vierailevia matkailijoita ja heidän matkailumotiivejaan. Saatamme liittää hyvinkin erilaisia mielikuvia ja luonnehdintoja eri matkakohteisiin ja niissä vieraileviin ihmisiin ja heidän matkustussyihinsä (ks. Young 1999, Lee 2001). Esimerkiksi matka Rhodoksen sesonkivilinään herättää meissä erilaisia mielikuvia ja käsityksiä matkailun motiiveista kuin matka La Ramblan tungokseen Barcelonaan. On kuitenkin huomattava se itsestäänselvyys, että sama henkilö voi käydä näissä molemmissa matkakohteissa. Niin ollen tästä tilallisesta näkökulmasta matkai-

lija ja hänen toimintansa eivät yksin ja viime kädessä erottele käsityksiämme matkailun motiiveista vaan matkailukohteet – matkailun tilat – ja niihin liittämämme merkitykset ja mielikuvat. Nämä merkitykset ja mielikuvat eivät synny tyhjiössä vaan toimiessamme yhteiskunnassa ja kulttuurissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jonka kautta matkailun motiivit tilallistuvat.

Matkailijat ja matkailun tilat

Matkailun motiivit

Matkailututkimuksessa matkailijoita on luokiteltu hyvin moninaisesti ja erilaisin perustein (ks. Pearce 1982, Cohen 1984, Dann ja Cohen 1991, Lowyck ym. 1992). Matkailijaluokittelujen eräänlaisina esikuvina voidaan pitää Pariisissa 1800-luvun alkupuolella ilmestyneitä "fysiologioita". Ne olivat suosittu pehmeäkantisen kirjallisuuden alaluokka, jossa kuvailtiin erilaisia henkilötyyppejä, joita suurkaupungin vilinässä saattoi kohdata. Matkailijaluokittelujen kannalta merkille pantavaa fysiologioissa oli se, että niissä erilaiset henkilötyypit liitettiin tietynlaiseen ympäristöön ja tiettyihin osiin kaupungissa (ks. Benjamin 1973, s. 35–66, Savage 2000).

Varsinaisia matkailijatypologioita yhdistävänä piirteenä voidaan pitää sitä, että ne pohjautuvat pääasiallisesti matkailun motiiveihin. Motiivien keskeiseksi selitysperustaksi matkailun tutkimuksessa on nähty eritasoiset inhimilliset tarpeet (Mill ja Morrison 1985, s. 4, ks. Maslow 1943, Iso-Ahola 1980, Witt ja Wright 1992, s. 33–38). Nyky-yhteiskunnissa ja erityisesti länsimaissa matkailu on kuitenkin monin osin muodostunut itseisarvoksi ja jopa keskeiseksi elämänlaadun mittariksi; oikeus lomaan ja vapaa-aikaan on esimerkiksi kirjattu YK:n ihmisoikeusjulistuksen artiklaan 24. Näin ollen matkailuun liitettyjen inhimillisten tarpeiden yhteys yksilöiden elämään, toimintaan ja päämääriin matkailussa saattaakin olla ohentunut ja muuttunut (post)modernisaation myötä (ks. Urry 1995, Rojek 1993). On myös huomattava, että inhimillisten tarpeiden lisäksi matkailutoimiala vaikuttaa vahvasti matkailun motiiveihin ja matkakohteiden valintaan. Esimerkiksi markkinoinnin ja tuotteistamisen kautta "matkailuteollisuus" osaltaan tuottaa ja uusintaa matkailuun ja matkailun kohteisiin liitettyjä motiiveja ja mielikuvia. Kuten Jost Krippendorf (1987, s. 19) toteaa: "matkailuteollisuus tuottaa matkailijoita".

Matkailun motiivirakenteet ja erilaiset typologisoinnit eivät kuitenkaan luonnollisesti ole hävinneet modernisaation myötä, vaan matkailija on toimijana edelleen "vapaa valitsemaan" hänelle parhaiten sopi-

vimmat matkailun muodot ja kohteet ja jopa niihin liittyvät matkailumotiivit (ks. Giddens 1984, Jafari 1987, s. 157–159). Toisaalta matkailu kuten muukin kuluttaminen on nykyisin ideologisoitu ja elämäntyylistetty. Siten tietyn matkakohteen ja matkailumuodon valinta heijastelee ja voi osaltaan olla yksilön aktiivinen pyrkimys ilmentää arvoja ja elämäntapaa. Tämä kehitys ja muutos kytkeytyy laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen kohti jälkifordistista tuotantoa. Jälkifordistinen yksilöistyvä tuotanto ja pikemminkin kuluttajien kuin yksin tuottajien ehdoilla toimivat markkinat ovat synnyttäneet myös matkailijoille yksilöinä ja asiakasryhminä paremmat mahdollisuudet vaikuttaa matkailutuotteisiin, -muotoihin ja matkailun asiakassegmentointiin (Mowforth ja Munt 1998). Tämä näkyy mahdollisesti mm. vaihtoehtoisten ja kestävän kehityksen mukaisten matkailutuotteiden kysynnän kasvussa.

Matkailijatyypit

Erilaisia matkailijaryhmiä kuvaavat matkailutypologiat ovat jaettavissa kahteen pääryhmään. Vuorovaikutteiset tyypittelyt painottavat matkailijoiden ja matkailun kohdealueiden välistä vuorovaikutusta. Kognitiivis-normatiiviset tyypittelyt puolestaan korostavat matkailun taustalla vaikuttavia ja matkailijoiden persoonallisuuteen viittaavia tekijöitä (Murphy 1985, s. 5–7). Toisaalta niiden voidaan tulkita persoonallisuuden ja ympäristömieltymysten kautta viittaavan epäsuorasti myös matkailuympäristöihin.

Kaksi keskeisintä ja sovelletuinta matkailijatypologiaa ovat Erik Cohenin (1972) ja Stanley Plogin (1973) jo klassiset matkailijatyypittelyt. Edellinen on esimerkki vuorovaikutteisista ja jälkimmäinen kognitiivis-normatiivisista typologioista (muiden typologioiden osalta ks. Cohen 1979, Lowyck ym. 1992). Cohen ryhmittelee matkailijoita sen mukaan, millaista matkailuympäristöä he etsivät; turvallista ja tuttua vai uutta ja erikoista. Tällä perusteella Cohen jakaa matkailijat neljään ryhmään: *kulkureihin*, *tutkimusmatkailijoihin* sekä *yksilöllisiin* ja *organisoituihin massaturisteihin*. Jaottelun kaksi ensimmäistä matkailijatyyppiä liittyvät ns. ei-institutionalisoituneisiin ja kaksi jälkimmäistä institutionalisoituneisiin matkailijatyyppeihin. Tämä erottelu perustuu siihen, että ympäristösuhteen ohella typologisoinnin keskeisenä kriteerinä on myös se, missä määrin matka on järjestetty matkailijan toimesta (ei-institutionalisoitunut) ja missä määrin matka on vaatinut matkailutoimialan tuottamia palveluja (institutionalisoitunut) matkajärjestelyissä ja varsinaisella matkalla.

Plog (1973) käsitteellistää matkailijat kolmeen tyyppiin perustaen jaottelunsa erityisesti matkailijoiden persoonaan viittaaviin psykologisoiviin ominaisuuksiin. Allosentrikot (allocentrics) ovat yksilöllisiä, ak-

tiivisia ja seikkailunhaluisia matkailijoita. Psykosentrikot (psychocentrics) ovat konservatiivisia ja valitsevat siten mieluummin tuttuja, turvallisia ja totutunkaltaisia matkakohteita ja yleisesti hyväksyttyjä matkailun muotoja. Midsentrikot (mid-centrics) ovat puolestaan kahden edellisen matkailijatyypin välimuotoja ja edustavat Plogin typologisoinnissa yleisintä – keskimääräistä – matkailijaa.

Näiden kahden klassisen matkailijatypologian eräänä keskeisenä erona on se, etta Cohen korostaa matkailijan ympäristösuhdetta ja Plog pikemminkin matkailijan minä-suhdetta. On huomattava, että edellä mainitut matkailijatyypittelyt ovat tutkimuksen teoreettisia ja toisaalta matkailumarkkinoinnin käytännön apuvälineitä. Siten ne antavat jossain määrin yleistetyn ja yksinkertaistetun kuvan matkailijoista ja matkailun motiiveista. "Todellisuudessa" matkailijatyyppien erottelu ei ole aivan näin yksinkertaista, sillä ryhmittelyn perustana olevat tekijät – matkailumotiivit – ovat luonteeltaan usein paitsi jatkumon kaltaisia, niin myös tilassa ja ajassa muuttuvia (ks. Cohen 1979, Murphy 1985, s. 5, Dann ja Cohen 1991, Young 1999).

Toinen matkailijoiden käsitteelliseen ja empiiriseen erotteluun liittyvä ongelma on, ettei matkailijatyyppejä tulisi sitoa yksinomaan tai ensisijaisesti matkailijaan yksilönä (Cohen 1979, ks. Ruoppila 1996, s. 47). Kuten Max Weberin (1978) toiminnanmuotoja (päämäärärationaalinen, arvorationaalinen, affektiivinen ja traditionaalinen) myös matkailijatyyppejä voidaan pitää ideaalityyppeinä, joita ei välttämättä ole mahdollista löytää sellaisenaan todellisuudesta. Matkailijoiden motiivit ja niihin liittyvät matkailuaktiviteetit voivat sisältää samankin matkan aikana ja samalla matkailualueella useita sellaisia tekijöitä, jotka on mahdollista liittää useampaan kuin yhteen teoreettiseen matkailijatyyppiin. Esimerkiksi monet Etelä- ja Keski-Amerikkaan suuntautuvat ekomatkat sisältävät sekä ekomatkailuun ja etnomatkailuun että myös perinteiseen rantalomailuun liittyviä aktiviteetteja ja matkailun tiloja (ks. Mowforth ja Munt 1998, Honey 1999).

Paitsi tilassa matkailun motiivit muuttuvat myös ajassa. Tätä muutosta on matkailun tutkimuksessa usein pyritty kuvaamaan Butlerin (1980) matkailualueen elinkaarimallin avulla (ks. Burns ja Holden 1995, s. 177–179). Sen mukaan matkailualueen kehityksen alussa, löytämis- ja sitoutumisvaiheessa, alueella vierailee vain vähäisessä määrin matkailijoita, jotka Cohenin (1972) luokituksessa edustavat joko kulkureita tai tutkimusmatkailijoita. Plogin (1973) tyypittelyssä he ovat puolestaan allosentrikoita. Nopean kasvun vaiheessa matkailijatyyppi muuttuu yksilölliseksi massaturistiksi (Cohen) ja midsentrikoksi (Plog) ja tultaessa vakiintumis- ja tasaantumisvaiheeseen organisoiduksi massaturistiksi (Cohen) ja psykosentrikoksi (Plog). Yksinkertaistetusti tämä muutosprosessi tarkoittaisi sitä, että erityyppiset matkailuympäristöt – joita elin-

kaarimallin teoreettiset vaiheet pyrkivät osaltaan kuvaamaan – vetävät puoleensa erilaisia matkailijatyyppejä. Matkailun institutionalisoituessa myös alueella vierailevat matkailijatyypit muuttuvat institutionalisoituneiksi (Maclis ja Burch 1983, Kauppila 1994).

Matkailijatyyppien yhdistäminen elinkaarimallin vaiheisiin on tavoiteltava pyrkimys ottaa haltuun matkailun motiivien ja vetovoimatekijöiden tila- ja aikasidonnaisuus. Valitettavasti apuna käytetyn elinkaarimallin deterministisen ja evolutionistisen ajattelun voidaan toisaalta nähdä yksinkertaistavan liiaksi kuvaa matkailukohteen ja sen vetovoimatekijöiden kehityksestä. Mallin mukaan matkailualue vetovoimatekijöineen ja matkailijatyyppeineen ikäänkuin muuttuu ja vaihtuu toiseksi siirryttäessä elinkaaren vaiheesta toiseen. Toisin sanoen matkailijoiden oletetaan tietyssä matkakohteen elinkaaren vaiheessa muodostavan kokonaisuudessaan homogeenisia ryhmiä. Tällöin todennäköisesti menetetään jatkuvuuteen ja rinnakkaissuhteisiin liittyvää tärkeää tietoa. Tälläisellä tiedolla on akateemisen merkityksen lisäksi arvoa esimerkiksi tilanteessa, jossa elinkaarimallin mukaisessa vakiintumis- ja tasaantumisvaiheessa olevalle matkakohteelle pyritään löytämään keinoja, joiden avulla matkailijamäärien kasvu tai nykytaso kyettäisiin ylläpitämään. Tämä edellyttää mm. markkinoinnin tehostamista, olemassa olevien matkailusesonkien pidentämistä ja uusien sesonkien ja matkailutuotteiden kehittämistä sekä myös matkailuyritysten verkostoitumisen kehittämistä. Kaikki nämä päämäärät tähtäävät tietyssä mielessä uusien asiakassegmenttien löytämiseen. Tämä vaatii tuekseen monipuolista ja nimenomaan "keskimääräistä" ja "vallitsevaa" matkailijaa syvempää tietoa koskien mm. matkailun motiiveja, matkailijoiden preferenssejä ja toimintaa sekä näiden tekijöiden mahdollisia tilallisia ja ajallisia muutoksia (ks. Haywood 1986, 1992, Cooper 1992).

Seuraavassa tarkastellaan empiirisen tapaustutkimusaineiston valossa Saariselän ruskamatkailun luonnetta. Tarkastelutapa on tiivis ja pikemminkin kokeileva ja matkailijatyyppejä kuvaileva kuin kattavia empiirisiä typologioita ja selitysmalleja tuottava. Samaa aineistoa on jo aiemminkin hyödynnetty matkailun motiivirakenteiden ja vetovoimatekijöiden tarkastelussa (ks. Saarinen 1995, 1997), mutta tässä yhteydessä motiivien suhdetta matkailun konkreettisiin tiloihin on pyritty jäsentämään aiempaa yksityiskohtaisemmin.

Saariselän ruskamatkailijatyypit

Tapaustutkimuksen aineisto koostuu yhteensä 20 teemahaastattelusta. Haastateltavat valittiin Saariselän matkailualueella yöpyneiden ruskasesongin matkailijoiden keskuudesta. Tutkimusaineiston hankinta ajoittui vuoden 1993 ruskasesonkiin. Haastattelut suoritettiin kahdessa kohtees-

sa. Saariselän matkailukeskuksessa tehtiin 13 haastattelua ja Kiilopäällä 7 haastattelua. Haastatteluissa keskityttiin matkailun motiiveihin ja matkailijoiden päivittäiseen ajankäyttöön sekä erilaisiin matkailuaktiviteetteihin ja niiden toimintaympäristöihin. Lisäksi kartoitettiin matkan luonteeseen ja järjestelyihin liittyneitä taustatietoja. Aineiston laadullisesta luonteesta ja vähäisestä määrästä johtuen pyrkimyksenä ei ollut tarkastella erilaisten matkailijatyyppien määrällistä, tilallista tai ajallista vaihtelua Saariselän matkailualueella. Kyse on teemahaastatellusta "näytteestä", jonka perusteella ei pyritä laajempiin yleistyksiin.

Teemahaastatteluaineiston analyysin perusperiaatteena on pyrkimys raakahavaintojen pelkistämisen kautta löytää ja tuottaa aineistosta yhteisiä piirteitä (ks. Alasuutari 1993). Niiden pohjalta laaditaan matkailijaryhmittelyjä tai tässä tapauksessa pikemminkin matkailuympäristöön pohjautuvia ryhmittelyjä. On syytä korostaa, etteivät tilallisesta näkökulmasta rakennetut matkailijaryhmät välttämättä tai yksiselitteisen suoraan kuvaa yksittäisen matkailijan matkaa Saariselällä, vaan lähinnä matkailijoiden matkailumotiivien ja eri matkailuympäristöjen ja -toimintojen välistä suhdetta.

Teemahaastatteluaineiston pelkistämisessä ja ryhmittelyn rakentamisessa hyödynnettiin Pierre Bourdieun (1984) lähestymistapaa sosiaaliseen ryhmään ja siihen samaistumiseen tai toisaalta ryhmistä erottautumiseen. Bourdieu jäsentää sosiaalista ryhmäsidosta *habituksen* käsitteellä. Sillä hän yksinkertaistetusti viittaa sosiaaliseen ryhmään, joka eroaa ja pyrkii erottautumaan esimerkiksi elämäntapansa ja makunsa perusteella muista vastaavista ryhmistä (Boudieu 1993). Monet vapaa-aikaan ja matkailuun liittyvät toiminnot ilmentävät Bourdieun mukaan ryhmien välisiä erotteluja (ks. Graburn 1989). Ryhmät voivat kuitenkin sisältää keskenään myös joissain suhteissa samankaltaisia ja rinnasteisia piirteitä. Tällöin niiden välillä vallitsee homologinen, samansuuntainen rinnakkaissuhde (Willis 1982, ks. Williams 1988, s. 121–123).

Teemahaastatteluaineiston pelkistämisen ja havaintojen yhdistämisen kautta Saariselän ruskamatkailijat on mahdollista jakaa matkailumotiiviensa, toimintansa ja siihen liittyneen matkailuympäristön käytön perusteella seuraaviin ryhmiin, jotka ovat samalla myös "kartoitettu" matkailualueelle haastateltavien ajan- ja matkailuympäristön käytön perusteella (kuva 1):

Eräretkeilijät viettävät useita vuorokausia erämaisessa luonnossa. Heille pääasiallinen syy tulla Saariselän matkailualueelle on luonto ja retkeilyaktiviteetit. Aamu- ja iltapäivän he vaeltavat Urho Kekkosen kansallispuistossa ja iltaisin he majoittautuvat puistoon joko omiin telttoihinsa tai alueen autiotupiin. Heille Saariselän matkailukeskus tai Kiilopää toimii lähinnä huolto- ja palvelupisteenä; niistä lähdetään ja/tai niihin palataan pidemmältä eräretkeltä. Eräretkeilijöiden matkailun

motiiveissa ja ajankäytössä nousee vahvasti esiin luonnonympäristö ja sen tarjoamat henkiset ja fyysiset haasteet. Eräretkeily on kuitenkin sosiaalisesti latautunutta toimintaa, jossa kokemusten jakamisella on myös merkittävä osa. Siitä lienee osoituksena sekin, että eräretkeilyä harrastetaan pääasiallisesti ryhmissä.

Myös *perinteiset päiväretkeilijät* hakeutuvat erämaiseen luonnonympäristöön matkansa jokaisena päivänä. Päiväretki luonnossa kestää useita tunteja ja sitä harrastetaan useimmiten yhdessä matkatovereiden kanssa, mutta toisinaan myös yksin. Samoin kuin eräretkeilijät myös päiväretkeilijät kokevat tärkeäksi kulkemansa matkan pituuden ja sen rasittavuuden sekä mahdolliset pienimuotoiset koettelemukset ja haasteet. Toisin kuin eräretkeilijät he retkeilevät varsin lähellä matkailupalveluita ja palaavat myöhäisiltapäivällä takaisin majoituspaikkaansa Saariselän matkailukeskukseen tai Kiilopään tunturikeskukseen. Ilta vietetään yleensä "rauhallisesti" ystävien kesken ja päivän retkeilytapahtumat, reitti ja kuljetun matkan pituus muodostavat tärkeän osan keskusteluaiheista. Heille samoin kuin eräretkeilijöille matka Saariselälle tarjoaa mahdollisuuden "koskemattoman" ja erämaisen luonnon kokemiseen sekä jossain määrin myös haasteita ja jännitystä. Matkailupalveluista perinteiset päiväretkeilijät käyttävät hyväkseen lähinnä välttämättömiä majoitus- ja kauppapalveluja.

Aktiivimatkailijat vierailevat luonnossa, mutta heille luonnossa liikkuminen ei ole vastaavassa määrin itsetarkoitus kuten perinteisille päiväretkeilijöille ja erityisesti eräretkeilijöille. Aktiimatkailijat ovat kiinnostuneita alueen luonnosta ja jossain määrin myös historiasta ja kulttuurista (esim. saamelaisuus, porotalous, kullanhuuhdonta). He myös vierailevat omatoimisesti autolla laajemmalti Saariselän matkailualueella ja kauempana sen ulkopuolella, esimerkiksi Inarissa tai jopa Norjassa. Aktiivimatkailijat osallistuvat useina iltoina ravintoloiden illanviettoihin ja he käyttävät matkailukeskuksen kaupallisia palveluita kuten kylpyläja kauppapalveluja melko runsaasti hyväkseen.

Kaupallisten matkailupalvelujen osalta suurkäyttäjäryhmän Saariselällä muodostavat *huvittelijat*. He retkeilevät lomansa aikana satunnaisesti jos lainkaan luonnossa. Luonnon vähäinen merkitys loman käytännöissä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö erämaisella luonnolla ja sen läheisyydellä olisi merkitystä huvittelijoiden matkakohteen valinnassa. Siitä huolimatta, etteivät he välttämättä lainkaan vieraile luonnossa tai kaupallisen matkailukeskuksen (recreational business district) ja rakennetun ympäristön ulkopuolella, erämaan läheisyys ja sen luoma kontrasti arkiympäristöön yhdessä kodin ja työn kaukaisuuden kanssa korostavat huvittelijoiden matkailuun liittämää "normivapautta" ja eroa arkeen. Saariselkä palveluineen ja lukuisine ruska-ajan matkailijoineen ja sosiaalisine huveineen edustaa tulkinnallisessa mielessä huvittelijoille

eräänlaista liminoiditilaa "arkien välissä" (ks. Shields 1990, Selänniemi 1996, s. 194–198), ts. kotoa lähdön ja sinne paluun välillä. Retkeillessäänkin he pyrkivät yhdistämään huvittelun osaksi ulkoilua tai ulkoilun osaksi hauskanpitoa. Saariselän voi tulkita edustavan huvittelijoille mielihyvän maisemaa. Ulkoilun ja huvittelun yhdistäminen tapahtuu esimerkiksi retkeilemällä matkailukeskuksesta noin kolmen kilometrin etäisyydellä sijaitsevan hotelli Laaninhovin "monotansseihin". Monotanssit ovat sesonkiaikoina järjestettävät iltapäivätanssit, joiden tausta on Saariselän kevätajan hiihtomatkailussa. Nyttemmin monotanssit ovat laajentuneet "monottomaankin" sesonkiaikaan ja osa matkailijoista tulee paikalle taksilla tai muulla kyydillä. Pukeutuminen kuitenkin edelleen viittaa pääasiallisesti retkeilyyn. Huvittelijoiden matkailumotiiveissa korostuu hauskanpidon ohella uuden, erilaisen ja miellyttävän sosiaalisen ympäristön merkitys sekä etäisyys arkielämän normeista ja raameista.

Seuramatkailijat viettävät Saariselän matkailualueella varsin vähän aikaansa. He joko yöpyvät alueella vain yhden yön tai useamman yön ollessaan vierailevat lähes päivittäin ryhmänä matkailualueen ulkopuolella sijaitsevissa nähtävyyksissä tms. Muutoin he pysyttelevät lähinnä matkailukeskuksen ydinalueella. Seuramatkailijat käyttävät ohjelmapalveluita melko runsaasti ja heillä on matkansa jokaiselle päivälle ennalta laadittu ja tiedetty ohjelma. Seuramatkailijoille matkailu tarjoaa matkailunähtävyyksien ja ohjelman ohella sosiaalista toimintaa ja yhdessä oloa samanhenkisten ihmisten kanssa (esimerkiksi sotaveteraaniryhmät).

Matkajärjestelyiden ja matkailun luonteen ja motiivien perusteella seuramatkailijat liittyvät varsin selkeästi institutionalisoituneeseen matkailuun; Cohenin (1972) luokituksessa organisoituihin massaturisteihin ja Plogin (1973) typologiassa psykosentrikoihin. Aktiivimatkailijat edustavat puolestaan ryhmänä yksilöllisiä massaturisteja ja midsentrikoita. Samoin päiväretkeilijät on mahdollista liittää yksilölliseen massaturismiin ja midsentrikoihin. Toisaalta he eroavat kuitenkin aktiivimatkailijoista siinä suhteessa, että heidän matkajärjestelynsä on osin hoitanut joku muu kuin matkailija (tai matkaseurue) itse. Lisäksi matkailuympäristö rakentuu pitkälti turvallisista ja tutuista elementeistä.

Eräretkeilijöiden kohdalla korostuu voimakkaasti matkailuympäristön erilaisuus verrattuna "normaaliin" arkielämään ja myös rakennettuun tavanomaiseen matkailuympäristöön. Eräretkeilijät edustavatkin matkailijatyyppinä tutkimusmatkailijoita ja allosentrikoita. Huvittelijoita on vaikea sijoittaa selkeästi klassisiin typologioihin. Huvittelijoiden toiminnassa matkailuympäristö ei etäisyyttä ja matkailullisia kulisseja lukuunottamatta poikkea paljonkaan tavanomaisesta ja turvallisesta ympäristöstä (ks. Veijola 1988). Huvittelijoiden matkailu Saariselällä myös rajoittuu lähes yksinomaan matkailukeskuksen ydinalueelle ja matkaili-

joille tuotettujen ympäristöjen ja palveluiden kuluttamiseen (kuva 1). Sen perusteella heidät onkin mahdollista nähdä organisoituina massaturisteina tai psykosentrikkoina. Toisaalta huvittelijoiden matkailu-

Kuva 1. Saariselän ruskamatkailijatyypit ja matkailuympäristöjen käyttö: a) eräretkeilijät, b) perinteiset päiväretkeilijät, c) aktiivimatkailijat ja d) huvittelijat ja seuramatkailijat. Matkailualueen käytön "kartoitus" perustuu teemahaastatteluista pelkistettyyn tietoon.

Figure 1. Mapping the autumn season tourist types and their spatial behaviour: a) backpackers, b) traditional hikers, c) active tourists and d) pleasure and package tourists. Mapping and the use of environment is based on the thematic interviews (n=20) made in autumn 1993.

motiiveissa ja toiminnassa korostuu fyysisen ympäristön sijaan pitkälti uusi ja erilainen sosiaalinen ympäristö. Lisäksi he tekevät matkajärjestelynsä osin omatoimisesti. Sen pohjalta huvittelijat ovat toisaalta liitettävissä myös yksilölliseen massaturismiin ja midsentrikoihin.

Lopuksi

Tapaustutkimuksen perusteella Saariselän matkailualueella vierailee useita eri matkailijatypologioiden mukaisia matkailijatyyppejä jo yksinomaan ruskasesongin aikana. Tämä huomio kyseenalaistaa matkailun tutkimuksen piirissä esitettyjä näkemyksiä, joissa matkailijoiden oletetaan ikäänkuin muodostavan homogeenisia ryhmiä matkailun kehitysvaiheittain (ks. kritiikistä myös Vuoristo 1986, Choy 1992). On myös oletettavaa, että vaihtelu todennäköisesti korostuisi, mikäli tarkasteluun otettaisiin mukaan eri matkailusesongit ja Saariselän matkailualueen osa-alueet (ks. Saarinen 1996).

Tapaustutkimuksen pohjalta matkailijatypologioilla voidaan nähdä olevan arvoa empiirisen matkailututkimuksen näkökulmasta. On kuitenkin muistettava, että teoreettiset tyypittelyt ja niiden pohjalta laaditut empiiriset ryhmittelyt antavat jossain määrin yksipuolisen kuvan matkailijoista ja heidän motiiveistaan. Perinteisten typologioiden ongelmat korostuvat erityisesti niiden suhteessa matkailuympäristöön, matkailun tiloihin. Tässä tutkimuksessa tehdyssä tapaustutkimuksessa esiin tuotu matkailijatyyppien liittäminen aiempaa korostetummin tilaan ja matkailuympäristöihin tuo mukanaan ainakin yhden merkittävän edun, joka liittyy matkailualueiden suunnitteluun.

Tilasidonnaisuuden kautta matkailijat ja matkailijatyypit sekä niihin kytkeytyvät ympäristöä koskevat arvot, asenteet ja preferenssit on mahdollista aiempaa kiinteämmin yhdistää suoraan käytännön suunnitteluympäristöön ja sen eri osa-alueisiin. Tämä helpottaa mm. matkailutoimintojen *vyöhykkeistämistä* ja erilaisten toimintojen ja tuotteiden sijoittamista samalle matkailualueelle kestävällä tavalla. Matkailukohteet eivät olekaan sisäisesti samankaltaisia homogeenisia ja staattisia tiloja, vaan matkailukohteen transformaatioprosessin kautta alue saa erilaisia rooleja ja identiteettejä. Tämä ei kuitenkaan tapahdu vain evolutionistisesti peräjälkeen, vaan myös samanaikaisesti. Siten matkailukohde voi rakentua useista rinnakkaisista, osin kilpailevista ja ristiriitaisista tilasidonnaisista diskursseista ja käytännöistä, joiden pohjalta muodostuu "tila-aika -mosaiikki", jossa mm. matkailun vetovoimatekijät, motiivit ja matkailijatyypit voivat vaihdella ja fragmentoitua suurestikin (ks. Saarinen 1996).

Matkakohteen tila-aika -mosaiikkisuus korostaa osaltaan eri matkailijatyyppien tarpeiden huomioimista matkailualuesuunnittelussa. Koko matkakohdetta ei tulisikaan suunnitella yksin (oletetun) pääasiallisen matkailijasegmentin mukaan, vaan edellä mainitun vyöhykkeistämisen periaatteiden perusteella. Pyrkimys ylläpitää monipuolista asiakasrakennetta palvelee osin varautumista markkinoiden ja asiakkaiden kulutustottumusten muutoksiin sekä erityisesti kausivaihtelun tasaamista ja ympärivuotisesti monipuolisen matkailuympäristön ja -palvelujen rakentamista. Lisäksi se saattaa tuoda merkittävää lisäarvoa matkakohteelle. Esimerkiksi Saariselän matkailullinen imago perustuu monin osin edelleen erämaaluontoon ja eräretkeilyn luomiin mielikuviin alueesta. Ilman todellista – haluttaessa konkretisoituvaa – mahdollisuutta erämaakokemuksiin ja eräretkeilyyn kyseistä imagoa olisi hyvin vaikea ylläpitää yksinomaan markkinoinnin tms. keinoin. Näin ollen joidenkin erityisryhmien huomioiminen matkailualuesuunnittelussa ja tuotteistamisessa saattaa muodostua tärkeäksi tekijäksi toiminnan kokonaisuuden ja jatkuvuuden kannalta.

Eräretkeilijöiden ja perinteisten päiväretkeilijöiden lisäksi Saariselällä on muitakin vastaavia tärkeitä erityisryhmiä, jotka eivät useinkaan tuo välittömästi "maksimaalista" taloudellista hyötyä. 1980-luvun nousukauden alla ja huumassa Saariselällä ikäänkuin "hetkellisesti" luovuttiin perinteisen maastohiihdon edellytysten ja aktiivihiihtäjien harjoitteluolosuhteiden ja valmennusleirityksen kehittämisestä. Aktiivihiihtäjien tai vastaavien ei nähty kuluttavan rahaa ja esimerkiksi ravintolapalveluja vastaavassa määrin kuin muiden matkailijoiden, mutta toisaalta "syövän kuin hevosten seisovasta pöydästä". Laman jälkeen 1990-luvulla kuitenkin huomattiin kansainvälisten ja mm. Oloksen esimerkkien pohjalta huippuhiihtäjien tuoman mainonnallisen ja muun lisäarvon merkitys, joka korvaa monin verroin heikomman välittömän katteen nostaen samalla muutoin hiljaisen ensilumen ja kaamoksen ajan kokonaiskäyttöastetta.

Käytännössä matkakohteen fragmentoituminen tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vallitsevan matkailijatyypin ja siihen viittaavien matkailun motiivien ja vetovoimatekijöiden taustalla saattaa olla sekä matkailusesongittaista että matkailualueen eri osien välistä vaihtelua. Siten matkailun piirteet olisikin kyettävä sitomaan paremmin tilalliseen ja ajalliseen sekä niiden merkitysrakenteelliseen yhteyteen. Matkailun motiivien ja matkailijatyyppien tilasidonnaisuuden huomioimisen kautta tulee korostetusti esiin myös se, ettei yksilön matkailu useinkaan jäsenny yhden motiivitekijän kautta vaan matkailumotiivien "kombinaatioina", jotka vaihtelevat paitsi matkasta ja matkakohteesta myös yksittäisen matkan sisällä tilasta ja ajasta riippuen. Niiden sisältämät elementit painottuvat eri tavoin riippuen mm. matkailuympäristöstä ja toiminnasta.

Matkailijatyyppien ja -segmenttien tarkemmalla identifioinnilla on merkitystä myös matkailun ohjelmapalvelujen kehittämisen ja kasvavan elämysmatkailun näkökulmasta. Matkailussa elämykseen liittyy usein vahva kaupallinen tuotteistaminen ja taustatyö; esimerkiksi luontomatkailuesitteissä elämykset liitetään nykyisin yhä kiinteämmin osaksi ohjelmallisia luonto-, virkistys- ja kokouspalveluja. Yksilölliset matkailijat hakevat aktiivisesti ja omatoimisesti matkailukokemuksia. Niin ollen he eivät välttämättä ole valmiita käyttämään hyväkseen ja maksamaan valmiista ohjelma- ja elämyspalveista. Sen sijaan matkailutoimialan kaupallisesti tuottamat matkailuelämykset ovat helpommin suunnattavissa institutionalisoidummille matkailijatyypeille, joiden identifioiminen ja kartoittaminen matkailun kohdealueilla on tilallisen matkailijatypologisoinnin näkökulmasta aiempaa paremmin mahdollista.

Summary:

Spaces and motivations of tourism: the environments and types of autumn season tourism in Saariselkä tourist destination

The present article approached the motives and the types of tourists based on the literature and case study. The main purpose of the article was to construct links between tourist motives, tourist typologies and the spatial environment of tourists and their actions. Motives and typologies were seen as constructed identities formed through the process of transformation of a tourist destination. From the spatial perspective the motives and tourist typologies were seen as constructs that cannot be separated from destinations and their images and specific time-space contexts. Finally, the spatiality of tourist typologies and motives were examined in a case study performed in the Saariselkä tourist destination in Lapland, Northern Finland. The autumn season tourist types were identified and labelled as backpackers, traditional hikers, active tourists and pleasure and package tourists, and their spatial behaviour was analysed. Mapping and the use of environment was based on the thematic interviews (n=20) made in autumn 1993 (Fig. 1).

Kirjallisuus

Alasuutari, P. 1993. Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere. 269 s.

Benjamin, W. 1973. Charles Baudelaire: a lyric poet in the era of high capitalism. New Left Books, London. 192 s.

Bourdieu, P. 1984. Distinction: a social critique of the judgement of taste. 613 s. Routledge & Kegan Paul, London.
— 1993. The field of cultural production. Polity Press, Cambridge. 322 s.
Burns, P.M. & Holden, A. 1995. Tourism. A new perspective. Prentice Hall, London. 239 s.
Butler, R. 1980. The concepts of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. Canadian Geographer 24(1): 5–12.
Choy, D. 1992. Life cycle models for Pacific Island destinations. Journal of Travel Research 30(3): 26–31.
Cohen, E. 1972. Towards a sociology of international tourism. Social Research 39: 164–182.
— 1979. A phenomenology of tourist experiences. Sociology 13: 179–201.
— 1984. The sociology of tourism: approaches, issues, and findings. Annual Review of Sociology 10: 373–392.
Cooper, C. 1992. Life cycle concept and tourism. Julkaisussa: Johnson, P. & Thomas, B. (toim.). Choice and demand in tourism. Mansell, London. s. 145–160.
Crompton, J. 1979. Motivations for pleasure vacation. Annals of Tourism Research 19: 408–424.
Dann, G. & Cohen, E. 1991. Sociology of tourism. Annals of Tourism Research 18: 155–169.
Fodness, D. 1994. Measuring tourist motivation. Annals of Tourism Research 21: 555–581.
Getz, D. 1999. Resort-centered tours and development of the rural hinterland: the case of Cairns and the Atherton Tablelands. The Journal of Tourism Studies 10(2): 23–34.
Giddens, A. 1984. The constitution of society. Polity Press, Oxford. 402 s.
Graburn, N. 1989. Tourism: the sacred journey. Julkaisussa: Smith, V.L. (toim.). Host and guests. The anthropology of tourism. University of Pennsylvania Press, Philadelphia. s. 21–36.
Haywood, K.M. 1986. Can the tourist-area life cycle be made operational. Tourism Management 7(3): 154–167.
— 1992. Revisiting resort cycle. Annals of Tourism Research 19: 351–354.
Honey, M. 1999. Ecotourism and sustainable development: who owns paradise? Island Press, Washington D.C. 405 s.
Iso-Ahola, S. 1980. The social psychology of leisure and recreation. WM.C. Brown Company Publishers, Dubuque. 436 s.
Jafari, J. 1987. Tourism models: the sociocultural aspects. Tourism Management 8: 151–159.
Järviluoma, J. 1994. Matkailun työntö- ja vetovoimatekijät ja niiden heijastuminen lomakohteen valintaan. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 31–48.
Kauppila, P. 1994. Matkailukeskuksen elinkaarisykli – esimerkkinä Kuusamon Ruka. Lisensiaatintutkimus. Oulun yliopisto, maantieteen laitos. Oulu. 249 s.

Krippendorf, J. 1987. The holiday makers: understanding the impact of leisure and travel. Heinemann, Oxford. 160 s.

Lowyck, E., Van Langenhove, L. & Bollaert, L. 1992. Typologies of tourist roles. Julkaisussa: Johnson, P. & Thomas, B. (toim.). Choice and demand in tourism. Mansell, London. s. 13–55.

Lee, C.C. 2001. Predicting tourist attachement to destinations. Annals of Tourism Research 28(1): 229–232.

Maclis, G.E. & Burch, W.R. 1983. Relations between strangers: cycles of structure and meaning in tourists systems. Sociological Review 31: 666–692.

Maslow, A.H. 1943. A theory of human motivation. Psychological Review 50: 370–396.

Mill, R. C. & Morrison, M. 1985. The tourism system. Prentice Hall, New Jersey. 457 s.

Mowforth, M. & Munt, I. 1998. Tourism and sustainability: a new tourism in the Third World. Routledge, London and New York. 363 s.

Murphy, P. 1985. Tourism: a community approach. Methuen, London. 200 s.

Pearce, P. 1982. The social psychology of tourists behaviour. Pergamon Press, Oxford. 155 s.

Plog, S.C. 1973. Why destination areas rise and fall in popularity. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quaterly 14(3): 13–16.

Rojek, C. 1993. Ways of escape. Modern transformations in leisure and travel. MacMillan, London. 251 s.

Ruoppila, S. 1996. Integraatiota ja iloista vierautta – Helsingin ja Tallinnan vuorovaikutus matkustajaliikenteen kuvaamana. Alue ja Ympäristö 25(2): 41–53.

Ryan, C. 1991. Recreational tourism: a social science perspective. Routledge, London. 227 s.

Saarinen, J. 1995. Matkailualueen hahmottuminen ja matkailun vetovoimatekijät: esimerkkinä Saariselän matkailualue. Julkaisussa: Aho, S. & Ilola, H. (toim.). Matkailu alueellisena ilmiönä. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. s. 105–122.

— 1996. "Matkailun maisemaan": Saariselän matkailun vetovoimatekijät. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 49–77.

— 1997. Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyyppien tilasidonnaisuus. Terra 109(2): 55–65.

Sack, R.D. 1992. Place, modernity and consumer's world. The John Hopkins University Press, Baltimore. 256 s.

Savage, M. 2000. Walter Benjamin's urban thought: a critical analyses. Julkaisussa: Crang, M. & Thrift, N. (toim.). Thinking space. Routledge, London and New York. s. 33–53.

Selänniemi, T. 1996. Matka ikuiseen kesään. Helsinki, SKS. 270 s.

Shields, R. 1990. The 'system of pleasure': liminality and carnevalesque at Brighton. Theory, Culture & Society 7(1): 39–72.

Urry, J. 1995. Consuming places. Routledge, London. 257 s.

Weber, M. 1978. Economy and society. An outline of interpretative sociology. The University of California Press, Berkeley. 640 s.

Veijola, S. 1988. Turismin näyttämöt ja kulissit: huomioita suomalaisesta seuramatkaetiketistä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 179. 107 s.

Williams, R. 1988. Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus. Vastapaino, Tampere. 246 s.

Willis, P. 1982. Symboli ja käytäntö. Popmusiikin yhteiskunallisesta merkityksestä. Tiedotustutkimus 5(2): 17–34.

Witt, C.A. & Wright, P.L. 1992. Tourist motivation: life after Maslow. Julkaisussa: Johnson, P. & Thomas, B. (toim.). Choice and demand in tourism. Mansell, London. s. 33–55.

Vuoristo, K-V. 1986. Suomalaisten seuramatkat Etelä- ja Kaakkois-Euroopaan. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-57. 67 s.

Young, M. 1999. The relationship between tourist motivations and the interpretation of place meanings. Tourism Geographies 1(4): 387–405.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 51–76.

Luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä: esimerkkeinä Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailukeskukset

Jari Järviluoma

Johdanto

Lappi on kylmä, kallis ja kaukana – näinhän kuulee aina joskus väitettävän. Siitä huolimatta Lapissa vierailee vuosittain tuhansia matkailijoita. Miksi he tulevat tänne? Minkä takia nämä ihmiset valitsevat juuri Lapin lomakohteekseen? Mitä täällä Lapissa on sellaista, joka vetää turisteja puoleensa?

Yleinen vastaus on Lapin luonto. Vastauksen tavanomaisuutta osoittaa omalla tavallaan WSOY:n Nykysuomen sanakirja, joka käyttää lausetta "Lapin luonto vetää turisteja pohjoiseen" esimerkkinä 'vetää'-verbin soveltamisesta luonnehdittaessa jonkin ilmiön kiinnostavuutta tai kuvainnollista magnetismia. Toinen sanakirjan esimerkkilause, "Kaupunki vetää työvoimaa maaseudulta", on sisällöltään yhtä tosi ja itsestään selvä. Tietoisesti tai tiedostamattaan sanakirjan laatija on tullut vanginneeksi esimerkkílauseisiinsa kaksi ajankohtaista ja toisiinsa kytkeytyvää vaikutinta, jotka liikuttavat suomalaisia paikasta toiseen turisteina tai maassamuuttajina. Edellisten lähtöalue on monesti jälkimmäisten kohdealue.

Sikäli artikkelini aihe voi antaa vaikutelman 0-tutkimuksesta, jossa tutkimuksen tulokset ovat jo ennalta tiedossa. Näin asianlaita onkin, osittain, koskien ensimmäistä tutkimusongelmaa, jonka tavoitteena on selvittää luonnon merkitystä suhteessa muihin matkakohteen valintaan vaikuttaviin tekijöihin. Sen sijaan toista tutkimusongelmaa, "Mikä on luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä suhteessa matkailijan sukupuoleen ja ikään?", ei ole käsittääkseni aiemmin tutkittu juuri lainkaan ja siksi tähän osioon liittyy myös työni mahdollinen tutkimuksellinen

lisäarvo. Perustelu sukupuolen ja iän valinnalle selittäviksi muuttujiksi on yksinkertaisesti se, että matkailijan sukupuolen ja iän havaittiin olevan selvimmin yhteydessä luonnon koettuun vetovoimaan. Matkailijan työtilanteen, koulutuksen, tulotason tai lähtöalueen osalta selkeitä riippuvuuksia ei havaittu ja siksi kyseiset muuttujat jätettiin koruttomasti tarkemman analyysin ulkopuolelle.

Seuraavassa tarkastelen yllä mainittuja kysymyksiä käyttäen aineistoina matkailijakyselyjä, jotka tehtiin kevät- ja ruskasesonkina vuonna 1997 Levillä ja Pallaksella ja vuotta myöhemmin samaisina sesonkeina Pyhällä (eli Pyhätunturin matkailukeskuksessa) ja Luostolla. Juuri näiden matkailukeskusten valinta tutkimusalueiksi johtuu osin työnjaollisista ja osin taloudellisista syistä. Rukan ja Saariselän matkailukeskukset olivat poissa laskuista, koska kyseisten keskusten asiakasrakenteet ja vetovoimatekijät oli vastikään jo tutkittu (Kauppila 1996 ja 1997, Saarinen 1996). Levin ja Ylläksen suhteen valinta kääntyi Leviin Levin Matkailu Oy:n osoitettua huomattavaa kiinnostusta hankkeen toteuttamiseen. Pallaksen mukaan tuloon vaikutti oleellisesti yhteistyö Metsäntutkimuslaitoksen ja sen hallinnoiman Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kanssa, jonka henkilöstö hoiti käytännössä kokonaan matkailijakyselyjen jaon Pallaksella. Pyhä ja Luosto valikoituivat tutkimusalueiksi Lapin yliopiston Matkailun osaamiskeskuksen Pyhä-Luosto -tutkimushankkeen ja sen tarjoamien resurssien ansiosta. Tutkimusalueiden valintaa ohjasivat siis varsin käytännönläheiset vaikuttimet. Nyt tutkimusalueina olevien neljän matkailukeskuksen sijasta tutkimus olisi ollut mahdollista kohdentaa yhtä lailla esimerkiksi Ylläksen, Sallatunturin, Oloksen ja Suomun matkailijoihin.

Matkailun vetovoimatekijöiden ja matkakohteen valinnan teoriaa olen käsitellyt jo aiemmin (Järviluoma 1994). Myös luonnon (matkailullista) kiinnostavuutta samoin kuin luonnon matkailullisen vetovoiman asemoitumista matkailun ja luonnon välisiin laajempiin puitteisiin olen kirjallisten lähteiden pohjalta tarkastellut toisaalla (Järviluoma 1996 ja 1998), enkä käsillä olevassa artikkelissa enää juurikaan palaa teoreettisluonteisiin seikkoihin lukuun ottamatta lyhyttä katsausta vetovoimatekijöiden määrittelyyn ja analysointitapoihin. Kyse on siis empiirisestä tapaustutkimuksesta – miten tärkeinä matkakohteen valintaan vaikuttavina tekijöinä Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailijat pitävät kyseisten kohteiden luontoa ja millä tavalla luonnon koettu vetovoimaisuus on yhteydessä matkailijan sukupuoleen ja ikään.

Aluksi kuitenkin perustietoja Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailun historiasta ja nykytilasta. Tutkimusalueiden melko laveahkoa esittelyä perustelen vetovoimatekijöiden kohdesidonnaisuudella. Teoreettisissa pohdinnoissa vetovoimatekijöitä voidaan luokitella hyvinkin yleisellä tasolla, mutta empiirisissä tarkasteluissa vetovoimatekijät koske-

vat pääsääntöisesti jotakin tiettyä matkailukohdetta tai -aluetta. Tällöin matkailijoiden mielipiteiden taustaksi tarvitaan tietoa siitä, minkä tyyppisistä matkailukohteista kulloinkin on kysymys. Seuraavassa esitettävien tietojen pohjalta syntyvää käsitystä tutkimusalueista lukija voi halutessaan visualisoida ja ajantasaistaa tutustumalla Levin, Pyhän ja Luoston internet-sivuihin (www.levi.fi, www.pyha.fi, www.luosto.fi).

Tutkimusalueet

Levin ja Pallaksen (kuva 1) matkailu alkoi kehittyä nykymuotoonsa 1930-luvulla tunturihiihdon muotiintulon myötävaikutuksella. Levin alueen taloihin majoitettiin tunturihiihtäjien pioneeriryhmiä keväällä 1937, Pallaksella Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto järjesti tunturihiihtokursseja jo kolme vuotta aiemmin (Niemelä 1996). Pallaksen ja koko Suomen matkailuhistorian yhtenä merkkipäivänä voidaan pitää maaliskuun seitsemättä 1938, jolloin vihittiin käyttöön maamme ensimmäinen tunturihotelli, Pallas-hotelli. Tämä valkeaksi rapattu, laatikkoa muistuttava kolmikerroksinen funkisrakennus sijaitsi avotunturissa käytännöllisesti katsoen keskellä erämaata. Avajaisista talvisodan syttymiseen saakka hotellin 150 vuodepaikan käyttöaste oli korkea. Myös sota-aikana majoittujia riitti, joskin asiakaskunnassa tapahtui selvä muutos: tunturihiihtäjät vaihtuivat Lapin lääninhallituksen virkamiehiin. Hotellin kolmannen, suurimman ja samalla viimeisen asiakasryhmän muodostivat jatkosodan aikana Pallaksella lomailleet saksalaiset sotilaat. Lapin sodan tuoksinnassa 26.10.1944 entiset aseveljet räjäyttivät hotellin kaikkine talousrakennuksineen (Sippola ja Rauhala 1992, Hautajärvi 1995, Rahikainen 1997).

Sodan loputtua Levin ja Pallaksen matkailun jälleenrakennus käynnistyi olosuhteisiin nähden nopeasti. Pallakselle rakennettiin uusi, tosin edeltäjäänsä pienempi ja rahvaanomaisempi hotelli, jonka avajaisia vietettiin keväällä 1948. Pallaksen ensimmäinen hiihtohissi valmistui 1953, vuonna 1978 hotellin välittömässä läheisyydessä avasi ovensa Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskus (Sippola ja Rauhala 1992). Levin alueen talomajoitusperinne elpyi 1950-luvulla vähintäänkin sotaa edeltäviin mittasuhteisiin. Ensimmäinen varsinainen matkailuyritys, Sirkan Matkailumaja, aloitti toimintansa vuonna 1958. Keväällä 1964 valmistui kunnan toimesta ensimmäinen hiihtohissi Levitunturiin. Levin matkailun intensiivisemmän kehittämisen ja kehittymisen kausi alkoi 1980-luvulla hotelli Levitunturin myötä. Pääasiassa ammattiliittojen omistama hotelli avattiin vuonna 1981 ja sen yhteyteen rakennettiin viisi vuotta myöhemmin kylpylä ja liikuntakeskus (Niemelä 1996). Kitti-

län lentokentän valmistuminen vuonna 1982 paransi edelleen merkittävästi Levin matkailun kehitysedellytyksiä.

Nykyään Levi on yksi Lapin suurimmista, monipuolisimmista ja nopeimmin kasvavista matkailukeskuksista. Alueella toimii kolme hotellia, neljätoista ravintolaa, kauppoja ja matkamuistomyymälöjä, kylpylä ja sisäliikuntakeskus sekä useita ohjelmapalveluyrityksiä. Levin majoituskapasiteetti on Levin Matkailu Oy:n arvion mukaan kokonaisuudessaan lähes 12 000 vuodepaikkaa, josta suurin osa yksityisissä lomamajoissa. Talvella matkailijoiden käytettävissä on yhteensä 230 kilometrin latuverkosto, kaikkiaan noin 700 kilometrin mittainen moottorikelkkareitistö, 45 lasketterlurinnettä ja 19 hiihtohissiä. Levin edelläkävijän roolia matkailukeskusten joukossa osoittaa vuosituhannen vaihteessa käyttöön otettu Suomen ensimmäinen gondolihissi (Levi 2000).

Leviin verrattuna Pallaksen matkailu on selvästi pienimuotoisempaa. Pallaksen matkailukeskus – jos tätä termiä Pallaksen yhteydessä voidaan edes käyttää – koostuu nykyään 130 vuodepaikan hotellista, matkailuvaunualueesta, yhdeksästä laskettelurinteestä (hissejä 2 kpl) ja Pallas-Ounastunturin kansallispuiston luontokeskuksesta. Leimaa antavaa Pallakselle on kauniit tunturimaisemat ja vuonna 1938 perustettu Pallas-Ounastunturin kansallispuisto. Matkailukeskus sijaitsee kokonaisuudessaan puiston sisällä, eikä matkailuinfrastruktuuria ole tästä syystä mahdollista merkittävässä määrin lisätä. Toisaalta kansallispuisto on säilyttänyt Pallaksen matkailukeskuksen yleisilmeen luonnonläheisenä. Pallakselta lähtevä kansallispuiston halki kulkeva 55 kilometriä pitkä vaellusreitti ja lyhyemmät reitit tarjoavat hyvät mahdollisuudet retkeilyyn. Samoin hiihtomahdollisuudet ovat alueella hyvät. Muista tutkimuksen kohteena olevista matkailukeskuksista

Kuva 1. Matkailukeskusten sijainti. Levi ja Pallas sijaitsevat Kittilän kunnan alueella, Luosto Sodankylän kunnan alueella ja Pyhä suurimmaksi osaksi Pelkosenniemen kunnan alueella.

Figure 1. Location of tourist centres.

Pallas erottuu juuri pienimuotoisuutensa ja luontopainotteisuutensa ansiosta. Tämä näkyy myös myöhemmin esiteltävissä matkailijakyselyjen tuloksissa, jotka Pallaksen osalta poikkeavat monessa suhteessa muiden keskusten yleisestä linjasta.

Levin ja Pallaksen lailla myös Pyhätunturin matkailun juuret ovat 1930-luvulla. Vuonna 1936 valmistui Pyhäjärven rannalle Tunturilan matkailumaja, joka säästyi sodan tuhoilta ja on edelleen pystyssä, tosin käyttämättömänä. Matkailuhistoriallista arvoa Tunturilalla on sikäli, että se on Aavasaksan matkailupaviljongin ja Kilpisjärven retkeilymajan ohella ainoa Lapin sodasta säilynyt matkailurakennus. Vuonna 1966 rakennettiin ensimmäiset hiihtohissit ja hotelli Pyhätunturi, jota sittemmin on laajennettu useampaankin otteeseen (Hautajärvi 1995). Ripeämmän matkailukehityksen vaihe alkoi Pyhällä kuitenkin vasta 1987, kun Pyhätunturin keskeisimmät matkailutoiminnot siirtyivät Rukakeskuksen omistamalle Pyhätunturi Oy:lle.

Pyhää pidetään nykyään nuorekkaiden, nimenomaan laskettelua harrastavien ihmisten matkailukeskuksena, mikä käy myöhemmin ilmi myös matkailijakyselyiden tuloksista. Pyhän rinnevalikoimasta (yhteensä 10, hissejä 7) löytyy haastavia rinteitä aktiivilaskettelijoille ja loivempia laskuja harrastelijoille. Pyhän veturiyritys, Pyhätunturi Oy, huolehtii rinnetoiminnoista ja omistaa hotelli Pyhätunturin, jonka ympärille koko matkailukeskus on pitkälti rakentunut. Kaikkiaan Pyhän kokonaiskapasiteetti on lähes 4 000 vuodepaikkaa (Pyhä-Luosto-alueen kehittäminen 2000–2006). Vaikka Pyhä onkin profiloitunut eritoten laskettelukeskukseksi, mahdollistaa välittömästi matkailukeskuksen ydinalueeseen rajoittuva Pyhätunturin kansallispuisto retkeilyreitistöineen ja luontopolkuineen myös lähemmän tutustumisen alueen luontoon.

Luosto sijaitsee noin 20 kilometriä Pyhästä luoteeseen. Edellä esiteltyihin matkailukeskuksiin verrattuna Luoston matkailuhistoria on lyhyt; tunturialue pysyi jotakuinkin matkailun ulottumattomissa 1960-luvun puoleenväliin asti. Ensimmäiset laskettelurinteet ja hiihtohissi valmistuivat Sodankylän kunnan rakennuttamina vuonna 1966 ja kelohonkainen hotelliravintola (nykyinen Scandic Hotel Luosto) kolmea vuotta myöhemmin (Hautajärvi 1995).

Luoston erityispiirteenä on kelohongan suosiminen rakennusmateriaalina, minkä johdosta alueen rakentamiskuva on yhtenäinen ja metsämaisemaan sopeutuva (Hautajärvi 1997). Kapasiteetiltaan Luosto on suunnilleen Pyhän kokoinen, vajaat 4000 vuodepaikkaa. Hotelleja on kaikkiaan kolme, joista uusin, hotelli Luostotunturi ja sen yhteydessä toimiva kylpylä, avasi ovensa helmikuussa 2000. Luoston erikoisuutena on Euroopan ainoa toimiva ametistikaivos, joka on matkailijoiden suosima vierailukohde ympäri vuoden.

Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailussa kevätkausi on merkittävin matkailusesonki. Vuonna 1997 Kittilän kunnassa rekisteröitiin vilkkaimman hiihtokauden aikana helmi-, maalis- ja huhtikuussa yhteensä 77 600 yöpymisvuorokautta, mikä on hieman yli 40 % koko vuoden yöpymisvuorokausista (Tilastokeskus 1997–1998). Vuonna 1998 Pelkosenniemellä vastaava osuus oli 43 % ja Sodankylässä 32 % (Tilastokeskus 2000). Kesällä – toisin kuin keväällä – matkailu on usein luonteeltaan kiertomatkailua. Kesäkaudelle on myös tunnusomaista ulkomaalaiset matkailijat, jotka vierailevat Lapissa kesä-, heinä- ja elokuussa. Syyskuuhun ajoittuva ruska-aika on lyhyt mutta intensiivinen matkailusesonki. Neljäs selvästi erottuva matkailusesonki on joulu, jonka suosio on viime vuosina kasvanut voimakkaasti erityisesti ulkomaalaisten matkailijoiden keskuudessa. Tähän tutkimukseen aineistoa kerättiin kevät- ja ruskasesonkien aikana; kesä- ja joulumatkailijat jätettiin tällä kertaa tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimusaineistot

Luonnon matkailullisen vetovoimaisuuden eri aspektien selvittämisessä käytetyt tutkimusaineistot kerättiin Lapin yliopiston Matkailun osaamiskeskuksen toimesta osana laajempia Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailijakyselyjä, jotka kohdistuivat kyseisissä keskuksissa vieraileviin kotimaisiin matkailijoihin – niin yöpyviin kuin päiväkävijöihinkin (ks. Ilola ja Järviluoma 1998, Ilola, Saraniemi ja Aho 1998). Käytännössä kyselyt toteutettiin jakamalla matkailijoille paikan päällä lomakkeita, jotka palautettiin joko välittömästi lomakkeen antaneelle henkilölle tai jälkikäteen postitse.

Levillä ja Pallaksella kyselylomakkeiden jako ajoittui keväällä 1997 maaliskuun puolestavälistä huhtikuun puoleenväliin ja syksyllä ruska-aikana syyskuun toisesta viikosta lähtien syyskuun loppupuolelle. Kyselylomakkeita jaettiin Levillä hotellien sisäänkäyntien tuntumassa, Levi-Infossa, ravintoloiden ja Levi-Marketin edessä, autojen paikoitusalueilla, pyöräteillä ja yleensäkin sellaisissa paikoissa, missä matkailijoita liikkui. Pallaksella kyselylomakkeiden jaon hoiti kokonaisuudessaan Pallas-Ounastunturin kansallispuiston henkilökunta, mistä kiitos heille. Lomakkeiden jakopaikkana oli Pallaksella kansallispuiston luontokeskuksen ja hotelli Pallaksen pihapiiri.

Pyhällä ja Luostolla aineistoa kerättiin seuraavana vuonna, siis 1998, myöskin kevät- ja ruskasesonkeina. Kevään lomakkeet jaettiin maalis-huhtikuun aikana, ruskasesongin lomakkeet aikavälillä 5.–19. syyskuuta. Lomakkeiden jakoperiaate oli vastaava kuin Levillä eli matkailijoille annettiin lomakkeita siellä missä heitä oli parhaiten tavoitettavissa. Ho-

tellien ja ravintoloiden edustat ja aulat, kauppojen pihat, pysäköintipaikat jne. olivat tyypillisiä jakelupisteitä.

Leviltä analysointikelpoisia vastauksia saatiin takaisin kaikkiaan 555, Pallakselta 348, Pyhältä 610 ja Luostolta 451 eli yhteensä 1 964 kappaletta. Palautusprosenteissa oli kohteittain ja sesongeittain huomattavia vaihteluja (Levi kevät 53 %, Levi ruska 48 %, Pallas kevät 60 %, Pallas ruska 38 %, Pyhä kevät 69 %, Pyhä ruska 81 %, Luosto kevät 63 %, Luosto ruska 60 %). Palautusprosentin suuruuteen vaikutti tuntuvasti kyselyiden palautustapa: Pyhällä suuri osa kyselyistä pyydettiin palauttamaan suoraan lomakkeen antaneelle henkilölle, Levillä ja Pallaksella lähes kaikki lomakkeet palautuivat postin välityksellä.

Kerättyjen kyselyaineistojen perusteella enemmistö Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailijoista oli naisia (taulukko 1). Erityisen naisvaltaisia (67 %) olivat Levin ja Pallaksen ruskasesongit. Se, missä määrin kyselyaineistojen sukupuolijakaumat vastaavat "todellisia" sukupuolijakaumia, jää jossain määrin epäselväksi. Jarkko Saarisen (1996, s. 57–58) Saariselällä tekemässä vastaavanlaisessa tutkimuksessa havaittiin naisten palauttavan lomakkeita hieman miehiä tunnollisemmin ja näin on mahdollisesti tapahtunut myös Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston kyselyissä. Ikäjakaumien suhteen Saarinen ei todennut oleellisia eroja lomakkeen palauttaneiden ja palauttamatta jättäneiden välillä.

Tutkimuksen kohteena olevista matkailijaryhmistä Pallaksen kevät- ja ruskamatkailijat olivat keski-iältään vanhimpia, molemmat viisikymppisiä. Muissa matkailukeskuksissa kevätmatkailijat olivat selvästi ruskamatkailijoita nuorempia. Alhaisimmat keski-iät löytyvät Pyhän (37 v.) ja Luoston (39 v.) kevätmatkailijoista, joista huomattavan suuri osuus oli alle 30-vuotiaita (taulukko 1). Matkailijoiden keski-iästä tai ikäjakaumista puhuttaessa on otettava huomioon, että luvut kuvaavat vain ja ainoastaan kyselyihin vastanneita henkilöitä; mukana mahdollisesti seuraavat lapset eivät tule huomioon otetuiksi millään tavalla. Sukupuolijakaumien lailla myöskään aineistoista lasketut ikäjakaumat eivät siten välttämättä vastaa täysin todellista tilannetta.

Valtaosa matkailijoista oli kyselyn tekohetkellä palkkatyössä. Yrittäjien osuus vastanneista vaihteli 8–15 prosenttiin riippuen kohteesta ja sesongista ja työttömien osuus vastaavasti kahdesta viiteen prosenttiin. Opiskelijoiden ja eläkeläisten osuudet noudattelivat luonnollisesti matkailijaryhmien ikäjakaumia: Pyhän ja Luoston kevätmatkailijoista suuri osuus oli opiskelijoita kun Pallaksella taas eläkeläisten osuus oli suhteellisen korkea. Tarkasteltaessa matkailijoiden koulutustaustaa, silmiinpistävä poikkeama on Levin kevätkausi, jolloin peräti 74 prosenttia vastaajista ilmoitti suorittaneensa opisto- tai korkeakoulututkinnon. Toisen ääripään muodostavat Pyhän ruskakauden matkailijat, joista opisto- tai

Taulukko 1. Taustainformaatiota kyselyyn vastanneista matkailijoista matkakohteittain ja sesongeittain.

Table 1. Characteristics of the respondents by destination and tourist season.

	Levi -97		Pallas -97		Pyhä -98		Luosto -98	
	Kevät *Spring* (n=364)	Ruska *Autumn* (n=191)	Kevät *Spring* (n=237)	Ruska *Autumn* (n=111)	Kevät *Spring* (n=343)	Ruska *Autumn* (n=267)	Kevät *Spring* (n=252)	Ruska *Autumn* (n=199)
Sukupuoli - *Gender*								
mies – *male* (%)	39	33	49	33	42	44	48	39
nainen – *female* (%)	61	67	51	67	58	56	52	61
Ikä - *Age*								
–29 (%)	14	5	6	5	33	12	28	8
30–39 (%)	26	13	10	14	23	19	16	13
40–49 (%)	35	33	28	28	26	31	30	35
50–59 (%)	19	29	35	32	14	25	20	30
60– (%)	6	20	21	21	4	13	6	14
keski-ikä – *mean age*	41,9	49,3	50,2	50,2	36,7	44,9	39,4	49,1
Työtilanne – *Occupation*								
palkkatyössä – *in wage work* (%)	69	59	63	55	61	66	59	64
yrittäjä – *entrepreneur* (%)	15	13	8	8	8	10	9	15
työtön – *unemployed* (%)	2	4	4	5	3	3	2	2
opiskelija – *student* (%)	7	1	4	5	21	6	21	3
eläkeläinen – *pensioner* (%)	5	22	20	27	4	14	7	13
muu – *other* (%)	2	1	1	0	3	1	2	3
Koulutus – *Education*								
korkeakoulu – *academic* (%)	22	14	22	21	19	18	21	16
opisto – *college* (%)	52	46	42	44	37	28	35	38
muu – *other* (%)	26	40	36	35	44	54	44	46
Kotital. bruttotulot/vuosi (mk) *Gross incomes of the household/ year (FIM)*								
–100 000 (%)	8	17	14	25	16	14	14	9
100 000–200 000 (%)	25	42	28	34	23	34	23	29
200 000–300 000 (%)	39	22	36	28	31	33	29	36
300 000– (%)	28	19	22	13	30	19	34	26

korkeakoulututkinnon suorittaineita oli 46 prosenttia. Pyhän ruskakauden matkailijoiden keskimääräistä alhaisempi koulutustaso selittyy pitkälti sillä, että Pyhän ruska-aineistossa oli mukana huomattava määrä Metalliliiton liittopäivään osallistuneita. Kokonaisuudessaan Levin ja Pallaksen matkailijoiden koulutustaso näyttäisi olevan jonkin verran korkeampi kuin Pyhän ja Luoston matkailijoilla. Vastaajien kotitalouden bruttotuloista sanottakoon, että kaikissa tutkituissa keskuksissa ylimmän tuloluokan (yli 300 000 mk/vuosi) ruokakunnissa asuvien matkailijoiden osuus oli kevätkautena selvästi suurempi kuin ruskasesonkina (taulukko 1).

Jos Suomi jaetaan Oulun läänin etelärajaa myöten kahteen osaan, niin suurin osa tutkittujen matkailukeskusten matkailijoista asui tuon rajan alapuolella (mikä ei liene suuri yllätys, koska vain 13 % maamme väestöstä asuu Oulun ja Lapin läänien alueella). Pallaksen kevätkauden matkailijoista kolmella prosentilla kotilääni oli Oulun tai Lapin lääni, Luoston kevätmatkailijoista pohjoissuomalaisia oli suhteessa eniten, 22 %. Ruskasesonkina Oulun ja Lapin läänien merkitys lähtöalueena oli kaikissa neljässä keskuksessa selvästi suurempi kuin kevätkautena.

Matkojen yleispiirteistä voidaan todeta, että enemmän kuin 80 prosenttia matkailijoista oli puhtaasti lomamatkalla – Pallaksen kevätmatkailijoista peräti 98 %. Ainoan poikkeuksen muodostaa Pyhän ruskasesonki, jolloin pelkällä lomamatkalla oli vain 64 prosenttia vastaajista, mikä selittyy jälleen Metalliliiton liittopäivillä. Matkakohteessa ensimmäistä kertaa vierailevien osuus vaihteli Levin ruskakauden 18 prosentista Pallaksen ruskakauden 32 prosenttiin eli kaikissa tapauksissa enemmistö matkailijoista oli käynyt kohteessa aikaisemminkin. Enemmistö matkakohteiden kävijöistä myös yöpyi kohteessaan. Suurimmillaan yöpyneiden osuus oli Levillä (kevät 89 %, ruska 97 %) ja pienimmillään Pallaksella (kevät 67 %, ruska 62 %).

Luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä

Aho (1994, s.175) määrittelee matkailun vetovoimatekijät sellaisiksi matkakohteen ominaisuuksiksi, jotka tuottavat vierailuhalukkuutta tarkasteltavana olevan kohteen sijaintipaikkakunnan ulkopuolisessa väestössä. Matkailun tutkimuksessa vetovoimatekijöitä on tarkasteltu ensinnäkin *tarjonnan* näkökulmasta analysoimalla niitä resursseja, joiden voidaan ajatella olevan yhteydessä siihen, miten haluttavana matkakohteena jotakin tiettyä aluetta pidetään. Suomessa tätä tutkimuslinjaa edustaa Kai-VeikkoVuoriston johdolla toteutettu Suomen matkailun alue-rakenne -tutkimussarja, jossa tekijät ovat luokitelleet kunnat erilaisien vetovoimatekijöitä kuvaavien indikaattoreiden avulla (Artman, Helle ja

Vuoristo 1978, Vuoristo ja Santasalo 1985 ja 1991). Viimeisimmässä tutkimuksessa indikaattorit – yhteensä 63 kappaletta – oli jaoteltu neljään ryhmään: majoitus-, ravitsemis- ja liikennepalvelut, ohjelma- ja tapahtumapalvelut, kulttuurivetovoima ja luonnonvetovoima. Luonnonvetovoimaa ilmentävinä indikaattoreina Vuoristo ja Santasalo (1991) käyttivät esimerkiksi absoluuttista ja relatiivista korkeutta, kunnan vesipinta-alaa, loma-asumiseen soveltuvan rantaviivan pituutta ja hiihtokauden pituutta. Luonnonvetovoiman suhteen Kittilä ja Sodankylä sijoittuivat ylimpään luokkaan ja Pelkosenniemi toiseksi ylimpään luokkaan.

Toinen lähestymistapa tutkia matkailun vetovoimatekijöitä on analysoida matkailuyritysten ja erilaisten matkailuorganisaatioiden *mainontaa* eli sitä, millä asioilla matkailukohteita myydään. Tällöin aineistona voidaan käyttää esitteiden kuvamateriaalia, kuten Saarinen (1997) on tehnyt tulkitessaan Saariselkä-mainontaa 1960-luvun alusta vuoteen 1995. Keräämänsä mainoskuvamateriaalin Saarinen ryhmitteli kuvien sisällön perusteella luontoon, luontoaktiviteetteihin, lasketteluun, moottorikelkkailuun, matkailupalveluihin, saamelaiskulttuuriin ja muihin teemoihin liittyviin vetovoimatekijöihin.

Matkailutarjonnan ja -mainonnan lisäksi vetovoimatekijöitä on tutkittu *potentiaalisen matkailukysynnän* näkökulmasta (Mäkinen 1982, 1984 ja 1987). Hannu Mäkisen tekemät tutkimukset pohjautuvat valtakunnallisiin kyselyihin, joissa kotimaanmatkailun osalta vastaajia pyydettiin mainitsemaan kolme sellaista kuntaa, jotka kiinnostavat heitä matkakohteena ja arvioimaan, mikä heitä näissä kunnissa kiinnostaa. Vetovoimatekijöiden arviointi tapahtui Mäkisen kyselylomakkeessa rastittamalla valmiiksi annetuista seitsemästä syyryhmästä se, joka vastaajan mielestä tekee kyseisen kunnan matkailullisesti mielenkiintoiseksi. Luonnon matkailullista vetovoimaisuutta lomakkeessa edusti – tosin melko suppeahkosti – syyryhmä 'Luonnonnähtävyydet'.

Suorin, yleisin (esim. Kauppila 1996 ja 1997, Saarinen 1996) ja myös tässä artikkelissa käytetty lähestymistapa on tutkia vetovoimatekijöitä kysymällä matkakohteessa vierailevilta matkailijoilta *matkakohteen valinnan syitä*. Kaikki mahdolliset matkakohteen valinnan syyt, kuten esimerkiksi aiemmat myönteiset kokemukset tai tuttavien suositukset, eivät ole "matkakohteen ominaisuuksia", eivätkä siten sanan varsinaisessa merkityksessä kuulu vetovoimatekijä-käsitteen alle (ks. luvun alussa oleva vetovoimatekijöiden määritelmä). Sen sijaan esimerkiksi kauniit maisemat, luonto yleensä, erilaiset harrastusmahdollisuudet sekä korkeatasoiset majoitus- ja ravintolapalvelut voivat olla vierailuhalukkuutta tuottavia vetovoimatekijöitä, joiden merkittävyyttä matkakohteesta tavoitetut matkailijat pystyvät parhaiten arvioimaan.

Luonnon merkitys suhteessa muihin matkakohteen valintaan vaikuttaviin tekijöihin

Matkailun vetovoimatekijät ovat siis niitä asioita tai ominaisuuksia, joista matkailukohteiden vetovoimaisuus muodostuu. Matkailukohteita ja muita attraktioita on luokiteltu useilla eri tavoilla (esim. Mill ja Morrison 1985, s. 202-211, Wall 1997), samoin vetovoimatekijöitä (ks. Kauppila 1996, s. 11–15). Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston kyselylomakkeissa vetovoimatekijät liittyivät luontoon, harrastusmahdollisuuksiin, majoitus- ja ravintolapalveluihin, hintatasoon, matkailijoiden väliseen sosiaaliseen kanssakäymiseen ja kohteen saavutettavuuteen. Samassa yhteydessä tiedusteltiin myös aiempien myönteisten kokemusten, tuttavien suositusten ja mainonnan vaikutusta matkakohteen valintaan. Kysymyksen sanamuoto oli: "Miten tärkeitä syitä seuraavat tekijät olivat siihen, että valitsit tällä kertaa juuri Levin (tai Pallaksen tai Pyhän tai Luoston) matkakohteeksi?". Vastausvaihtoehdoiksi annettin viisiportainen asteikko, jossa ykkönen merkitsi matkakohteen valinnan kannalta erittäin tärkeää syytä ja viitonen tekijää, joka oli täysin merkityksetön matkakohteen valinnalle.

Kuvassa 2 on esitetty kevätkausina saatujen vastausten keskiarvot eräiden matkakohteen valintaan vaikuttavien tekijöiden osalta. Kuvan 2 perusteella voidaan tehdä esimerkiksi seuraavia yleistyksiä:

- Aiemmat myönteiset kokemukset olivat tärkeä syy matkakohteen valinnalle. Erityisesti Pallaksen kävijöillä aiempien kokemusten merkitys oli suuri.
- Tuttavien suositusten vaikutus matkakohteen valintaan oli keskimäärin keskinkertainen. Kaikissa kohteissa tuttavien suositusten merkitys oli kuitenkin suurempi kuin mainosten ja esitteiden. Ainoastaan Pyhällä ja Levillä mainosten ja esitteiden painoarvo oli lähempänä keskinkertaista kuin melko merkityksetöntä.
- Luontoon liittyvät tekijät (kauniit maisemat, luonnon hiljaisuus ja rauha, luonto yleensä) olivat kokonaisuudessaan eräitä tärkeimpiä syitä matkakohteen valinnalle. Pallaksella luontoon liittyvien tekijöiden merkitys oli selvästi suurempi kuin muissa tutkituissa matkailukohteissa.
- Hyvät hiihtomahdollisuudet olivat kaikissa keskuksissa merkitykseltään luontoon liittyviin tekijöihin verrattavissa oleva syy matkakohteen valinnalle. Myös hiihtomahdollisuuksien suhteen Pallas erottuu muista keskuksista; Pallaksen kevätkauden matkailijoista 75 prosenttia piti hiihtomahdollisuuksia erittäin tärkeänä kohdevalinnan syynä.
- Laskettelumahdollisuuksien merkitys vaihteli melkoisen paljon keskuksittain. Pyhällä laskettelumahdollisuuksia pidettiin jopa hiihto-

mahdollisuuksia tärkeämpänä vierailun syynä ja Levilläkin ero hiihdon hyväksi oli varsin pieni. Sen sijaan Luostolla ja etenkin Pallaksella hiihtomahdollisuudet koettiin selvästi laskettelumahdollisuuksia merkittävämmiksi vetovoimatekijäksi.

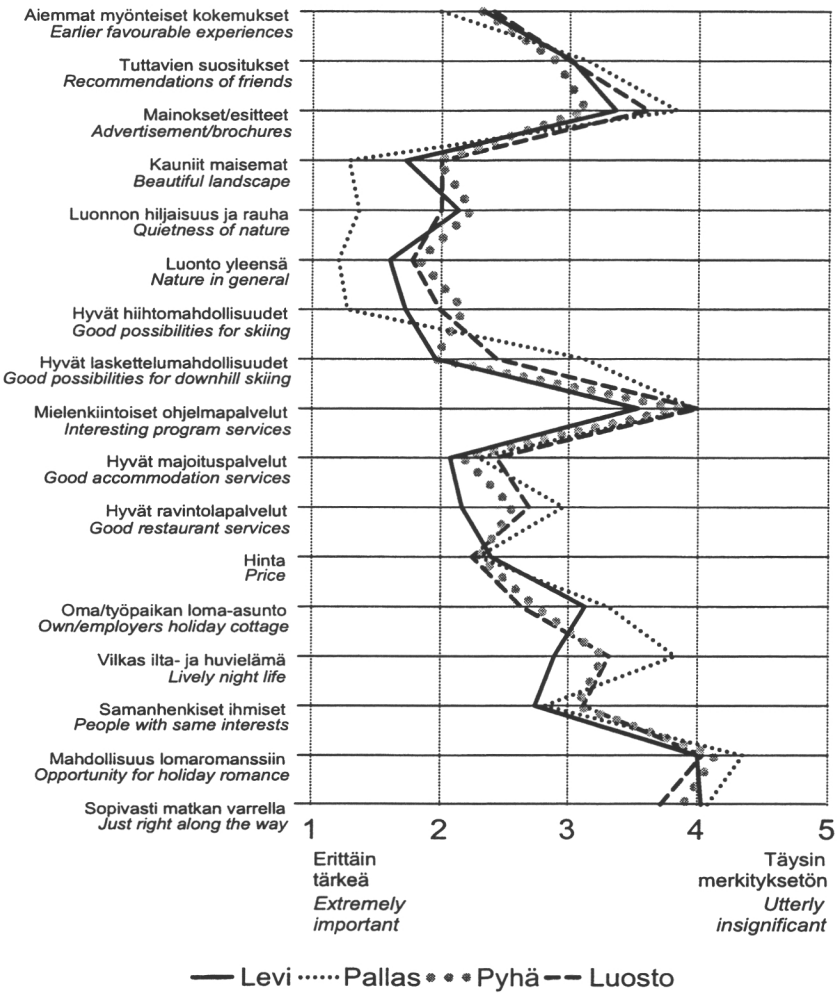

Kuva 2. Eräiden tekijöiden merkitys matkakohteen valinnalle kevätkautena 1997 Levillä (n=339–352) ja Pallaksella (n=205–232) ja kevätkautena 1998 Pyhällä (n=305–322) ja Luostolla (n=214–243).

Figure 2. Significance of certain factors in the choice of holiday destination, replies received from Levi and Pallas in the spring season of 1997 and from Pyhä and Luosto in the spring season of 1998 (mean values).

- Hyvät majoitus- ja ravintolapalvelut ovat matkailijoiden mielestä myöskin tärkeitä kohteen valintakriteerejä. Majoituspalvelujen osalta erot keskusten välillä olivat suhteellisen pieniä. Sen sijaan hyvien ravintolapalvelujen merkityksen arvioivat Levin kävijät selvästi suuremmaksi kuin Pallaksen kävijät.
- Vilkkaan ilta- ja huvielämän merkitys jäi kevätkautena lähinnä keskinkertaiseksi ja Pallaksella melko merkityksettömäksikin kohdevalinnan syyksi.

Vastaavat keskiarvotiedot ruskasesonkien osalta käyvät ilmi kuvasta 3. Ruskasesonkeina kysytyt matkakohteen valinnan syyt olivat hiihto- ja laskettelumahdollisuuksia lukuun ottamatta samat kuin kevätkausien kyselylomakkeissa. Ruskasesonkeina hiihto- ja laskettelumahdollisuuksien sijaan kysyttiin vaellus- ja kalastusmahdollisuuksien merkitystä kohdevalinnalle.

Kaikissa tutkituissa matkailukeskuksissa aiempien myönteisten kokemusten, tuttavien suositusten ja mainosten/esitteiden merkitys oli ruskasesonkeina pitkälti sama kuin kevätsesonkeina. Luontoon liittyvien tekijöiden suhteen Pallaksen ruskakauden keskiarvot ovat lähes yhteneviä kevätkauden keskiarvojen kanssa. Levillä, Pyhällä ja Luostolla luontotekijöiden merkitys oli ruskakautena suurempi kuin kevätkautena, mikä näkyy erityisesti luonnon hiljaisuuden ja rauhan merkityksen korostumisena. Vaellusmahdollisuudet olivat ruska-aikaan keskeinen vetovoimatekijä kaikissa keskuksissa, sen sijaan kalastusmahdollisuudet eivät kovin merkittävässä määrin ruskamatkailijoita kiinnostaneet. Majoitus- ja ravintolapalvelujen merkitys jäi Pallaksella vain keskinkertaiseksi johtuen ilmeisesti siitä, että Pallaksen ruskamatkailijoista huomattava osa oli päiväkävijöitä. Levillä ja eritoten Pyhällä ja Luostolla hyvät ravintolapalvelut koettiin ruskakautena tärkeämmiksi kuin kevätkautena. Ehkä osittain tähän liittyen myös vilkkaan ilta- ja huvielämän sekä lomaromanssimahdollisuuksien merkitys vetovoimatekijänä painottui ruskakausina (ks. Saarinen 1996).

Tietyistä matkailukeskusten ja matkailusesonkien välisistä eroista huolimatta Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston tapauksissa luonto näyttäisi siis olevan yksi tärkeimmistä syistä matkakohteen valinnalle. Kuten jo johdannossa mainitsin, tämä tulos ei ole mikään suuri yllätys tai matkailututkimuksellinen läpimurto, sillä samankaltaiseen tulokseen on päädytty myös useissa muissa suomalaisissa vetovoimatekijöitä kartoittavissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Suomessa vierailevat ulkomaalaiset matkailijat pitävät Suomen luontoa usein tärkeimpänä syynä käydä maassamme (Marin 1994 ja 1995, ks. myös Kauppi 1996). Vastaavalla tavalla Lapissa vierailevat kotimaanmatkailijat pitävät Lapin luontoa keskeisimpänä matkakohteen valintaan vaikuttavana tekijänä (Jyvälä 1988, Södervall ja Tekoniemi-Selkälä 1993). Sama pätee kun on tutkittu

yksittäiseen kuntaan (Kauppila 1996 ja 1997) tai matkailukeskukseen (Saarinen 1996) suuntautuvaa matkailua tai eri vetovoimatekijöiden merkittävyyksiä yleisellä tasolla (Silvennoinen ym. 1998).

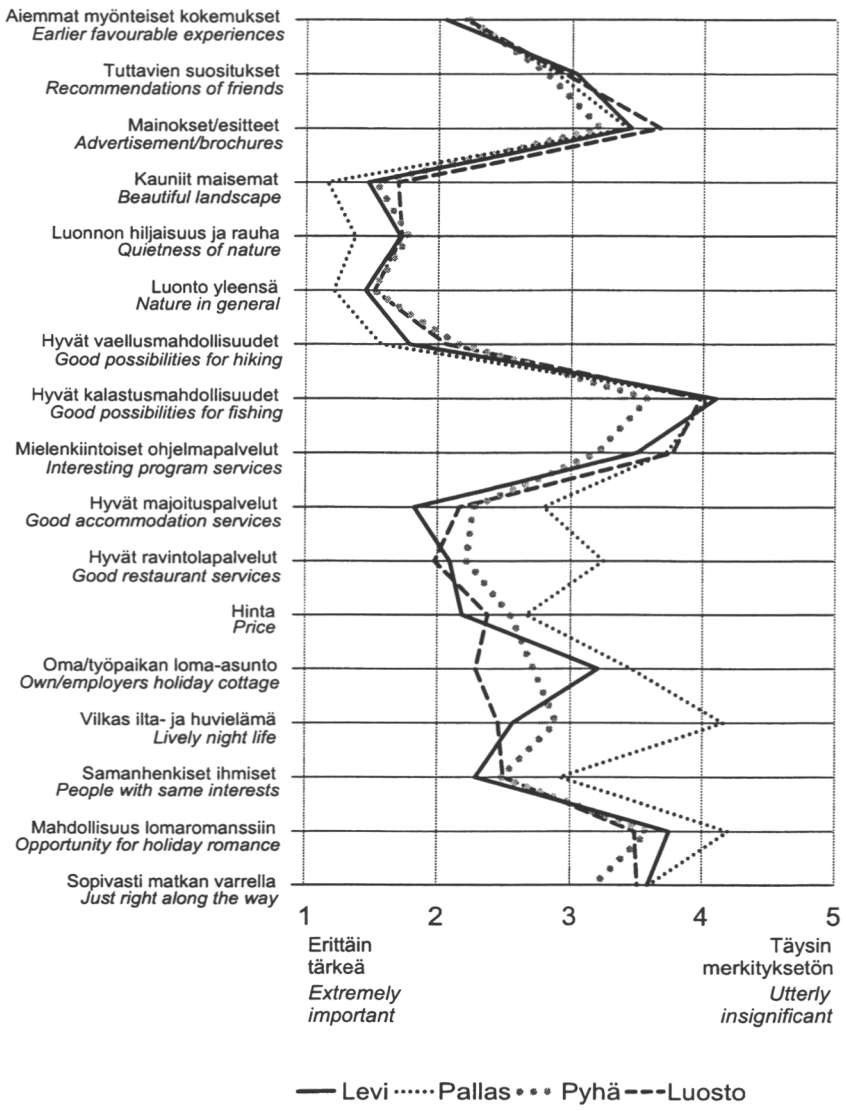

Kuva 3. Eräiden tekijöiden merkitys matkakohteen valinnalle ruskakautena 1997 Levillä (n=159–179) ja Pallaksella (n=88–105) ja ruskakautena 1998 Pyhällä (n=198–231) ja Luostolla (n=148–173).

Figure 3. Significance of certain factors in the choice of holiday destination, replies received from Levi and Pallas in the autumn season of 1997 and from Pyhä and Luosto in the autumn season of 1998 (mean values).

Vaikka luonto on yleinen ja eräällä tavalla "universaali" matkailun vetovoimatekijä (Hu ja Ritchie 1993), se ei välttämättä tarkoita sitä, että luonto kiinnostaisi samassa suhteessa kaikkia ihmisiä eli tässä yhteydessä matkailijoita. Tätä asiaa pyrin pieneltä osin valottamaan seuraavassa alaluvussa.

Luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä suhteessa matkailijan sukupuoleen ja ikään

Matkailijan sukupuolen ja iän vaikutuksia luonnon matkailullisen vetovoimaisuuden arviointiin tarkastellaan seuraavassa Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston yhdistetyistä kevät- ja ruska-aineistoista laskettujen keskiarvojen perusteella. Selitettäväksi muuttujaksi poimittiin eri vetovoimatekijöiden merkittävyyksiä luotaavasta kysymyspatteristosta (ks. kuvat 2 ja 3) kohta 'Luonto yleensä', joka nimensä mukaan kuvaa matkailijoiden käsityksiä kohdealueen luonnon yleisestä matkailullisesta vetovoimasta.

Kaikissa neljässä matkailukeskuksessa naiset arvioivat luonnon merkityksen keskiarvoilla mitattuna jonkin verran suuremmaksi kuin miehet (taulukko 2). Levin, Pyhän ja Luoston aineistoissa naisten ja miesten keskiarvojen erot ovat tehtyjen varianssianalyysien perusteella tilastollisesti merkitseviä, Pallaksella keskiarvot eroavat toisistaan hyvin vähän. Vaikka erot naisten ja miesten vastausten välillä eivät ole suuren suuria, vaikuttaa tulos kuitenkin suhteellisen selväpiirteiseltä: naisille luonto on hieman tärkeämpi matkailun vetovoimatekijä kuin miehille.

Kokonaan toinen asia on, mistä havaittu ero johtuu. Eräs mahdollinen selitys voisi olla se, että naiset ovat luontaisesti – tai ainakin miehiä yleisemmin – taipuvaisia ympäristövastuullisuuteen ja ekologiseen ajatteluun (esim. Mies ja Shiva 1996). Viitteitä tähän suuntaan antaa Tilastokeskuksen suomalaisten ympäristöasenteita mittaava tutkimus (Tulokas 1998), Vesi- ja ympäristöhallituksen ympäristöasennebarometri (Kaila-Kangas, Kangas ja Piirainen 1994) sekä Järvikosken ja Kemppaisen (1991, s. 35) eri ammattiryhmien ympäristöasenteita käsittelevä tutkimus, jotka osoittavat naisten olevan miehiä enemmän huolissaan paikallisista, kansallisista ja globaaleista ympäristöuhkista. Tulokkaan (1998) tutkimuksen perusteella naiset myös kannattavat miehiä enemmän ympäristönsuojelua yhteiskunnallisena tavoitteena ja pitävät miehiä useammin ympäristönsuojelua tärkeämpänä kuin taloudellista kasvua. Järvisen (1995, s. 18) mukaan sukupuoli on yleensäkin merkittävin erotteleva tekijä kansalaisten ympäristötietoisuudessa. Näin ollen on mahdollista ajatella, että naiset ympäristötietoisempina kuin miehet arvioisivat vas-

taavasti luonnon merkityksen matkailun vetovoimatekijänä suuremmaksi kuin miehet.

Levin kyselylomakkeessa matkailijoiden ympäristötietoisuutta kartoitettiin kokeilumielessä Dunlapin ja van Lieren (1978) kehittämän NEP-skaalan (New Environmental Paradigm) avulla, jota on sovellettu varsin ahkerasti ympäristöasenteita mittaavissa tutkimuksissa. Luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön liittyen skaalaa ovat käyttäneet esimerkiksi van Liere ja Noe (1981), Jackson (1986), Uysal ym. (1994) sekä Jurowski ym. (1995). NEP-skaala koostuu kahdestatoista väittämästä, joihin vastaajien pyydetään ottamaan kantaa asteikolla 1=täysin samaa mieltä – 5=täysin eri mieltä. Levin kyselylomakkeessa tyydyttiin kuitenkin typistettyyn kuuden kohdan kysymyspatteriin Geoffrey Goochin (1995) esimerkkiä noudattaen. Nämä kuusi väittämää olivat:

1. Ihminen on luotu hallitsemaan muuta luontoa
2. Luonnon tasapaino on hyvin herkkä ja helposti häiriintyvä
3. Maapallo on kuin avaruusalus, jossa on vain rajoitetusti tilaa ja resursseja
4. Kasvit ja eläimet ovat olemassa pääasiassa ihmisen käyttöä varten
5. Ympäristön muuttaminen ihmisen käyttöön aiheuttaa harvoin vakavia ongelmia
6. Suomen kaltaisissa maissa taloudelliselle kasvulle ei ole olemassa rajoja

Ympäristötietoisuutta mittaava summamuuttuja muodostettiin kääntämällä kohtien 2 ja 3 asteikot toisin päin ja laskemalla sen jälkeen yhteen eri kohdille annetut vastaukset. Summamuuttujan maksimiarvo 30 osoittaa varauksetonta 'uuden ympäristöparadigman' kannatusta (ja oman tulkintani mukaan samalla vahvaa ympäristötietoisuutta) ja minimiarvo 6 ympäristöparadigman täydellistä hylkäämistä. Levin kyselyaineiston perusteella näyttäisi siltä, että mitä vahvempi ympäristötietoisuus NEP-skaalalla mitattuna henkilöllä on, sitä tärkeämpänä luontoa pidetään myös matkailun vetovoimatekijänä (NEP-summan ja 'Luonto yleensä' – kohdan välinen korrelaatio r_s=–0,139, p=0,002). Naisilla NEP-summan keskiarvo oli 23,8 ja miehillä 22,6 eli naisten voidaan tulkita olevan hieman miehiä ympäristötietoisempia (F=10,32, p=0,001).

Matkailijoiden iän suhteen Levin, Pyhän ja Luoston tapauksissa luonnon merkitys vetovoimatekijänä kasvaa jotakuinkin säännönmukaisesti ikäluokkien vanhetessa, mikä näkyy myös matkailijan iän ja 'Luonto yleensä' -kohdan saamien arvioiden välisten korrelaatioiden merkittävyyksissä. Pallaksella edellisen kaltaista riippuvuutta ei ole havaittavissa, mutta sielläkin alle 30-vuotiaat kokivat luonnon merkityksen matkakohteen valinnalle jonkin verran vähäisemmäksi kuin vanhemmat ikäluokat (taulukko 2).

Taulukko 2. 'Luonto yleensä' -kohdan merkitys matkakohteen valinnalle suhteessa matkailijan sukupuoleen ja ikään. Luvut ovat keskiarvoja Levin, Pallaksen, Pyhän sekä Luoston yhdistetyistä kevät- ja ruska-aineistoista. Mitä lähempänä luvut ovat ykköstä, sitä tärkeämpänä matkakohteen valintaan vaikuttavana tekijänä kohtaa 'Luonto yleensä' on keskimäärin pidetty.

Table 2. Significance of the item 'Nature in general' in the choice of holiday destination regarding to the tourist's gender and age. The figures are mean values from combined spring and autumn materials collected from Levi, Pallas, Pyhä and Luosto. The closer the figures are number one, the more important 'Nature in general' has been estimated on the average.

	Levi -97	**Pallas - 97**	**Pyhä -98**	**Luosto -98**
Keskiarvo koko aineistossa *Mean value in the whole material*	1,56 (n=525)	1,21 (n=326)	1,71 (n=531)	1,68 (n=388)
Sukupuoli – *Gender*				
mies – *male*	1,74 (n=196)	1,23 (n=146)	1,95 (n=226)	1,82 (n=168)
nainen – *female*	1,44 (n=329)	1,19 (n=180)	1,54 (n=305)	1,56 (n=220)
F	17,11	0,61	22,32	7,72
p	0,000	0,436	0,000	0,006
Ikä – *Age*				
–29	1,74 (n=61)	1,60 (n=20)	2,12 (n=139)	2,24 (n=80)
30–39	1,68 (n=119)	1,16 (n=38)	1,64 (n=120)	1,65 (n=62)
40–49	1,55 (n=182)	1,14 (n=95)	1,61 (n=147)	1,53 (n=120)
50–59	1,42 (n=113)	1,17 (n=111)	1,43 (n=89)	1,48 (n=88)
60–	1,37 (n=48)	1,31 (n=62)	1,34 (n=29)	1,50 (n=36)
r_s	–0,158	0,015	–0,241	–0,271
p	,000	0,786	0,000	0,000

Jos matkailijan iän ja luonnon matkailullisen vetovoimaisuuden välistä riippuvuutta yritetään kuten edellä selittää yleisen ympäristöön orientoitumisen avulla, vaatisi se sitä, että vanhemmat ikäluokat suhtautuisivat ympäristökysymyksiin myönteisemmin kuin nuoriso. Järvisen (1995, s. 18) mukaan vallalla oleva yleinen mielipide on kuitenkin päinvastainen eli nuorten ajatellaan olevan vanhempia ikäpolvia tietoisempia ympäristöön liittyvistä asioista. Levin NEP-skaalalla saadut tulokset tukevat ainakin lievästi tätä yleistä mielipidettä: vanhemmilla vastaajilla NEP-summa oli keskimäärin hieman pienempi kuin nuoremmilla vastaajilla (r_s = –0,104, p=0,020). Koko väestön tasolla suomalaisten ympäristökäsityksiä koskevissa tutkimuksissa ei kuitenkaan ole havaittu selvää riippuvuutta puoleen tai toiseen iän ja ympäristötietoisuuden välillä (ks. Suhonen 1994, s. 161–164). Ympäristötietoisuus ei siten anna kelvollista perustetta tulkita vastaajan iän ja luonnon matkailullisen vetovoimaisuuden suhdetta, joten selitystä on etsittävä muualta.

Mutkattomalta vaikuttava tulkinta voisi olla se, että eri ikäkausiin liittyy luonnostaan erilaisia kiinnostuksen kohteita. Toisin sanoen *elämänvaihe* (ks. Roos 1987, s. 48–51, Sairinen 1996, s. 115) määrittelisi monien muiden asioiden lisäksi myös ihmisten matkustuskäyttäytymistä ja tässä tapauksessa nimenomaan sitä, kuinka merkittävässä määrin luontoon liittyvät tekijät ohjaavat matkakohteen valintaa. Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston matkailijakyselyjen perusteella alle 30-vuotiaat pitävät luontoa hieman vähemmän tärkeänä vetovoimatekijänä kuin yli 50-vuotiaat, mutta – mikä huomionarvoista – elämänvaihe-selityksen pohjalta luonnon merkityksen voidaan olettaa kasvavan iän myötä eli kahdenkymmenen vuoden kuluttua tämän päivän 30-vuotiaat arvioisivat luonnon merkityksen vetovoimatekijänä suunnilleen vastaavaksi kuin nykyiset 50-vuotiaat, noin karkeasti yleistäen.

Edelliselle oikeastaan vastakkainen selitysmalli on mahdollista rakentaa kytkemällä luonnon matkailullinen merkittävyys elämänvaiheen sijasta *sukupolveen*. Roosin (1987, s. 51–59) mukaan sukupolvi määrittyy tiettyyn historialliseen ajanjaksoon liittyvien yhteisten elämänkokemusten kautta. Elämänkerta-aineistojen pohjalta Roos on erottanut Suomessa neljä sukupolvea: sotien ja pulan, sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun, suuren murroksen sekä "lähiöiden" sukupolvet. 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneet sukupolvet eivät ole mukana Roosin jaottelussa.

Mikäli luonnon matkailullinen merkittävyys olisi sukupolvisidonnaista, tarkoittaisi se sitä, että Roosin määrittämien sukupolvien elämänkokemuksissa olisi jotakin sellaista, mitä pääsääntöisesti ei ole 1960-luvulla ja varsinkaan sen jälkeen syntyneiden kokemusmaailmassa ja joka selittäisi kyselyaineistoissa havaittuja eroja nuorten ja vanhempien ikäluokkien 'Luonto yleensä' -kohdalle antamien vastausten välillä. Kun pohditaan, mikä erottaa Roosin sukupolvia heitä seuranneista sukupolvista, mieleen tulee ensimmäisenä ihmisten yleisimmät kasvu- ja asuinympäristöt ja niissä tapahtuneet muutokset. Roosin sukupolvien edustajista suuri osa on varttunut maaseudulla, mistä monet sittemmin ovat johdannossa mainitun toisen sanakirja-esimerkin mukaisesti muuttaneet kaupunkikeskuksiin. Nämä ihmiset eivät ehkä ole edellä viitatussa mielessä erityisen ympäristötietoisia, mutta heidän suhteensa luontoon lienee siitä huolimatta läheinen – tai on ainakin ollut sitä. Luonnon korostunut merkitys matkailun vetovoimatekijänä olisi siten tulkittavissa nostalgisluonteiseksi pyrkimykseksi saada jälleen luontokokemuksia, joita kaupunki asuinympäristönä ei aina pysty tarjoamaan. Uusimpien sukupolvien edustajat taas ovat yhä useammin "paljasjalkaisia" kaupunkilaisia, heidän luontosuhteensa on ehkä etäisempi tai vähintäänkin erilainen kuin vanhemmilla sukupolvilla, eivätkä he kaupunkimaiseen elinympäristöön kotiutuneina tunne (tai tiedosta) siinä määrin tarvetta luontokokemuksiin.

Molemmat edellä esitetyt selitykset ovat luonteeltaan ounastelua, eikä kumpaakaan selitystä ole kerättyjen aineistojen pohjalta mahdollista verifioida sen paremmin kuin falsifioida. Jos kuitenkin edelleen jatketaan spekulointia, merkitsisi sukupolvi-selitys oikeaan osuessaan sitä, että vastaisuudessa nyt tutkittujen matkailukeskusten kaltaisissa turistikohteissa luonnon merkitys vetovoimatekijänä ei välttämättä lisääntyisikään, kuten nykyään aika yleisesti ajatellaan, vaan luonnon merkitys saattaisi jopa pienentyä uusien urbaanisukupolvien vallatessa alaa matkailumarkkinoilla. Tai ainakaan luontoa sinänsä ei entisessä määrin pidettäisi matkakohteen valintaa ohjaavana tekijänä, vaan luonto nähtäisiin enemmän jostakin muusta aspektista, esimerkiksi erilaisten aktiviteettien toimintaympäristönä. Mikäli taas elämänvaihe-selitys on toteen käypä, mitään perustavaa laatua olevia muutoksia luonnon yleisessä matkailullisessa merkityksessä ei ole ennakoitavissa.

Luvun lopuksi taulukko 3 kertoo yhteenvedonomaisesti 'Luonto yleensä' – kohdalle annettujen merkitysarvioiden keskiarvot suhteessa vastaajan sukupuoleen ja ikään. Riittävien havaintomäärien saamiseksi taulukon luvut on laskettu kokonaisaineistosta, joka pitää sisällään kaikista neljästä matkailukeskuksesta kerätyt kevät- ja ruska-aineistot. Tau-

Taulukko 3. 'Luonto yleensä' – kohdan merkitys matkakohteen valinnalle suhteessa matkailijan sukupuoleen ja ikään. Luvut ovat keskiarvoja kokonaisaineistosta, johon on yhdistetty kaikkien neljän matkailukeskuksen kevät- ja ruska-aineistot. Mitä lähempänä luvut ovat ykköstä, sitä tärkeämpänä matkakohteen valintaan vaikuttavana tekijänä kohtaa 'Luonto yleensä' on keskimäärin pidetty.

Table 3. Significance of the item 'Nature in general' in the choice of holiday destination regarding to the tourist's gender and age. The figures are mean values from aggregate data (all four tourist centres, both spring and autumn seasons). The closer the figures are number one, the more important 'Nature in general' has been estimated on the average.

	Miehet *Male*	Naiset *Female*	F	p
Ikä - *Age*				
–29	2,26 (n=111)	1,91 (n=189)	6,75	0,010
30–39	1,78 (n=139)	1,48 (n=200)	11,13	0,001
40–49	1,71 (n=218)	1,34 (n=324)	28,38	0,000
50–59	1,48 (n=178)	1,28 (n=223)	9,52	0,002
60–	1,49 (n=84)	1,26 (n=91)	5,10	0,025
r_s	–0,228	–0,263		
p	0,000	0,000		

lukko kuvaa myös muuttujien välistä yhdysvaikutusta: kaikissa ikäluokissa naiset kokivat 'Luonto yleensä' -kohdan merkityksen keskimäärin hieman suuremmaksi kuin miehet ja niin miesten kuin naistenkin osalta luonnon merkitys vetovoimatekijänä kasvaa ikäluokkien vanhetessa (ainoana poikkeuksena yli 60-vuotiaat miehet).

Arviointia

Tässä(kin) tutkimuksessa käytetyn survey-menetelmän soveltuvuus luonnon matkailullisen vetovoiman arviointiin on vähintäänkin kaksipiippuinen asia. Yleiskuvaa luonnon merkityksestä matkakohteen valinnalle ei liene mahdollista saada muutoin kuin käyttämällä suhteellisen laajoihin aineistoihin tukeutuvaa survey-metodia. Toisaalta survey-menetelmälle tyypilliset valmiiksi muotoillut kysymykset voivat olla moniselitteisiä ja vääristää saatuja tuloksia. Epäselväksi jää, miten vastaajat ovat tarkkaan ottaen käsittäneet esimerkiksi kohdan 'Luonto yleensä', luonto kun on merkityksiltään varsin monitahoinen ja eri henkilöt voivat ymmärtää sen eri tavoin. Tällaiset ongelmat ovat enemmän tai vähemmän väistämättömästi survey-menetelmän riesana varsinkin silloin, kun sukupuolen ja iän kaltaisten yksiselitteisten kysymysten ohella vastaajia pyydetään ottamaan kantaa suhteellisen abstrakteihin asioihin, kuten tässä tapauksessa matkakohteen valinnan syihin tai NEP-skaalan väittämiin. Laadullisin menetelmin luonnon matkailullisen vetovoiman eri ulottuvuuksista olisi otaksuttavasti saatu syvällisempi käsitys, mutta silloin taas aineistojen pienuuden takia olisi ollut melko mahdotonta arvioida luonnon matkailullisen merkityksen keskimääräistä tasoa suhteessa muihin vetovoimatekijöihin tai tehdä vertailuja matkailukeskusten ja sesonkien välillä.

Survey-menetelmän puutteiden lisäksi (ja osittain niihin liittyen) voidaan myös pohtia joukkotiedotuksen yhteyttä ihmisten mielipiteiden ilmaisuun. Lähes poikkeuksetta Lapin matkailua vähänkin laajemmin käsittelevissä uutisissa ja kannanotoissa tuodaan painokkaasti julki luonnon merkitys Lapin matkailulle. Suurelle osalle suomalaisista on median välityksellä muodostunut kuva siitä, miksi Lappiin kannattaa ja pitää tulla. Hyvä näin. Eri vetovoimatekijöiden merkittävyyksiä kartoittavien tutkimusten kannalta herää kuitenkin epäilys, toisintavatko matkailijat kyselylomaketta täyttäessään tätä vallitsevaa näkemystä merkitsemällä puoliautomaattisesti luontoon liittyvät tekijät erittäin tärkeiksi matkakohteen valinnan syiksi sen perusteellisemmin omakohtaisia kohdevalinnan syitä puntaroimatta. Tai toisintuuko vastauksissa yleensäkin ympäristöasioita koskevan informaation lisääntymisen mukanaan tuoma luonnon merkityksen korostaminen, josta on samalla tullut eräs

sivistyneisyyden kriteeri. Mikäli näin on, luontoa voidaan silloin pitää tietyssä mielessä ylevänä matkakohteen valintaperusteena, jota painottamalla vastaajan on mahdollista osoittaa ainakin itselleen olevansa kultivoitunut ja aikaansa seuraava kansalainen.

Tekniseltä kannalta kyselyaineiston keruuseen ja otantaan olisi ollut syytä kiinnittää enemmän huomiota. Kevätkautena maalis-huhtikuuhun ajoittuva kyselylomakkeiden jakoperiodi jäi sesongin pituuteen nähden liian lyhyeksi. Täydellisemmän kokonaiskuvan saamiseksi lomakkeiden jakelu olisi ollut aiheellista aloittaa jo helmikuun loppupuolella heti ensimmäisestä hiihtolomaviikosta alkaen ja lopettaa vasta toukokuun alussa. Matkailukeskuksissa kyselylomakkeita jaettiin satunnaisesti valituille matkailijoille sellaisissa paikoissa, missä turisteja eniten liikkui. Jokin systematiikka tässäkin (esim. joka viides vastaan tuleva matkailija) olisi ollut paikallaan otannan satunnaisuuden varmistamiseksi.

Aineistojen analysointivaiheessa, eli auttamattoman myöhään, nousi esiin tarve tietää jotakin myös sellaisista matkailijoista, joille kyselylomake annettiin mutta jotka syystä tai toisesta eivät koskaan palauttaneet sitä. Koska kyselyjä jaettaessa lomakkeen saaneilta henkilöiltä ei otettu ylös edes sukupuolen ja iän kaltaisia perustietoja, ei kyselyn palauttamatta jättäneitä henkilöitä pystytty vertaamaan kyselyn palauttaneisiin henkilöihin mahdollisten eroavaisuuksien toteamiseksi.

Edellä mainituista epävarmuustekijöistä huolimatta johtopäätöksenä voidaan todeta, että luonto on tärkeimpiä matkailun vetovoimatekijöitä, ainakin Levillä, Pallaksella, Pyhällä ja Luostolla, mikä vain vahvistaa sitä yleisesti tiedossa olevaa asiaa, että matkailijat tulevat Lappiin sen eksoottisen, monin paikoin vielä lähes koskemattoman luonnon takia. Matkailun kehittämisen kannalta tutkimuksen tulos toivottavasti antaa lisäpontta luonnonsuojelullisten näkökohtien huomioimiselle ja matkailun kestävälle kehittämiselle – mitä se sitten käytännössä tarkoittaakin. Joka tapauksessa Lapin matkailun tulevaisuutta ajatellen matkailusta itsestään tai muusta ihmistoiminnasta aiheutuvat luontoon kohdistuvat vauriot merkitsisivät samalla yhden keskeisimmän matkailullisen vetovoimatekijän heikkenemistä, mikä taas heijastuisi pitemmällä aikavälillä Lapin kaltaisella alueella koko matkailuelinkeinon kilpailukykyyn.

Ilmeisimmät jatkotutkimuksen tarpeet liittyvät tämän artikkelin toiseen tutkimusongelmaan, "Mikä on luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä suhteessa matkailijan sukupuoleen ja ikään?". Levin, Pallaksen, Pyhän ja Luoston aineistoissa havaitut pienet mutta järjestelmälliset erot eri sukupuolten ja ikäluokkien välillä vaatisivat kvantitatiivista vahvistusta useammista matkailukohteista ja – mikäli samat eroavaisuudet tulisivat edelleenkin esille – empiiristä näyttöä kyseisten poikkeavuuksien syistä. Lisäeväitä tähän saattaisivat tarjota menetelmälliset laajennukset myös laadullisten metodien suuntaan.

Summary:

Nature as a tourist attraction attribute: Case studies on four tourist centres in Finnish Lapland

Attraction attributes are things or properties associated with certain places or destinations that render them attractive to tourists. The aim here is to assess the significance of nature as an attraction attribute relative to other factors that influence tourists' choices of destination, also taking into account the age and sex of the tourists.

The material consists of questionnaires answered by visitors to the Levi and Pallas tourist centres in Finnish Lapland during the spring and autumn seasons of 1997 and at the Pyhätunturi and Luosto centres during the same seasons the following year (Figure 1). In practice, questionnaire forms were handed out to visitors on the spot, to be returned either immediately to the same person or later by post. A total of 1964 analyzable forms were obtained, from which the background data on the respondents are summarized by tourist centre and season in Table 1.

The questionnaire data suggest that factors connected with nature (expressed by the alternatives "the beautiful landscape", "the quietness of nature" and "nature in general") were important reasons for the respondents' choice of destination in both spring and autumn (Figures 2 and 3). This effect was particularly pronounced at Pallas, as is understandable since the tourist centre is located entirely within a national park and is considerably more modest in its infrastructure than the others. The emphasis placed on factors connected with nature did not come as a surprise, as similar results had been obtained in many previous Finnish surveys of the attraction features of tourist destinations.

The influence of the age and sex of the respondents on their judgements regarding attraction features was assessed by extracting the results for the item "nature in general" (see Figures 2 and 3) and calculating the mean scores separately for the sexes and for various age groups. The women placed somewhat more emphasis on the role of nature in their choice of destination than the men at all four centres (Table 2), the sex difference being statistically significant at Levi, Pyhätunturi and Luosto but minimal at Pallas.

One possible explanation for this difference between the sexes may lie in the slightly greater environmental awareness detected in women relative to men in a number of Finnish surveys. It is conceivable that this may lead them to attach more importance to nature when choosing a holiday destination than would the men. In the case of the questionnaire form used at Levi an attempt was made to assess environmental awareness as well by means of an abbreviated version (Gooch 1995) of the

NEP scale of Dunlap and van Liere (1978), with the result that the higher the respondent was placed on the NEP scale, the more importance that person had attached to nature as an attraction attribute when deciding to visit Levi. Here again, the women had a higher mean score on the NEP scale than the men, i.e. they may be assumed to have a greater environmental awareness.

The role of nature as an attraction attribute increased more or less linearly with age of the respondent at Levi, Pyhätunturi and Luosto, as seen from the statistical significances of the correlations between age and scores for the item "nature in general" (Table 2). No regular dependence on age was observed at Pallas, but even there the respondents aged under 30 years felt nature to have been somewhat less important in their choice of destination than those in the higher age classes.

If one were to attempt to explain the dependence of the attraction of nature on age in terms of general environmental awareness as was done for the sex difference above, the result would imply that the older age groups in the population were more pro-nature in environmental matters than the young people. Neither research into the Finns' attitudes towards nature in general nor the results of the inquiry at Levi could be interpreted as suggesting that this is the case, however, so that an explanation has to be sought elsewhere. One fairly straightforward interpretation would seem to be that people of different ages are interested in different things, so that an individual's *stage in life* would determine the extent to which factors connected with nature influenced choices of holiday destination. A counter-explanation to this can be constructed, however, by linking the impact of nature on tourist decisions to *generation* (Roos 1987) rather than stage in life, this being the outcome of common experiences of life that have accumulated over a certain historical period. Both of these explanations are little more than conjectures, however, and neither can be either proved or disproved on the strength of the material available here.

Table 3 at the end of the paper presents a summary of the mean scores for the importance attached to "nature in general" in relation to age and sex. In order to ensure a sufficient number of answers, the figures in this table are calculated from the total material for all four tourist centres at the two seasons. The women in all the age groups placed slightly more emphasis on the role of nature than did the men, and the importance of nature increased steadily with age among both sexes, with the single exception of the men aged over 60 years.

Kirjallisuus

Aho, S. 1994. Matkailullisen vetovoiman koostumus ja esiintuominen. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 171–190.

Artman, H., Helle, R. & Vuoristo, K.-V. 1978. Suomen matkailun aluerakenne. Matkailun edistämiskeskus A:12. 75 s.

Dunlap, R. & van Liere, K. 1978. The 'new environmental paradigm': A proposed measuring instrument and preliminary results. Journal of Environmental Education 9(4): 10–19.

Gooch, G. 1995. Environmental beliefs and attitudes in Sweden and the Baltic States. Environment and Behavior 27(4): 513–539.

Hautajärvi, H. 1995. Lapin läänin matkailuarkkitehtuurin historia. Lisensiaattityö. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto. 253 s.

— 1997. Tukkikämppäkulisseja turisteille. Raito 1/1997: 13–16.

Hu, Y. & Ritchie, J.R.B. 1993. Measuring destination attractiveness: A Contextual approach. Journal of Travel Research 32(2): 25–34.

Ilola, H. & Järviluoma, J. 1998. Levin ja Pallaksen matkailijat kevättalvella, kesällä ja ruska-aikaan 1997. Lapin yliopiston matkailun osaamiskeskuksen tiedotteita 3/1998. 29 s.

— , Saraniemi, S. & Aho, S. 1998. Pyhätunturin ja Luoston matkailijat kevättalvella ja ruska-aikaan 1998. Lapin yliopiston matkailun osaamiskeskuksen tiedotteita 8/1998. 33 s.

Jackson, E. 1986. Outdoor recreation participation and attitudes to the environment. Leisure Studies 5(1): 1–23.

Jurowski, C., Uysal, M., Williams, R. & Noe, F. 1995. An examination of preferences and evaluations of visitors based on environmental attitudes: Biscayne Bay National Park. Journal of Sustainable Tourism 3(2): 73–86.

Jyvälä, K. 1988. Matkailijat ja matkailutulot Lapin läänissä 1985/1986. Matkailun edistämiskeskus A:61. 170 s.

Järvikoski, T. & Kemppainen, T. 1991. Ammattiryhmät ja ympäristökysymys. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 81/1991. 62 s.

Järviluoma, J. 1994. Matkailun työntö- ja vetovoimatekijät ja niiden heijastuminen lomakohteen valintaan. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 31–48.

— 1996. Virkistäytymiseen ja matkailuun liittyvän luontosuhteen olemuksesta. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 5–19.

— 1998. Matkailun ja luonnon välisten suhteiden viitekehys. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 175–186.

Järvinen, M. 1995. Ympäristöystävä vai vapaamatkustaja? Tutkimus nuorten ympäristöasenteista. Suomen ympäristökeskus. Suomen ympäristö 1. 71 s.

Kaila-Kangas, L., Kangas, R. & Piirainen, H. 1994. Ympäristöasennebarometri. Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisuja A:182. 148 s.

Kauppi, L. 1996. Suomen luonto kansainvälisenä matkailutuotteena. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus A:70. 39 s.

Kauppila, P. 1996. Miksi Kuusamoon? Tutkimus Kuusamon talvivetovoimatekijöistä. Nordia Tiedonantoja 2/1996. 93 s.

— 1997. Miksi Kuusamoon? Tutkimus Kuusamon kesävetovoimatekijöistä. Nordia Tiedonantoja 3/1997. 80 s.

Levi (2000). Levin internet-sivustot osoitteessa http://www.levi.fi. Viitattu 9.2.2000.

Marin, R. 1994. Ulkomaiset matkailijat Suomessa keväällä ja kesällä 1994. Matkailun edistämiskeskus A:91. 91 s.

— 1995. Ulkomaiset matkailijat Suomessa talvella 1994–1995. Matkailun edistämiskeskus A:95. 41 s.

Mies, M. & Shiva, V. 1996. Ecofeminism. Fernwood Publications, Halifax. 328 s.

Mill, R.C. & Morrison, A.M. 1985. The tourism system: An introductory text. Prentice-Hall, Eaglewood Cliffs. 457 s.

Mäkinen, H. 1982. Kuntien matkailullinen vetovoima. Matkailun edistämiskeskus A:32. 41 s.

— 1984. Vetovoimaisimmat talvimatkailukohteet. Matkailun edistämiskeskus A:47. 36 s.

— 1987. Kuntien matkailullinen vetovoima: Kesämatkailu 1987. Matkailun edistämiskeskus A:58. 27 s.

Niemelä, Y. 1996. Matkailun vaiheita Kittilässä. Lapin Kansa 9.7.1996.

Pyhä-Luosto-alueen kehittäminen 2000–2006. Pyhä-Luosto II-projektiin liittyvä julkaisematon käsikirjoitus.

Rahikainen, P. 1997. Petsamosta Pallakselle: Elanderin perhe avasi latua Lapin matkailun alkuvuosikymmeninä. Raito 1/1997: 5–9.

Roos, J.P. 1987. Suomalainen elämä: Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. Karisto, Hämeenlinna. 253 s.

Saarinen, J. 1996. "Matkailun maisemaan": Saariselän matkailun vetovoimatekijät. Julkaisussa: Saarinen. J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 49–77.

— 1997. Matkakohteen kehittyminen: Esimerkkinä Saariselän matkailualueen hahmottumisprosessi. Julkaisussa: Aho, S., Ilola, H. & Järviluoma, J. (toim.). Matkailu ja kehitys: Näkökulmia alueiden ja kohteiden tarkasteluun. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B:2. s. 11–51.

Sairinen, R. 1996. Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka. Tilastokeskus, Tutkimuksia 217. 179 s.

Silvennoinen, H., Tahvanainen, L. & Tyrväinen, L. 1998. Luonto ja maisema lomakohteen vetovoimatekijöinä: maatila- ja luontomatkailun erityisvaatimukset. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 109–127.

Sippola, A.-L. & Rauhala, J.-P. 1992. Acerbin keinosta Jerisjärven tielle: Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 410. 117 s.

Suhonen, P. 1994. Mediat, me ja ympäristö. Hanki ja jää, Helsinki. 202 s.

Södervall, R. & Tekoniemi-Selkälä, T. 1993. Lapin matkailijat ja matkailutulo 1991/92. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus A:38. 68 s.

Tilastokeskus 1997–1998. SVT Liikenne ja matkailu. Kuukausittaiset matkailutilastot.

— 2000. Julkaisematon erillisajo Pelkosenniemen ja Sodankylän yöpymisvuorokausista kuukausittain vuonna 1998.

Tulokas, R. 1998. Suomalaiset ja ympäristö. Tilastokeskus SVT Ympäristö 1998:10. 80 s.

Uysal, M., Jurowski, C., Noe, F. & McDonald C. 1994. Environmental attitude by trip and visitor characteristics: US Virgin Islands National Park. Tourism Management 15(4): 284–294.

Wall, G. 1997. Tourism attractions: Points, lines, and areas. Annals of Tourism Research 24(1): 240–243.

van Liere, K. & Noe, F. 1981. Outdoor recreation and environmental attitudes: Further examination of the Dunlap-Heffernan Thesis. Rural Sociology 46(3): 505–513.

Vuoristo, K.-V. & Santasalo, T. 1985. Suomen matkailun aluerakenne 1985. Matkailun edistämiskeskus A:54. 72 s.

— 1991. Suomen matkailun aluerakenne 1991. Matkailun edistämiskeskus A:74. 93 s.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 77–85.

Kansallispuistojen kävijätyypit

Tuija Sievänen

Kävijätyypittelyn teoreettinen tausta

Virkistys- ja matkailukäyttö on vakiintunut osa kansallispuistojen käyttöä. Kansallispuistojen hoidon ja käytön suunnittelun taustaselvityksissä kävijöihin on aikaisemmin kohdistunut vain vähän huomioita. Virkistyskäyttöä on kuvattu kävijöitä varten rakennettujen palvelujen ja rakenteiden tarjonnalla (esimerkiksi Teijon retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma 1992). Kävijätutkimuksia on ryhdytty tekemään enemmälti vasta viime vuosina (Sievänen 1993, Erkkonen 1999, Ovaskainen ym. 1999). Kävijätutkimusten perustietoihin kuuluu kävijärakenteen ja kävijätyytyväisyyden kuvaus. Kun kävijöistä halutaan tietää enemmän kuin perusjakaumien ja keskilukujen kuvaamat tiedot, on kävijätyyppien rakentaminen yksi mahdollisuus tiedon jalostamiseksi.

Kävijätyypeillä pyritään tiivistämään kävijäkunnasta saatua tietoa siten, että saadaan esiin joitakin alueen kävijöitä tyypillisesti kuvaavien kävijäryhmien ominaisuuksia. Tavanomaisessa kävijätutkimuksessa (mallina LVVI-standardin mukainen kävijätutkimus; Erkkonen ja Sievänen 2000) kävijästä henkilönä kerätään varsin niukasti tietoa. Tärkeimmät mitattavat sosioekonomiset tekijät ovat sukupuoli, ikä, koulutus ja kotipaikkakunta. Sen lisäksi kysytään liikkumistapaa, seurueen kokoa, seurueen koostumusta (nuorimman ja vanhimman jäsenen ikä) sekä seurueen sosiaalista rakennetta (perhe, ystäväporukka, työporukka ym.). Kävijätyypittelyn kannalta tärkeä on myös käyntimotiivien ja käyntikohteeseen liittyvien odotusten antama kuva kävijän arvoista ja arvostuksista.

Kävijätyyppien rakentamisen teoreettisena taustana voidaan käyttää yleisempiä sosiologian ja sosiaalipsykologian tarjoamia teorioita käyttäytymisen perusteista. Sosiologien kehittämä elämäntapateoria (Roos 1981, Bourdieu 1984) tarjoaa mahdollisuuden käyttää hyväksi yleisiä sosioekonomisia taustatekijöitä kuten sukupuolta, ikää, koulutusta ja sosiaalista asemaa, joita mitataan yleisesti kaikissa kyselytutkimuksissa,

tyypittelyn perusmuuttujina. Elämäntapateoria käyttää hyväkseen vakiintunutta luokkajakoa (tai sosioekonomista asemaa: 'yrittäjä, toimihenkilö, työntekijä') yhdistettynä yksilöllisiä arvoja kuvaaviin muuttujiin kuten vapaa-ajankäytön valinnat ja elämän kokemukset. Tätä ulottuvuutta mittaamaan on ulkoilututkimuksissa, joissa on niukasti ulkoilijaa kuvaavia muuttujia käytettävissä, osoittautunut hyväksi mittariksi ammatillinen koulutus (Sievänen 1993). Kuuluminen tiettyyn ikäkohorttiin tai sukupolveen tulee myös otetuksi huomioon. Elämäntapateoria tiivistää tietoja yksilöiden voimavaroista, elämänvalinnoista ja arvoista, jotka vaikuttavat vapaa-ajan käyttäytymiseen. Samat tekijät vaikuttavat luonnossa virkistäytymisen keinoihin liittyviin valintoihin ja päätökseen valita kansallispuisto käyntikohteeksi.

Toinen kävijätyypittelyn taustaksi sopiva teoreettinen lähtökohta on sosiaalipsykologinen tarkastelu elämänkaaresta (Rapoport ja Rapoport 1975, Elder 1975). Elämänkaari on jokaisen yksilön kokema kehityskulku lapsuudesta vanhuuteen, jota rytmittävät useimmille samantyyppiset elämän tapahtumat kuten koulutuksen hankkiminen, perheen perustaminen, lasten kasvatus ja kotoa lähteminen, työelämään osallistuminen, urakehitys ja eläkkeelle jääminen. Elämänkaaren vaiheet vaikuttavat monipuolisesti keskeisiin käytettävissä oleviin voimavaroihin kuten vapaa-ajan määrään ja fyysisiin voimavaroihin (kuntoon ja terveyteen).

Elämäntapaan vaikuttavien sosioekonomisten perustekijöiden kuten taloudellisten ja henkisten voimavarojen sekä oman sosiaalisen viitekehyksen arvojen heijastuminen ulkoilukäyttäytymisessä, ja oman elämänkaaren vaiheen rajoitukset huomioon ottaen, yksilöllistä vaihtelua tuovat henkilökohtaisten ominaisuuksien ja arvojen kirjo. Ulkoilukäyttäytymiseen vaikuttaa voimakkaasti myös asuinympäristön luonnon tarjoamat virkistysmahdollisuudet. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta muodostuu se ulkoilukäyttäytymisen malli, jota yksilöt toteuttavat omassa elämässään. Kansallispuistojen kävijöistä voidaan erotella ryhmiä, joiden harrastusvalintoja, ulkoiluympäristöön liittyviä vaatimuksia sekä tyytyväisyyttä alueen tarjoamiin palveluihin voidaan pyrkiä analysoimaan elämäntavan, elämänkaaren ja yksilöllisten ominaisuuksien ja arvojen kirjon huomioon ottavassa viitekehyksessä.

Aineistot ja menetelmät

Tässä artikkelissa esiteltävät kansallispuistojen kävijätyyppien esimerkit on muodostettu useasta eri aineistosta. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen kävijäaineistot on kerätty kesällä 1996. Nämä aineistot on kuvattu julkaisussa Ovaskainen ym. (1999). Analyyseissa on käytet-

ty muuttujina kävijää koskevia sosioekonomisia tietoja kuten sukupuoli, ikä ja ammatillinen koulutus, sekä kansallispuistossa käymiseen liittyviä tietoja kuten käynninaikainen pääasiallinen harrastus, odotukset käynnistä (motiivit) sekä alueen merkityksen arviointi (luonnonsuojelu, kulttuuriperintö, virkistysmahdollisuus, harrastusmahdollisuudet, matkailun edistäminen, metsätalous).

Toinen aineisto tulee Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI) -tutkimukseen kuuluvasta kävijätutkimuksia kehittävästä osatutkimuksesta. LVVI-standardin mukaisen lomakkeen testausta varten kerätty aineisto Pallas-Ounastunturin kansallispuistosta sisältää sekä kävijää koskevia että käyntiä koskevia tietoja (Erkkonen 1999). Tyypittelyyn käytettiin tavanomaisia sosioekonomisia muuttujia kuten ikä, sukupuoli ja ammattikoulutus sekä seurueen koko ja ryhmän luonne (perhe, ystävä). Käyntiä koskevia muuttujia ovat pääasiallinen harrastus ja käyntiin liittyvät motiivit.

Kävijätyyppejä muodostettiin faktorianalyysilla, jossa sovellettiin Varimax Kaizer normalisointia. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen aineistosta löytyi selkeästi tulkittavissa olevat viiden faktorin ratkaisut. Pallas-Ounastunturin aineistosta osoittautui neljän faktorin ratkaisu parhaiten tulkittavaksi.

Kävijätyyppien luonnokset

Nuuksion ja Seitsemisen kävijätyypit

Tässä esitellään alustavia tuloksia kansallispuistojen kävijäaineistoihin perustuvista kävijätyyppittelyistä. Yksinkertaisella ryhmittelyllä (faktorointi) on etsitty kävijäominaisuuksia, jotka liittyvät vahvasti toisiinsa, ja joiden perusteella ryhmät erottuvat toisistaan. Ominaisuudet, jotka liittyvät useimpiin kävijöistä, ei ryhmittelyssä yleensä tule esiin.

Nuuksion kävijä on keskiluvuilla kuvattuna tyypillisesti nuori aikuinen, keskituloinen ylempi toimihenkilö, joka on hieman paremmin koulutettu kuin väestö keskimäärin pääkaupunkiseudulla, mistä Nuuksion kävijät pääosin tulevat (Ovaskainen ym. 1999). Kävijät edustavat molempia sukupuolia tasapuolisesti. Nuuksion kävijöistä lähes puolet tulee alle 30 km päästä ja yli 100 km kauempaa ei juuri kukaan. Nuuksion kävijöistä noin neljännes on ensikertaa kävijöitä, 60 % oli alueella ensimmäisen kerran viimeksi kuluneen vuoden aikana. Noin kolmannes käy Nuuksiossa 2–6 kertaa vuodesssa. Nuuksiossa käyntikertoja per kävijä on keskimäärin 2–3 kertaa. Nuuksion kävijät korostivat kansallispuiston merkitystä virkistysmahdollisuuksien tarjoajana, alkuperäisen luonnon suojelukohteena ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäjänä.

Seitsemisen kävijät ovat myös keskimäärin keskituloisia, hyvin koulutettuja ylempiä toimihenkilöitä. Seitsemisen kävijöistä suurin ikäryhmä oli 35–44-vuotiaat, miehiä ja naisia tasapuolisesti. Seitsemisessä lähialueiden kävijöitä on vain viidennes, ja pääosa on kauempaa tulevia matkailijoita. Seitsemisessä noin kolmannes kävijöistä on alueella ensi kertaa, ja kolmella neljästä kävijästä kyseinen käynti oli ensimmäinen käynti viimeisen vuoden aikana. Seitsemisen kävijät korostivat erityisesti kansallispuiston merkitystä alkuperäisen luonnon suojelun, luonnon monimuotoisuuden ja retkeily- ja erävaellusmahdollisuuksien tarjoajana.

Nuuksion ja Seitsemisen kävijöistä löytyi sekä samanlaisia kävijätyyppejä että kummallekin puistolle omat tyypilliset ryhmät (taulukko 1). Ulkoilijatyyppi on nainen, joka harrastaa tavanomaista kävelyä ja arvostaa ulkoilumahdollisuutta ja luonnonrauhaa. Toinen kävijätyyppi on keski-ikäinen, ammattikoulutuksen saanut, puistossa usein käyvä henkilö, joka korostaa alueen tarjoamia harrastusmahdollisuuksia. Seitsemisessä tämä kävijätyyppi on mieshenkilö, joka arvostaa erityisesti kalastusmahdollisuutta, ja kalastaa itsekin. Kolmas kävijätyyppi on selvimmin retkeilijä. Nuuksiossa tämä henkilö on partiolainen, nuori ja vielä opiskeleva henkilö. Seitsemisessä tämä tyyppi liikkuu suuressa ryhmässä (koulu, kerho yms.). Neljäs tyyppi on tullut tutustumaan kansallispuistoon nähtävyytenä ja vierailee kansallispuiston näyttelyssä (Seitseminen). Seitsemisessä tämä on iäkkäämpi henkilö, joka näkee kansallispuiston merkityksen yhteydessä elinkeinotoimintaan eli matkailuun ja metsätalouteen. Nuuksioon tutustuja harrastaa luonnontarkkailua. Nuuksion kävijätyyppi – ”luonnon arvostaja” – näyttäisi olevan henkilö, joka korostaa sekä omana käyntimotiivinaan että kansallispuiston merkityksenä luontoarvoja ja luonnonsuojelua. Tähän henkilötyyppiin liittyviä ominaisuuksia ovat korkeakoulutus ja vanhempi ikäluokka. Seitsemisessä on yksi kävijätyyppi, joka on tullut puistoon ystävien seurassa, ja käynnin motiivina on lähinnä sosiaaliset perusteet. Seitsemisessä ei tässä ryhmittelyssä noussut vahvana yhtään luontoharrastajatyyppiä, vaikka sellaisiakin kävijöitä varmasti löytyy. Luontoa arvostavia löytyy tasaisesti kaikista kävijätyypeistä.

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijät

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijäkunta keskimäärin kuvattuna on naisvoittoinen (62 %), keski-ikäinen (naiset 47 v., miehet 44 v.) ja jonkin verran paremmin koulutettu kuin väestö keskimäärin (Erkkonen 1999). Pallas-Ounastunturin kansallispuistoon tullaan joka puolelta Suomea. Pallakselle tullaan usein ystävien ja sukulaisten kanssa (35 %),

Taulukko 1. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen kävijätyypit sekä tyyppejä kuvaavat muuttujat (latauksen arvo).

Nuuksion kävijät	Seitsemisen kävijät
Ulkoilija Kävelyn harrastaja (.223) Nainen (.959)	*Ulkoilija* Kävelyn harrastaja (.352) Ulkoilumahdollisuus (.239) Luonnonrauha (.242) Vanhempi keski-ikä (.235) Opistokoulutus (.343) Nainen (.841)
Luonnon arvostaja Luonnon rauha (.410) Alkuperäinen luonto (.410) Luonnonsuojelutehtävä (.459) Korkeakoulukoulutus (.656) Vanha (65 +v.) (.267)	*Sosiaalinen kävijä* Ystäväryhmässä puistoon (.471) Yhdessäolo tärkeää (.342) Nuori (15–24 v.) (.228) Nuor. keski-ikä (25–44 v.) (.366) Vanha (65+ v.)(.258) Metsätalous (.237)
Harrastaja Harrastusmahdollisuus (.325) Kävelyn harrastus (.342) Useita käyntikertoja (.228) Ammattikoulutus (.332) Vanh. keski-ikä (45–64 v.) (.753)	*Harrastaja (kalastaja)* Kalastaa puistossa (.762) Kalastusmahdollisuus (.715) Harrastusmahdollisuus (.672) Useita käyntikertoja (.334) Ammattikoulutus (.467) Mies (.205)
Retkeilijä Partio (.614) Nuori (15–24 v.) (.759) Ei ammatillista koulutusta (.526)	*Retkeilijä* Retkeily (.218) Nuori (15–24 v.) (.605) Ei ammatillista koulutusta (.528) Suuri ryhmä (.383)
Puistoon tutustuja Luonnontarkkailu (.642) Puisto nähtävyytenä (.431) Luontoharrastus (.582) Opistokoulutus (.208)	*Puistoon tutustuja* Puisto nähtävyytenä (.525) Näyttelyyn tutustuminen (.468) Matkailun edistäminen (.275) Metsätalous (.280) Vanha (65 +v.) (.501)
N=474	N=511

yhdistyksen mukana (31 %) tai perheen kanssa (20 %). Koululaisryhmiä on myös joukossa (14 %). Kaikille kävijöille tärkeitä käyntimotiiveja ovat maisemien katselu, luonnon rauhan ja hiljaisuuden kokeminen sekä rentoutuminen. Tärkeimmät harrastukset ovat retkeily, kävely ja luonnon tarkkailu sekä luontokeskukseen tutustuminen.

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöistä tehty tyypittely poikkeaa Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen kävijätyypeistä. Pallaksen kävijöistä kaikkiin liittyy vahvasti jokin seuruetta kuvaava ominaisuus (taulukko 2). Ensimmäistä tyyppiä voisi luonnehtia luontokeskukseen tutustuvaksi, iältään vanhemmaksi ryhmämatkailijaksi, sillä tämä tyyppi ei juurikaan retkeile puiston alueella. Puistoon tutustujien yhtä tyyppiä edustaa korkeasti koulutettu nainen, joka on ensikertaa vierailemassa kansallispuistossa, ja jolle yhdessäolo ystävien kanssa on tärkeää. Perheretkeilijä edustaa nuorempaa keski-ikää ja korkeaa koulutusta omaavaa henkilöä, joka on tullut puistoon oman perheen seurassa, ja korostaa käyntimotiivina perheen kanssa yhdessä oloa sekä luonnon rauhan ja hiljaisuuden etsimistä. Toisen retkeilevän tyypin muodostavat suuressa ryhmässä retkeilevät, usein leirikoululaiset, joiden tärkein käynninaikainen harrastus on kävely ja luontokeskukseen tutustuminen.

Taulukko 2. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijätyypit kesällä 1998. Tyypin nimen alle on ryhmitelty tärkeimmät tyypittelyä kuvaavat muuttujat (latauksen arvo).

Luontokeskukseen tutustuja
Ystäväporukassa (.669)
Ei retkeile (.640)
Tutustuu luontokeskukseen (.327)
Vanhempi keski-ikä (.383)
Suuri ryhmä (.243)
Ensikertalainen
Nainen (.917)
Ensikertaa (.338)
Yhdessälo ystävien kanssa (.300)
Korkeakoulu (.231)
Perheretkeilijä
Oman perheen seurassa (.720)
Korkeasti koulutettu (.589)
Nuorempi keski-ikä (.391)
Yhdessäolo perheen kanssa (.424)
Luonnon rauha (.299)
Retkeily (.198)
Ryhmäretkeilijä
Suuri ryhmä (.517)
Leirikouluryhmä (.535)
Harrastaa kävelyä (.380)
Tutustuu luontokeskukseen (.377)
N=300

Kävijätyyppitietojen hyödyntäminen kansallispuistojen hoidon ja käytön suunnittelussa

Kävijätutkimuksen tärkein soveltamiskohde on hoidon ja käytön suunnittelu. Kävijätietoja hyödynnetään ajantasalla pidettävien hoito- ja käyttösuunnitelmien taustatietoina. Suunnittelun taustatietojen laajuus ja monipuolisuus on toivottavaa. Koottujen tietojen analyysien monipuolisuus tuo myös lisää tiedon hyödynnettävyyttä. Tietoon saadaan syvyyttä, kun se tulkitaan tieteellisesti perusteltujen teorioiden avulla

niiden ohjatessa myös analyyseja. Kävijätypologioiden soveltaminen on yksi mahdollisuus, jolla kävijätietoja voidaan jalostaa niin, että niiden tulkintaan yhdistyy teoreettinen perusta.

Kansallispuistojen kävijöiden joukosta voidaan olettaa erottuvan monenlaisia matkailijatyyppejä, joita matkailututkimus on tunnistanut. Cohen (1979) on jakanut matkailijat 'pyhiinvaeltajiin' ja 'viihteen etsijöihin' ja näiden alaryhmiin. Luonto- ja kulttuuriarvoja korostavat retkeilijät, jotka haluavat itse kokea luonnon hiljaisuuden ja tutustua luontokohteisiin, voisivat olla moderneja pyhiinvaeltajia, jotka etsivät henkistä kasvua, vaihtoehtoisia elämäntyylejä ja uusia kokemuksia. Monet ryhmämatkailijat ja luontokeskukseen tutustujat ovat enemmänkin viihteen etsijöitä, joille käynnin suurimpina motiiveina ovat vaihtelun saaminen arjen rutiineihin ja yleinen virkistäytyminen, jossa kohteella ei sinänsä ole suurta merkitystä. Matkailijatyypeistä pyhiinvaeltajilla on suuret odotukset kansallispuistojen tarjoamista kokemuksista ja elämyksistä, ja he ovat siten 'vaativia asiakkaita'. Vaativuus ilmenee pikemminkin suhteessa ympäristön laatuun ja alkuperäisyyteen kuin palveluihin. Sen sijaan viihteen etsijöillä ei ole suuria odotuksia itse kohteesta muuten kuin, että perillä on tarjolla hyvät palvelut kuten missä muussa kohteessa tahansa. Kansallispuiston hoitajan tulisi tunnistaa nämä kaksi kävijätyyppiä, ja punnita miten kumpaakin kävijäryhmää tulisi palvella. Virkistyskäytön ohjauksen tavoitteena on, että kävijäristiriidoilta vältytään, ja että kansallispuiston alkuperäinen tarkoitus toteutuu.

Tässä artikkelissa tarkasteltujen kansallispuistojen kävijätyyppien vertailu yleisiin matkailijatyyppeihin antaa mahdollisuuden edellä esitettyyn yleistykseen. Kaikissa tutkimuksen kohteena olleissa puistoissa löytyi kävijätyyppejä, jotka korostavat alueeseen liittyviä luontoarvoja vierailunsa perusteluna. Toisaalta kävijöistä löytyi myös henkilöitä, joille nähtävyysarvot (matkailu vaihtelua ja virkistystä tuovana toimintana), harrastusmahdollisuudet (liikuntapaikka) ja sosiaaliset perustelut (mukana ryhmässä) ovat olleet ensisijaiset perusteet käyntikohteen valinnalle.

Luontoarvoja eli kansallispuiston ympäristön laatutekijöitä korostaville kävijöille on luonnollisesti tärkeää, että kyseisen käynnin vetovoimatekijät säilyvät keskeisinä puistoa hoidettaessa ja käyttöä ohjailtaessa. Matkailun viihdeluonnetta korostavia arvoja edustavien kävijäryhmien kannalta on luonnollisesti toivottavaa, että puiston palvelut ovat laadukkaita ja monipuolisia. Nämä toiveet usein tarkoittavat varsin järeää palvelujen (majoituksen, ravintola- ja kahvilatilojen, teiden, hissien ym.) rakentamista.

Kävijäristiriitojen kannalta odotuksiltaan ja arvoiltaan hyvin erilaiset kävijät pitäisi pyrkiä ohjaamaan mahdollisimman kauaksi toisistaan, puiston eri osiin, ja tarjoamaan kullekin ryhmälle toivottuja palveluja siinä määrin, kun kansallispuiston suojelutavoitteiden kanssa on yhteen-

sopivaa. Raskaanluokan matkailupalvelujen järjestäminen on joissakin Suomen kansallispuistoissa perustunut kansallispuistoaikaa edeltäneeseen historialliseen vaiheeseen, mutta uusissa puistoissa on yleensä pyritty löytämään matkailupalveluille tilaa puiston ulkopuolelta. Tämä ratkaisu on luonnollisesti hyvä suojelutavoitteen kannalta, mutta myös matkailuelinkeinon toimintavapauden kannalta.

Kävijätyyppien odotuksia ja arvoja kuvaavia asioita voivat olla myös toiveet erilaisista harrastusmahdollisuuksista. Tämä näkökulma liittyy puiston hoitajan kannalta osittain palvelurakenteiden tarjontaan, mutta kysymys on myös sääntöjen ja ohjeiden käytöstä. Erilaiset kävijäryhmät voidaan ohjata erilaisille leirintäalueille tai toisistaan eristetyille reiteille ja palvelupisteisiin. Kävijäryhmien kokoa voidaan rajoittaa, ja myös harrastamisen ajoitusta rajoittaa tai ohjeistaa jne. Näitä erilaisia virkistyskäytön ohjailun keinoja voidaan pohtia ja perustella, kun kävijäryhmät, niiden odotukset ja arvot ja ryhmien suhteelliset osuudet kävijöistä tunnetaan. On helpompi valita sopivat virkistyskäytön ohjauksen välineet, kun ollaan selvillä siitä, keihin tätä ohjausta sovelletaan. Tässä tarkastellussa Nuuksion kansallispuiston kävijät odottavat selvästi harrastusmahdollisuuksia, jotka kuuluvat tavanomaisemmin taajamien virkistysalueille, mutta myös luontoarvojen kokemista. Pallaksen kävijät ovat selvimmin matkailuorientoituneita kuten luonnollista onkin, kun kyseessä on kävijän kotipaikkakunnalta kaukana sijaitseva kohde. Seitsemisen kävijät sijoittuvat näiden väliin niin, että alueella on nähtävyyskävijöitä ja retkeilijöitä, mutta sinne tullaan myös sellaisen harrastustoiminnan takia, jota voisi harrastaa muuallakin kuin kansallispuistossa.

Jokaisen kansallispuiston hoitajan tulisi tuntea kävijäkuntansa ja heidän käyntimotiivit ja odotukset käynnin aikaisista kokemuksista. Virkistyskäytöstä saatavat hyödyt niin yhteiskunnalle kuin yksilöillekin toteutuvat parhaiten, kun kävijät ovat tyytyväisiä käyntiinsä, ja kun virkistys- ja matkailukäyttö toteutuu luontoympäristön ekologisen kantokyvyn rajoissa.

Summary:

Visitor types in national parks

This article discusses about how to analyze visitor study data in order to construct a visitor typology. The theoretical framework uses ideas, which are related to the theory of way of life (life style) and the theory of life course. Those two theoretical approaches offer a ground to use socio-economic factors in categorization together with the personal motivation to visit the park and the expectations and understanding of the func-

tion of the park. Gender, age, and education are typically measured in all visitor studies. The empirical examples come from three national parks (Nuuksio, Seitseminen and Pallas-Ounastunturi), where visitor study data have been collected recently. There are 4 to 5 types of visitors in each park, which are possible to identify. There are the 'nature enthusiast', the 'hiker', the 'recreationist', the 'activity seeker', the 'nature center visitor', and the 'group traveler'. There is also some discussion how to use this type of information for the park management.

Kirjallisuus

Bourdieu, P. 1984. Distincion. A Social Critique of the Judgement of Taste. Harward University Press. 613 s.

Cohen, E. 1979. A phenomenology of tourist experiences. Sociology 13(2): 179–202.

Elder, G.H. Jr. 1975. Age Differentation and the Life Cource. Annual Review of Sociology 1: 165–190.

Erkkonen, J. 1999. Pallas-Ounastunturin kävijätutkimus. Julkaisematon raportti, Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema. 23 s.

— & Sievänen, T. 2000. Kävijätutkimuskäsikirja. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B. Käsikirjoitus.

Ovaskainen,V., Horne, P. & Sievänen, T. 1999. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen virkistyskäyttö kesäkaudella 1996: kävijät ja kävijätyytyväisyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 107. 77 s.

Rapoport, R. & Rapoport, R.N. 1975. Leisure and the Family Life Cycle. Routledge & Kegan Paul, London and Boston. 366 s.

Roos, J.P. 1981. Elämäntapojen tyypeistä elämänkertojen valossa. Sosiologia 18(4): 297–306.

Sievänen, T. 1993. Kolin kansallispuiston kävijät. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 465. 56 s.

Teijon retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma 1992. Metsähallitus, Teijon suunnitteluryhmä 16.3.1992.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 87–98.

Kävijätutkimusten yhtenäistäminen luonnonsuojelu- ja virkistysalueilla: tuloksia Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijätutkimuksesta

Joel Erkkonen

Johdanto

Luonnon virkistyskäytön merkityksen korostuessa ja luonnonsuojelu- sekä retkeilyalueiden kävijämäärien yhä kasvaessa, saavat kävijätutkimukset entistä tärkeämmän roolin alueiden hoidon ja käytön suunnittelussa. Kävijätutkimuksella tarkoitetaan tietyn alueen kävijöihin kohdistuvaa kyselyä tai haastattelua, jolla pyritään keräämään ajankohtaista käyntiin liittyvää tietoa. Kävijätutkimuksella voidaan selvittää alueen kävijärakennetta, virkistysmotiiveja, kävijöiden mielipiteitä alueesta ja sen palveluista, kävijätyytyväisyyttä, kävijöiden harrastamia toimintoja sekä käyntiin liittyvää rahankäyttöä.

Kävijöiden sekä muiden keskeisten sidosryhmien tunteminen on kansallispuistojen ja retkeilyalueiden hoidon sekä käytön suunnittelussa erittäin tärkeätä. Sen johdosta sekä Metsähallituksessa että Metsäntutkimuslaitoksessa on ryhdytty järjestelmällisesti keräämään asiakaspalautetta (ks. Lovén 1999). Metsähallituksen luonnonsuojelun toiminnassa ja ajattelutavassa on tapahtunut myös merkittäviä muutoksia, kun asiakaslähtöisyys on otettu ohjenuoraksi kaikessa toiminnassa. Siitä esimerkkinä voidaan mainita eri alueyksiköiden nimeäminen luontopalveluiksi sekä luontokeskusten yhtenäistäminen asiakaspalveluketjuksi (Below ja Vauramo 1999).

Metsäntutkimuslaitoksen koordinoiman Luonnon Virkistyskäytön Valtakunnallinen Inventointi -tutkimuksen (LVVI –tutkimus) eräänä tehtävänä on kehittää yhtenäinen menetelmä kävijätutkimuksille, joita tehdään valtion ja kuntien luonnonsuojelu-, retkeily- ja ulkoilualueilla (Sievänen 1998). Ajatuksena on yhtenäistää kävijätutkimuksia, sillä yleen-

sä kävijätietojen suhteen eri alueilla ollaan kiinnostuneista aivan samoista asioista. LVVI-hankkeessa kehitettyjä yhtenäisiä mittareita olisi ehkä luontevaa kutsua LVVI-standardin mukaisiksi mittareiksi tai kysymyslomakkeiksi. Yhtenäisistä mittareista ja työkaluista on hyötyä myös siinä mielessä, että silloin ei jokaisen tutkijan enää tarvitse kehittää omia mittareitaan aina uudelleen ja uudelleen. Yhtenäisten mittausmenetelmien johdosta systemaattinen muutosten seuranta alueilla helpottuu ja kerättyjä kävijätietoja voidaan verrata eri alueiden kesken. LVVI-standardin mukaan tuotetut kävijätiedot on tulevaisuudessa kenties mahdollista koota valtakunnalliseen tietokantaan, joka puolestaan helpottaa esimerkiksi erilaisten virkistyskäyttöä kuvaavien tilastojen laatimista. LVVI-standardin mukaista kävijätutkimusmenetelmää on kehitetty Syötteen alueella, Evon retkeilyalueella (Erkkonen 2000) sekä Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa (Erkkonen 1999).

Toistaiseksi kävijätutkimuksilta on puuttunut yhtenäinen linja ja kysymysten (mittareiden) kirjo on ollut kovin laaja, minkä johdosta tulosten vertailu on ollut myös jossain määrin hankalaa. Kuntien alueilla on tehty joitakin kävijätutkimuksia, esimerkiksi Helsingissä (Miettinen ja Horne 1999) ja Hämeenlinnassa (Sievänen 1992a ja 1992b). Evon ja Teijon retkeilyalueilla on aivan viime aikoina tehty kävijätutkimuksia (esim. Ovaskainen ym. 1999). Lisäksi kävijätutkimuksia on tehty aiemmin Kolin kansallispuistossa (Sievänen 1993), Lauhanvuoren ja Seitsemisen kansallispuistoissa (Peura ja Inkinen 1994), Päijänteen kansallispuistossa (Ylhäisi ja Nironen 1996) sekä useita tutkimuksia Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa (ks. Ilola ja Järviluoma 1998, Lovén 1999).

Kävijätutkimuksen hyödyt

Kävijätutkimuksella tuotettuja tietoja voidaan hyödyntää monin eri tavoin. Luonnonsuojelu- ja retkeilyalueiden johtamisesta ja suunnittelusta vastaavat henkilöt tarvitsevat tietoa kävijöiden mielipiteistä ja käyttäytymisestä alueiden kehittämisen, työvoiman ja muiden resurssien kohdentamisen sekä markkinoinnin kannalta (Dales ym. 1993). Ilman perusteellista kävijätietoa päätökset joudutaan tekemään jossain määrin intuitioon ja arvailuihin perustuen, jolloin on suurempi riski tehdä virhearviointeja. Kävijätutkimus puolestaan vähentää osaltaan päätöksentekoon liittyvää epävarmuutta.

Käytännössä kävijätutkimus tuottaa käyttökelpoista tietoa palveluvarustuksen tason ja laajuuden määrittämistä, kulkuyhteyksien parantamista, taukopaikkojen rakentamista sekä jäte- ja muun huollon kehittämistä varten. Lisäksi kävijätietoja voidaan hyödyntää mm. esitemateriaalin suunnittelussa sekä kävijöiden valistuksessa ja opastuksessa. Eräänä käytännön esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa se, että tule-

vaisuudessa kävijöiden pitäisi yhä omatoimisemmin tuoda tuottamansa jätteet pois luonnonsuojelu- ja retkeilyalueilta kierrätyspisteisiin tms. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi valistus ja viestintä ovat keskeisiä keinoja vaikuttaa kävijöiden toimintaan ja silloin kävijöiden tunteminen on ensiarvoisen tärkeätä.

Kävijätutkimuskäsikirja

LVVI –tutkimuksen kävijätutkimushankkeesta saadut kokemukset kootaan käsikirjaan, joka ilmestyy Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja -sarjassa (sarja B) vuonna 2000. Käsikirjassa opastetaan kävijätutkimuksen tekemisessä vaihe vaiheelta suunnittelusta valmiiseen raporttiin. Kirja sisältää myös ohjeita siitä, kuinka kävijätutkimustietoja voidaan hyödyntää käytännössä suunnittelun ja päätöksenteon tukena. Lisäksi käsikirjaan kootaan valmiita kysymysmalleja sekä ohjeita raportointia varten. LVVI-standardin mukaisia kysymysmalleja on mahdollista pienen muokkauksen jälkeen soveltaa eri alueilla. Standardikysymysten lisäksi jokaisella alueella on mahdollista tutkia alueeseen sidottuja erityiskysymyksiä. Kyselylomakkeen laatimista sekä aineistonkäsittelyn yhtenäistämistä varten laaditaan helppokäyttöinen ATK-sovellus, joka perustuu Excel-taulukkolaskentaohjelmaan. Tavoitteena on, että luonnonsuojelu- ja retkeilyalueiden oma henkilökunta voisi tulevaisuudessa tehdä kävijätutkimuksia rutiininomaisesti käsikirjan avulla ilman suuria ennakkovaatimuksia esimerkiksi tilasto-ohjelmien käytöstä.

Pallas-Ounastunturin kävijätutkimus 1998

Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa esitetään tiivistetysti keskeisimpiä tuloksia Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa tehdystä kävijätutkimuksesta. Tutkimuksen perusjoukon muodostivat Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa vuonna 1998 heinäkuun ja syyskuun välisenä aikana vierailleet vähintään 15-vuotiaat henkilöt. Tutkimusaineisto kerättiin LVVI-standardin mukaisilla kyselylomakkeilla, jotka kävijät täyttivät itse.

Havaintoja kertyi yhteensä 300 kappaletta ja ajallisesti ne jakaantuivat 30.6.–30.9.1998 väliselle jaksolle. Suurin osa havainnoista kerättiin Pallastunturin luontokeskuksessa sekä hotellin pihapiirissä (77 %). Tunturi-Lapin luontokeskuksessa kerättiin 11 % ja Montellin majalla 7 % kaikista havainnoista. Loput havainnot (5 %) kerättiin Pallas-Hetta reitin varrella.

Jotta vältyttäisiin liian yleisiltä vastauksilta, lomakkeiden kysymykset kohdistettiin juuri kyseessä olevaan käyntiin Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa. Tavoitteena oli saada havaintoja kattavasti jokaiselta viikonpäivältä sekä vuorokaudenajalta. Aineistonkeruuta suoritettiin etukäteen suunnitellun aikataulun mukaan. Keruupäivinä annettiin kyselylomake joka kolmannelle vastaantulevalle henkilölle itse täytettäväksi. Täytetyt lomakkeet palautettiin aineistonkerääjälle.

Keskeisimpinä tilastollisina menetelminä käytettiin suorien jakaumien tarkastelua, kuvailevia tunnuslukuja sekä ristiintaulukointia. Tutkimusaineiston edustavuutta tarkasteltiin vertailemalla nyt saatuja tuloksia aikaisemmin Ilolan ja Järviluoman (1998) toteuttamaan matkailijatutkimukseen. Kävijärakenteeltaan (ikä, sukupuoli, matkaseurue) molemmat aineistot olivat hyvin samankaltaisia.

Tulokset

Kävijärakenne

Tutkimukseen vastanneiden henkilöiden sukupuolijakauma oli naisvoittoinen. Naisten osuus oli 62 % ja miesten osuus oli 38 % kansallispuistossa vierailleista henkilöistä. Suurin kävijäryhmä oli 45–54-vuotiaat henkilöt keski-iän ollessa naisilla noin 47 vuotta ja miehillä noin 44 vuotta.

Pallas-Ounastunturin kansallispuistolla on suuri valtakunnallinen merkitys ja sinne saavuttiin joka puolelta Suomea. Suurin osa kävijöistä saapui pääkaupunkiseudulta, yhteensä noin 17 % kaikista kävijöistä. Kotipaikkakunta keskittyi yleensä suuriin asutuskeskuksiin ja niiden lähikuntiin. Eri puolilta Lapin lääniä Pallakselle saapui n. 13% kävijöistä, muiden tullessa yleensä etelästä.

Yleisimmin Pallas-Ounastunturin kansallispuistoon saavuttiin seurueessa. Vain 3 % vastaajista ilmoitti olevansa alueella yksin. Kansallispuistossa vieraili myös suuria ryhmiä, esimerkiksi rippikoululeirit. Seurueen koko vaihteli kahdesta henkilöstä 60 henkilöön, mutta tyypillisimmin seurueeseen kuului kaksi henkilöä. Pääosin seurue koostui ystävistä ja sukulaisista (35 %), kerhoista tai muista yhdistyksistä (31 %), omasta perheestä (20 %), koululuokista (14 %) ja työtovereista (3 %).

Harrastukset

Kävijöitä pyydettiin ilmoittamaan yksi kaikkein tärkein harrastus. Kuvaan 1 on koottu kaikkein tärkeimmät harrastukset, joista tärkein oli retkeily. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna ei havaittu merkitseviä eroavaisuuksia tärkeimmän harrastuksen suhteen. Tyypillisesti kävijät osallistuivat 4–6 eri harrastukseen samalla käynnillä, kun tarkastellaan koko aineistoa.

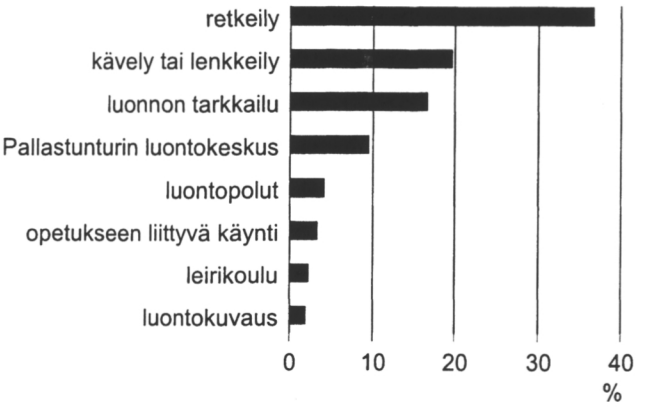

Kuva 1. Kaikkein tärkeimmät harrastukset Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa kesäkaudella 1998 (n=270).

Figure 1. The most important activities in Pallas-Ounastunturi National Park, summer 1998 (n=270).

Kävijätyytyväisyys

Virkistysmotiiveja seulottiin 13-kohtaisella kysymyspatterilla, jonka tulokset on koottu kuvaan 2. Tärkeimmiksi motiiveiksi nousivat maisemat, luonnon kokeminen sekä luonnonrauha ja hiljaisuus. Kaikista kävijöistä 94–98 % ilmoitti näiden tekijöiden olevan erittäin tai melko tärkeitä motiiveja kyseisellä käynnillä Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa. Tutustuminen uusiin ihmisiin ja mahdollisuus olla itsekseen koettiin vähiten tärkeiksi virkistysmotiiveiksi, mikä näyttää olevan hyvin tyypillistä useilla muillakin luonnonsuojelu- ja virkistysalueilla.

Kansallispuiston tarjoamasta palveluvarustuksesta eniten käytettiin alueesta saatavilla olevaa tietoa, polku- ja latuverkostoa sekä opastetauluja. Kävijät olivat alueen palveluvarustukseen yleensä tyytyväisiä. Kaikkein tyytyväisimpiä kävijät olivat Tunturi-Lapin luontokeskukseen, pysäköintipaikkoihin, Pallastunturin luontokeskukseen sekä alueen henkilökunnan palveluihin. Kävijät olivat pääosin myös hyvin tyytyväisiä maiseman vaihtelevuuteen sekä erämaisiin tai luonnontilaisiin alueisiin. Toisaalta vähiten tyytyväisiä kävijät olivat jäteastioihin ja jätehuoltoon liittyviin asioihin (kuva 3). Käyntiin liittyvät ennakko-odotukset toteutuivat yleensä melko hyvin ja käyntiä häiritseviä tekijöitä oli varsin vähän. Häiritsevistä tekijöistä voidaan mainita kuitenkin, että liiallista kävijämäärää piti häiritsevänä noin 10 % kävijöistä sekä maaston kuluneisuutta noin 7 % kävijöistä.

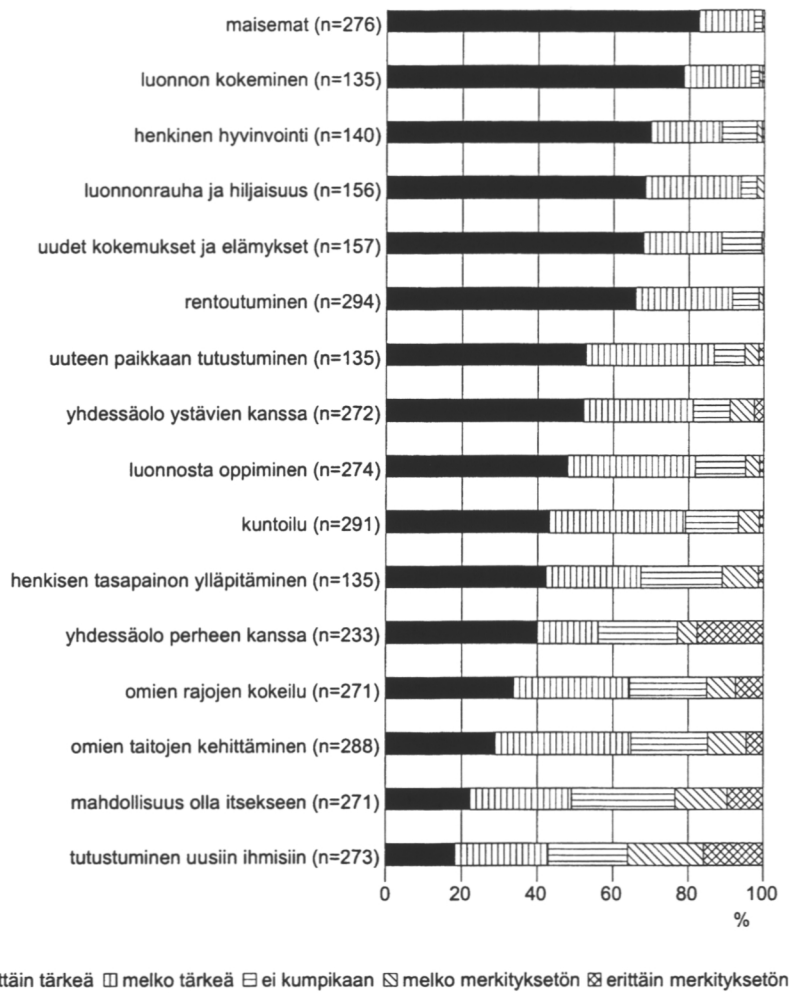

Kuva 2. Virkistysmotiivit, %-jakauma. Virkistysmotiivien tärkeyttä kuvataan palkilla, joka on jaettu osiin sen perusteella, kuinka tärkeä motiivi on (%). Kysymys: "Mitä pidätte tärkeänä vieraillessanne täällä juuri nyt?"

Figure 2. Recreation preferences in Pallas-Ounastunturi National Park (%), summer 1998.

Rahankäyttö

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös käyntiin liittyvää rahankäyttöä. Kävijöistä 73 % (218 kpl) ilmoitti käynnistä aiheutuneen jonkinlaisia kustannuksia. Rahankäyttöä kuvaillaan kahden keskiluvun avulla, mediaanin ja keskiarvon. Osa vastaajista ilmeisimmin laski koko seurueen rahankäytön yhteen, vaikka kysymyksessä oli rahankäyttö henkeä

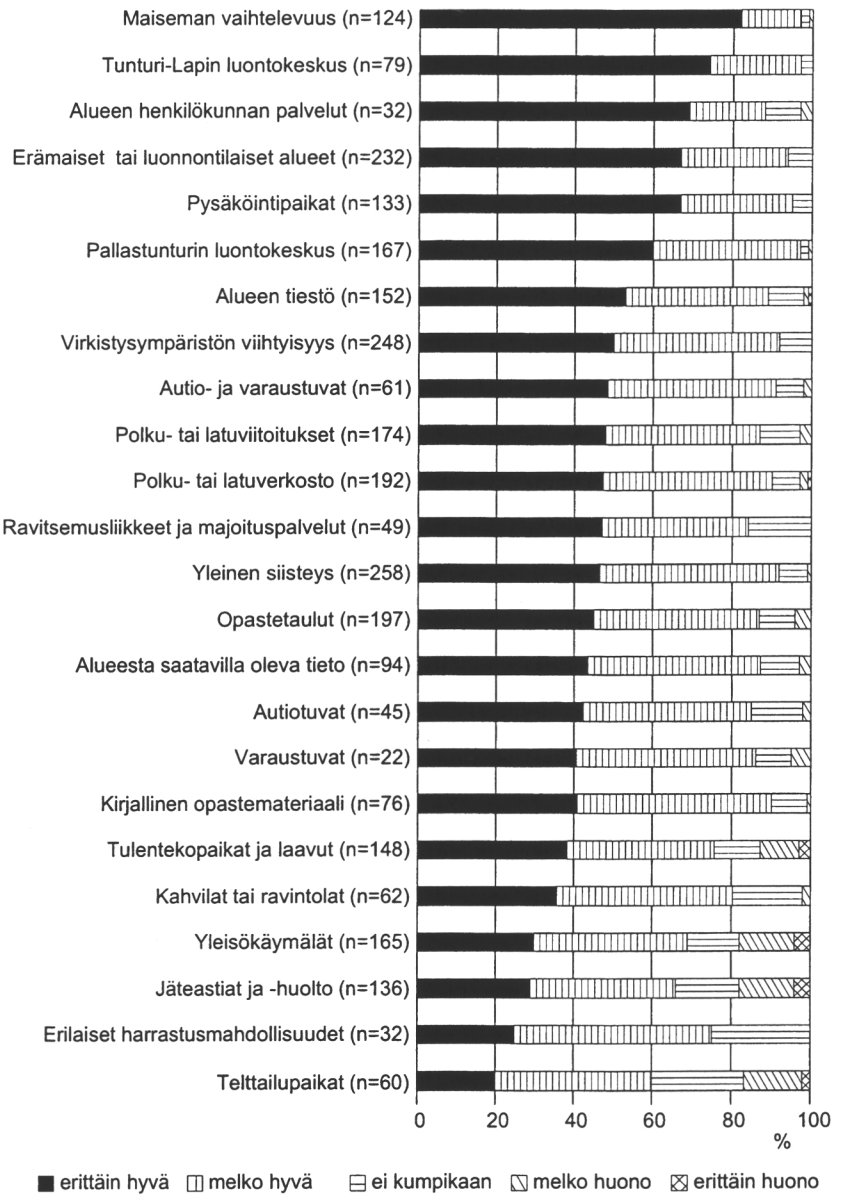

Kuva 3. Palveluvarustuksen sekä ympäristön laadun arviointi, kesäkausi 1998, %-jakauma. Mukana vain sellaisten kävijöiden arviointi, jotka ilmoittivat käyttäneensä palvelua.

Figure 3. Evaluation of the services and the quality of the environment in Pallas-Ounastunturi National Park (%), summer 1998.

kohti. Sen johdosta useita epäilyttävän suuria kustannuksia tarkistettiin ja suhteutettiin seurueen koon mukaan. Tällaisia olivat esimerkiksi korkeat majoituskustannukset, joita jaettiin myöhemmin seurueen koolla. Taulukoihin 1 ja 2 on koottu käynnin rahankäyttöä kuvaavia tunnuslukuja. Pallaksella kävijöillä kului keskimäärin 928 mk (750 mk

Taulukko 1. Käyntiin liittyvä rahankäyttö kaikkiaan sekä matkakustannukset.
Table 1. Total costs per visit and the travelling costs (FIM).

	mk/käynti *FIM/visit*	Luottamusväli *Distance of confidence*
Menot yhteensä – *Total costs* (ilman matkakustannuksia) *(travelling costs excluded)*		
- keskiarvo – *mean*	928	810–1047
- mediaani – *median*	750	
Edestakaiset matkakustannukset *Round trip travelling costs*		
- keskiarvo – *mean*	1219	1075–1364
- mediaani – *median*	1000	

Taulukko 2. Käyntiin liittyvät menot alueellisesti sekä menolajeittain (pl. matkakustannukset).
Table 2. Distribution of the costs (travelling costs excluded).

	Osuus menoista, % *Share of the costs, %*
Rahankäytön alueellinen jakautuma *Regional distribution of the costs*	
– kohde- tai lähialueella	61
– *at destination or neighbouring area*	
– matkan varrella tai kotipaikkakunnalla	39
– *by the trip or at the permanent residence*	
Rahankäytön menolajeittainen jakautuma Pallaksella tai lähialueella *Distribution of the costs at Pallas and its neighbouring areas*	
– ruokailu – *food*	45
– majoittuminen – *accommodation*	45
– muut menot – *other costs*	10

mediaani) käyntiä kohden, kun matkakustannuksia ei oteta huomioon. Siitä summasta noin 61% käytettiin Pallaksella tai lähialueella loppujen jäädessä matkan varrelle tai kotipaikkakunnalle. Taulukoita on pidettävä vain suuntaa-antavana arviona, sillä varsinkin pakettimatkalla olevilleen henkilöille kustannusten jakaminen eri kustannuslajien kesken osoittautui vaikeaksi.

Yhteenveto

Tämän kävijätutkimuksen aineisto muodostui 300 havainnosta, jotka edustavat suuntaa-antavasti Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöitä kesäkaudella 1998.

Tulosten perusteella kävijäkunta oli naisvoittoista ja suurin kävijöiden ikäluokka oli 45–54-vuotiaat. Tyypillisesti alueelle saavuttiin henkilöautolla kahden hengen seurueissa. Seurueen koko tosin vaihteli huomattavasti ja alueella kävi myös suuria ryhmiä, jotka saapuivat alueelle tilausbussilla, esimerkiksi rippikoululaiset ja eläkeläiset. Joka viidennellä seurueella oli mukanaan alle 16 vuotiaita henkilöitä, yleensä yksi tai kaksi.

Tärkeimmät virkistysmotiivit olivat maisemat, luonnon kokeminen sekä luonnonrauha ja hiljaisuus. Myös rentoutumista, henkistä hyvinvointia sekä uusia kokemuksia ja elämyksiä pidettiin tärkeinä motiiveina vierailulla Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa. Vähiten tärkeäksi motiiviksi ilmoitettiin tutustuminen uusiin ihmisiin.

Pääasiallisesti kävijät harrastivat luonnon tarkkailua, retkeilyä, kävelyä ja lenkkeilyä sekä Pallastunturin luontokeskukseen tutustumista. Kaikkein tärkeimmäksi aktiviteetiksi ilmoitettiin yleensä retkeily ja sen jälkeen tulivat kävely tai lenkkeily sekä luonnon tarkkailu. Suurin osa kävijöistä (82 %) vieraili Pallastunturin alueella.

Kävijöistä hieman alle puolet viipyi alueella alle vuorokauden (tyypillisesti 4 tuntia) ja hieman yli puolet kävijöistä yöpyi alueella. Ensimmäistä kertaa alueella vieraili noin 48 % kaikista kävijöistä. Suurin osa kävijöistä saapui Pallas-Ounastunturin kansallispuistoon Etelä-Suomesta, pääkaupunkiseudulta ja sen lähikunnista saapui alueelle noin 17 %. Muita suuria asutuskeskittymiä kävijöiden suhteen olivat Tampere lähikuntineen (7,7 %) ja Oulu lähikuntineen (7,3 %). Lapin läänistä saapui alueelle noin 13 % kaikista kesäkauden kävijöistä.

Pallaksella kävijöillä kului keskimäärin 928 mk (750 mk mediaani) käyntiä kohden, kun matkakustannuksia ei oteta huomioon. Siitä summasta noin 61 % käytettiin Pallaksella tai lähialueella loppujen jäädessä matkan varrelle tai kotipaikkakunnalle. Edestakaiset matkakustannukset olivat korkeat, keskimäärin noin 1200 mk käyntiä kohden.

Kansallispuiston tarjoamista palveluista eniten käytettiin alueesta saatavilla olevaa tietoa, polku- ja latuverkostoa sekä opastetauluja. Kävijät olivat alueen palveluihin yleensä tyytyväisiä. Kaikkein tyytyväisimpiä he olivat Tunturi-Lapin luontokeskukseen, pysäköintipaikkoihin, Pallastunturin luontokeskukseen sekä alueen henkilökunnan palveluihin. Kävijät olivat pääosin myös huomattavan tyytyväisiä maiseman vaihtelevuuteen sekä erämaisiin tai luonnontilaisiin alueisiin. Vähiten tyytyväisiä he olivat jäteastioihin ja jätehuoltoon liittyviin asioihin. Käyntiin liittyvät ennakko-odotukset toteutuivat yleensä melko hyvin ja käyntiä häiritseviä tekijöitä oli vähän.

Summary:

Standardization of visitor surveys in recreation sites: some results from Pallas-Ounastunturi National Park visitor survey

This visitor study project is a part of the Nationwide Outdoor Recreation Demand and Supply Assessment Study in Finland (Luonnon Virkistyskäytön Valtakunnallinen Inventointi, LVVI). The main objective of this project is to construct a standard method for visitor surveys, which could be widely used through the nation. Standardized visitor survey questionnaires would make it possible to compare recreation use information between different recreation sites, but also compare the information in the same area between two or more different surveys in the long run. Furthermore there could be some special questions added to standard questionnaire, which refer to specific recreation site. In the future there is an aim to gather national statistics of visitation from the entire country. That will help recreation managers to balance supply and demand for recreation with other resources.

Usually visitor surveys include information on the personal details of visitors as well as information of their knowledge, opinions, motives, behavior and recreation costs. The visitor survey information that is gathered can be used to help make more informed recreation management decisions. Recreation managers need information for example in planning, staffing, marketing, resource allocation, policy making, monitoring trends and evaluating existing and future programs etc.

This project includes the development and testing of questionnaires and development of a frame for reporting the results. Three different types of state owned recreation sites were chosen as the experimental sites where the method was tested. Those sites were Pallas-Ounastunturi National Park, Iso-Syöte Hiking Area and Evo Hiking Area. The final

product of this project will be a manual for visitor surveys, which includes step by step instructions for running a survey (survey guide), tips how to use the visitor information in practice (manager's guide) and a sort of "toolkit". The toolkit includes computer-based tools to modify questionnaires, input and analyze the data and tools to report the results as well. The manual will make it possible for the personnel of different recreation sites to run visitor surveys by themselves as a routine.

In this article some of the main results of the Pallas-Ounastunturi National Park visitor survey is presented. The data was collected during the summer period of 1998 as an on-site survey.

According to the results, 62 % of the visitors were women and 38 % were men. The largest age group with both genders was 45–54 years. Typically visitors were in a group of two persons and they arrived by car to the national park.

The most important recreation preferences were the landscape, experience of the nature and the silence of the nature. Also relaxation, mental well being and new experiences were important preferences during the visit. The less important preference was meeting new people. Mainly the visitors participated activities like nature observation and hiking or walking, but the most important activity was hiking.

Visitors came all over the nation to Pallas-Ounastunturi National Park, most of them came from south. In general the visitors were satisfied with the visit as well as the quality of services in the park. Especially satisfied they were with the nature centers, the landscape and the wilderness areas. The visit also came up with the visitor's expectations quite well. The average recreation cost per visit was 928 FIM (travelling costs excluded). Pallas-Ounastunturi National Park seems to be a very significant park as nation wide.

Kirjallisuus

Below, A. & Vauramo, A. (toim.). 1999. Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 1998. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 51. 81 s.

Dales, M., Foley, M. & Macgregor, C. 1993. Visitor monitoring training manual. Scottish Natural Heritage. 125 s.

Erkkonen, J. 1999. Pallas-Ounastunturin kävijätutkimus. Julkaisematon raportti, Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema. 23 s.

— 2000. Evon ja Syötteen alueiden kävijät 1998. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 115. 54 s.

Ilola, H. & Järviluoma, J. 1998. Levin ja Pallaksen matkailijat kevättalvella, kesällä ja ruska-aikaan 1997. Lapin yliopiston osaamiskeskuksen tiedotteita 3/98. 29 s.

Lovén, L. 1999. Kansallispuistojen asiakasseuranta luontomatkailupalvelujen kehittämisessä. Metsätieteen aikakauskirja 1/1999: 106–109.
Miettinen, A. & Horne, P. 1999. Nuuksion ulkoilualueiden kävijätutkimus 1998. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 1999:2. 39 s.
Ovaskainen, V., Horne, P. & Sievänen, T. 1999. Evon ja Teijon retkeilyalueiden kävijät ja kävijätyytyväisyys kesäkaudella 1996. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 726. 78 s.
Peura, P. & Inkinen, M. 1994. Lauhanvuoren ja Seitsemisen kansallispuistojen kävijät ja käyttö kesällä 1993. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 30. 51 s.
Sievänen, T. 1992a. Aulangon ja Ahveniston ulkoilualueiden käyttö ja kävijät. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 415. 70 s.
— 1992b. Aulangon puistometsän matkailijoiden mielipiteet. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 443. 39 s.
— 1993. Kolin kansallispuiston kävijät. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 465. 56 s.
— (toim.). 1998. LVVI-tutkimus 1997–2000, esitutkimusraportti. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 702. 109 s.
Ylhäisi, J. & Nironen, M. 1996. Päijänteen kansallispuiston virkistyskäyttö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 61. 69 s.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 99–109.

Luonnon virkistyskäyttömahdollisuuksien tutkimus osana luonnon virkistyskäytön valtakunnallista inventointia (LVVI)

Petri Shemeikka ja Leena Kopperoinen

Taustaa

Hallinnon eri tasoilla tarvitaan LVVI-tutkimuksen tuottamaa tutkimuksellista perustietoa, sillä toistaiseksi ei ole olemassa yhtenäistä tietoa virkistykseen käytetyistä alueista, esimerkiksi virkistysalueiden, ulkoilureittien ja virkistyspalveluiden sijainnista ja laadusta. Tietoa ei näin myöskään ole varsinaisten virkistysalueiden ja virkistyskäytössä olevien luonnonsuojelualueiden suhteesta. Lisäksi on katsottu tarpeelliseksi luoda virkistysalueiden laatuluokitus (Sievänen 1998).

Erilaisissa tietojärjestelmähankkeissa on todettu virkistysaluetiedon puutteesta johtuvat hankaluudet. Muun muassa SLICES-hankkeessa (Mikkola ym. 1999), jossa pyritään muodostamaan valtakunnallinen maankäyttö-, peitteisyys- ja maaperäaineisto, kuten myös yhdyskuntarakenteen seurantajärjestelmähankkeessa sekä alueidenkäytön tietojärjestelmää rakennettaessa, on todettu, ettei virkistysalueita pystytä paikantamaan tai erottelemaan muusta aineistosta laskennallisilla menetelmillä, vaan niiden erottelemiseen tarvitaan muita keinoja.

Sekä ylemmille viranomaisille että kunnille olisi eduksi, että luonnon virkistyskäytön koko kenttä olisi yhdenmukaisesti tilastoituna, erilaisten alueyksiköiden välisen vertailun mahdollistavana valtakunnallisena tietokantana; sen avulla esimerkiksi ympäristöministeriö voisi kanavoida virkistykseen ohjattavia varoja oikeisiin kohteisiin ja kuntien olisi helpompi osoittaa virkistykseen liittyvät tarpeet ja paineet sekä mahdolliset ristiriidat muiden maankäyttömuotojen kanssa. Tietojärjestelmän paikkatieto-ominaisuudet edesauttavat asioiden hahmottamista ja tarjoavat keinoja esitysten visualisoimiseen. Kuntaa suurempien alue-

yksiköiden ollessa tarkasteltavina voidaan LVVI-tietojärjestelmää hyödyntää mm. yhtenäisten suunnitelmien laadinnassa: tietojen poiminta, havainnollistaminen ja vertailu helpottuvat. Näin voidaan esimerkiksi maakunnallisissa liitoissa paremmin kehittää alueen kuntien välistä työnjakoa virkistykseen liittyvissä asioissa. Tiedot ovat myös helposti poimittavissa ja muokattavissa vaikkapa matkailukarttojen laatimista varten. Tietojen esittäminen sopivilta osin myös Internetissä tarkoitusta varten laaditun käyttöliittymän ja tiedonhakujärjestelmän kautta, on yksittäiselle ihmiselle huomattava apu vapaa-ajan viettoa suunniteltaessa.

Suomen ympäristökeskuksen ja Jyväskylän yliopiston yhteistyönä rakennettavaa LVVI-tietojärjestelmää pyritään kehittämään siten, että se vastaisi mahdollisimman hyvin myös ympäristöhallinnon tarpeisiin. Vuoden 2000 alussa voimaan astunut uusi maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää, että kaavoissa on varattava riittävästi virkistykseen soveltuvia alueita. Ympäristöministeriön kuuluu uuden lain mukaan vahvistaa maakuntakaavat, jos ne täyttävät laissa asetetut sisältövaatimukset. Alueelliset ympäristökeskukset taas antavat lausunnon, jos rakennuslupaa haetaan alueelle, joka on maakuntakaavassa varattu virkistys- tai suojelualueeksi. Ympäristöministeriön mukaan luonnon virkistyskäyttö on turvattava kansalaisille kestävällä tavalla.

LVVI-tutkimusta tehtäessä pyritään näitä tehtäviä pitämään ohjenuorana. Maakuntien liitoille ja kunnille lankeavia tehtäviä pyritään tutkimuksen kautta helpottamaan, esimerkiksi etsimällä vastauksia kysymyksiin: millaisia ovat virkistykseen soveltuvat alueet ja mikä on riittävä määrä tällaisia alueita?

Tiedonkeruu

LVVI-tarjontatutkimuksessa kerätään sijainti- ja ominaisuustietoa luonnon virkistyskäyttömahdollisuuksista jatkuvasti ylläpidettäväksi tietojärjestelmäksi. Tiedon lähteenä kunnat ovat tärkeässä asemassa, sijaitseehan maamme jokainen virkistyskohde jonkin kunnan alueella. Kyselylomakkeet ja karttatiedon toimittamisohjeet on lähetetty kaikkiin Suomen kuntiin. Lisäksi tietoja on pyydetty maakuntien liitoilta, virkistysalueyhdistyksiltä, Metsähallitukselta ja Metsäntutkimuslaitokselta. Sijaintitiedot kootaan Suomen ympäristökeskuksen paikkatietopalvelimelle, mistä ne ovat yhdistettävissä Jyväskylän yliopiston palvelimelle, suomalaisen liikunnan tietopankkiin (LIPAS-LIITO-LVVI) tallennettaviin ominaisuustietoihin.

LVVI-tarjontatutkimuksessa rakennettava tietojärjestelmä osana ympäristöhallinnon paikkatietojärjestelmää

LVVI-tietojärjestelmä rakentuu GIS-järjestelmänä siten, että on olemassa virkistysalueita (polygoneja), ulkoilureittejä (viivoja) ja virkistyspalveluja (pisteitä). Kaikilla näillä on maantieteellinen sijainti ja ulottuvuus. Nämä voidaan ilmoittaa koordinaattipisteinä ja niiden välisinä viivoina tai alueina. Sijainnin lisäksi jokaisella kohteella on lukuisa määrä erilaisia ominaisuuksia (esimerkiksi alueen tyyppi, reitin päällyste tai uimapaikan kävijämäärä). Sijainti- ja ominaisuustiedon yhdistäminen voi tapahtua vaikkapa kohteen nimen tai LVVI-tietojärjestelmässä jokaiselle kohteelle annetun yksilötunnuksen perusteella.

LVVI-tarjontatutkimuksessa rakennettava GIS-järjestelmä sulkee sisäänsä useita toisistaan riippumattomia paikkatietokantoja, joita voidaan käyttää myös muissa yhteyksissä. Luonnon virkistyskäyttöä koskevan aineiston suunnittelussa pitää ottaa huomioon myös näiden aineistojen ominaisuudet sekä paitsi niiden antamat mahdollisuudet, myös niiden rajoitukset. Periaatteessa kaikki Suomen ympäristökeskuksen käytössä olevat paikkatietoaineistot voivat olla käytettävissä LVVI-aineistojen rinnalla, mikä mahdollistaa monipuoliset analyysit LVVI-tietojärjestelmän tietosisällöstä. Aineistoja on monenlaisia ja -tasoisia; parhaimmillaan toimiva paikkatietojärjestelmä sallii useiden, hyvin erilaistenkin tietokantojen käytön osana järjestelmää. Tämän vuoksi paikkatietoaineistoa rakennettaessa kiinnitetään erityistä huomiota aineiston laatuun, jotta sen sisältämiä tietoja voidaan hyödyntää rinnan muiden aineistojen kanssa.

Tarjontatutkimuksessa tuotettava valtakunnallinen tieto virkistysalueiden, ulkoilureittien sekä muiden virkistyspalveluiden nykytilanteesta mahdollistaa mm. virkistysympäristöjen määrän ja laadun kokonaisarvioinnin sekä erilaiset analyysit järjestelmän sisältämien tietojen sekä niiden välisten suhteiden pohjalta. LVVI-tietojärjestelmästä voidaan selata tietokantaan tallennettuja alue-, reitti- ja palvelutietoja sekä niiden ominaisuuksia, tehdä hakuja monipuolisten muuttujien avulla sekä tehdä eritasoisia alueellisia analyysejä. Analyysimahdollisuudet moninkertaistuvat erilaisten rinnakkaisaineistojen käytön myötä.

Suomen ympäristökeskuksen paikkatieto-aineistoja LVVI-aineistoon yhdistelemällä tehtäviä analyysejä

Aluekokonaisuuksia voidaan luokitella eri perustein, jolloin voidaan tehdä hakuja alueyksiköittäin (kunnittain, lääneittäin, maakunnittain jne.). Tällaisia luokitteluja tehdään tarpeen mukaan jo olemassa olevien aluejakojen lisäksi ja niiden pohjalta. Tausta- ja indeksikarttojen laatimiseen eri projektioissa ja mittakaavoissa on myös olemassa omia aineistoja tai ne ovat olemassa olevista aineistoista muunnettavissa. Tietoja poimitaan ja esitetään myös erilaisten ruutumatriisien tai karttalehtijakojen pohjalta (kuva 1).

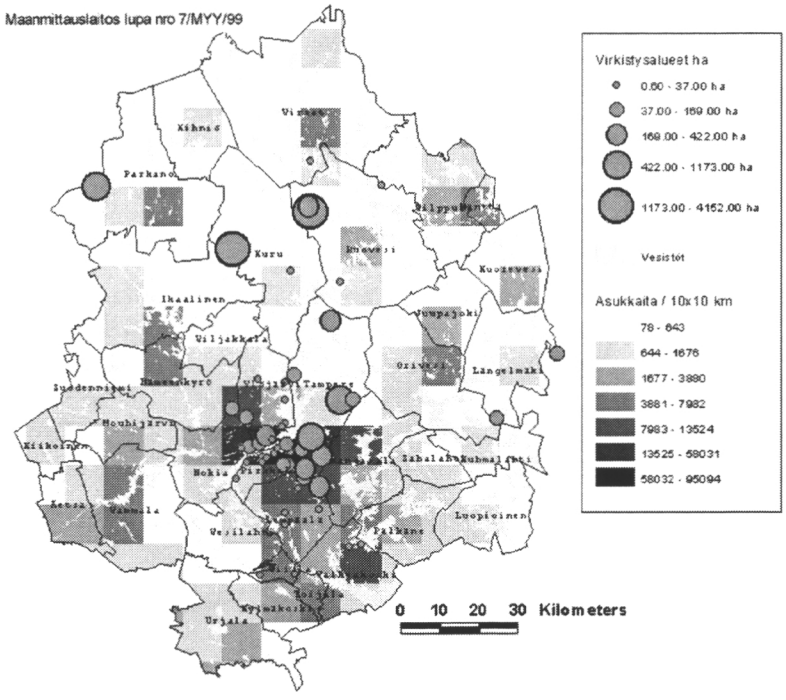

Kuva 1. Eri paikkatietoaineistojen tietoja voidaan havainnollistaa ja vertailla GIS-järjestelmillä helposti. Pirkanmaan väentiheys 10 x 10 km ruuduilla ja virkistysalueiden sijainti niiden pinta-alojen mukaan luokiteltuna.

Figure 1. Information derived from various GIS-datasets can easily be displayed and compared with each other. Population density in 10 x 10 km squares and the location and size of recreation areas in the Pirkanmaa region. (Virkistysalueet = Recreation areas, Vesistöt = Lakes, Asukkaita = Population).

Monenlaiset rasteriaineistot ovat käyttökelpoisia digitoinnin taustaaineistona ja niiden avulla poimitaan, esitetään ja analysoidaan LVVI-aineistoja esimerkiksi korkeuden, eksposition, maankäytön, maaperän tai puuston elementtien suhteen. Virkistysalueiden puuston määrän ja laadun arviointi, sijainti suhteessa eri maankäyttötyyppeihin, kulutusherkkyys, näkyvyys- ja maisema-analyysit tai geomorfologisten erityispiirteiden tarkastelu ovat myös helposti toteutettavissa.

Luonnonsuojelukohteiden sijaintia ja ominaisuuksia sekä olemassa olevia eri tyyppisiä virkistysalueita vertaillaan, myös erilaisia saavutettavuusanalyysejä tehdään, samoin kuin analyysejä LVVI-aineistojen ja Suomen ympäristökeskuksen lukuisten vesiaineistojen välillä: esimerkiksi virkistysmahdollisuuksien sijainti suhteessa järviin (etäisyys rantaviivasta) tai pohjavesialueisiin. Erilaisten väestö-, rakennus-, kiinteistö- ja maankäyttöaineistojen kautta analyysit monipuolistuvat entisestään, tietoja saadaan esimerkiksi tietyllä etäisyydellä jostakin palvelusta sijaitsevista talviasuttavista kesämökeistä, majoituspalveluista, linja-autoasemista jne.

Lisäksi Suomen ympäristökeskus ylläpitää kymmeniä erilaisia ympäristörekistereitä, joihin kerätään tietoa paikkatietomuodossa. Esimerkiksi uimapaikat ja vedenlaatutiedot yhdistämällä saadaan tärkeää tietoa uimapaikkojen laadusta, lumi- tai jäätietoja ja reittitietoja vertailemalla voidaan arvioida hiihtolatujen tai moottorikelkkareittien käyttömahdollisuuksia eri puolilla maata eri vuosina.

Pirkanmaa pilottialueena – keinoja ongelmien ratkaisuun

Koko Suomen kattavaa aineistoa kerättäessä tulee vastaan monenlaisia ongelmia, joista osa liittyy tiedon keruuseen, osa taas sen tallennukseen tai käyttöön. Eri kunnissa on virkistysasioiden hoito osoitettu eri tahoille, joten oikeiden henkilöiden tavoittaminen ei aina ole aivan helppoa. Monet työt kunnissa ovat sesonkiluonteisia, eli kyselyn ajankohdalla voi olla suuri vaikutus vastausprosenttiin. Omat ongelmansa on tietojen saannissa Metsähallituksen ja Metsäntutkimuslaitoksen hallinnoimista alueista.

Vertailukelpoisen tiedon saaminen kunnista ei aina ole itsestään selvää. Pienissä kunnissa mielletään pienet lähipuistotkin tärkeiksi virkistysalueiksi, kun taas suurista kunnista ilmoitetaan vain suurimmat virkistysalueet; tiedonkeruu lähipuistoista katsotaan liian työlääksi. Alueiden hahmottaminen ja jopa löytäminen voi olla yllättävän vaikeaa, samoin sijaintitiedon piirtäminen kartalle. Koordinaattitiedon osaami-

sessa on yleisesti suuria puutteita, eikä monissa kunnissa ymmärretä aluemaisen, viivamaisen ja pistemäisen karttatiedon eroja.

Reittitietojen tallennuksessa ongelmia seuraa etenkin suurten taajamien hierarkkisesti monimutkaisista, monikäyttöisistä ja risteilevistä reittiverkostoista. Niiden luokitteluun on kehitettävä sopiva järjestelmä. Joidenkin reittien tietyt osat kuuluvat useaan eri reittijärjestelmään. Osa reiteistä on sidottuja vuodenaikaan (esimerkiksi hiihtoreitit ja moottorikelkkareitit, jotka ylittävät talvisin vesistöjä). Enemmistö reiteistä on yhdistettyjä kuntopolkuja / -latuja, joiden sijainti tai ainakin käyttötarkoitus muuttuu toiseksi kesä- ja talviaikaan joko kokonaan tai osittain. Oman vaikeutensa muodostavat myös yksisuuntaiset reitit. Käyttötarkoituksensa (kuntorata, melontareitti, hiihtolatu tai esimerkiksi polkupyöräilyreitti) tai vuodenajan takia ei siis samoilla alueilla risteilevien reittien voida automaattisesti olettaa kuuluvan samaan reittiverkostoon. Nämä tilanteet aiheuttavat GIS-järjestelmässä hankalan topologisen ongelman.

Edellä kuvatun kaltaisiin tiedon keruussa ja tallentamisessa kohdattaviin ongelmiin pitäisi pystyä varautumaan ennalta. Tämä onnistunee parhaiten, jos tuleviin ongelmiin pystytään paneutumaan pienellä koealueella. Koska tietoja on kertynyt esitutkimusvaiheen aikana eniten Pirkanmaalta, on se valittu tällaiseksi koealueeksi. Tampereen ja sen ympäristökuntien virkistysalue-, ulkoilureitti- ja virkistyspalvelutiedot on digitoitu järjestelmään siltä osin, kuin kunnat ovat niitä ilmoittaneet.

Vuoden 1999 aikana on saatu Pirkanmaalta niin suuri määrä erityyppistä tietoa järjestelmään, että sitä voidaan käyttää alustavien analyysikokeilujen alueena. Pirkanmaan pilottialueen avulla on myös mahdollista selvitellä aineistosta saatavan tiedon tarpeellisuutta ja käyttökelpoisuutta eri käyttötarkoituksiin ja erilaisille tiedon tarvitsijoille sekä kohdentaa tiedon käsittelyä myöhemmässä vaiheessa koko maan osalta näihin painopisteisiin. Syksyn 1999 aikana on Pirkanmaan alueella tehty myös kuntien ja Pirkanmaan liiton toimittamien tietojen maastotarkistuksia.

Saavutettavuus

Yksi tyypillisimpiä GIS-työkaluilla tutkittavia ja havainnollistettavia aihepiirejä on jonkin kohteen – alueen, reitin tai pisteen – saavutettavuuteen ja käyttöpaineeseen liittyvät kysymykset. LVVI-tutkimuksessakin tämän tyyppisiä ongelmia riittää ratkaistavaksi. Pirkanmaallakin on selvitetty esimerkinomaisesti virkistysalueiden saavutettavuutta.

Saavutettavuuden ongelmaa voidaan lähestyä vertailemalla tarkasteltavan kohteen ja väestön, esimerkiksi asutuksen sijaintia (kuva 1).

Toisaalta liikennereitit kuvastavat ihmisten liikkumista paikasta toiseen, joten niitä kannattaa käyttää apuna saavutettavuutta selviteltäessä. Yksityisauton käyttö lienee suosituin keino virkistysalueille siirtymiseen, ainakin vähänkin kauempana asunnosta sijaitseviin kohteisiin. Yleisten teiden verkostoa voitaneen siis mainiosti käyttää jonkin kohteen saavutettavuutta arvioitaessa.

Tässä tapauksessa voidaan hyödyntää Maanmittauslaitoksen tieaineistoa määrittämällä tieaineistolle bufferi eli etäisyysvyöhyke tai -vyöhykkeitä, esimerkiksi tieluokan mukaan. Käytettävää etäisyyttä voidaan vaihdella tieluokan mukaan ja mahdollisesti perustuen selvityksiin ihmisten autonkäyttötottumuksista tai virkistysalueiden käyttötottumuksista. Kuvassa 2 on käytetty kolmea samankeskistä etäisyysvyöhykettä (1, 2 ja 3 km), joiden katsotaan kuvastavan tiettyjä kynnysarvoja eli perustuvan siihen, miten kauas ihminen on valmis poikkeamaan tieltä. Tässä vyöhykkeet on määritetty vain valtateille.

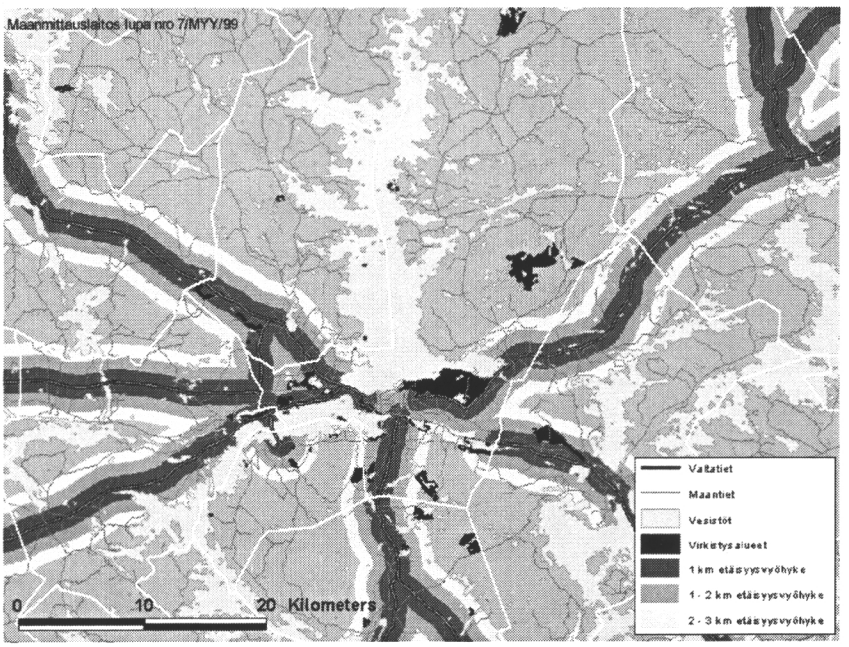

Kuva 2. Saavutettavuutta ilmentämään on valtateille määritetty kolme samankeskistä etäisyysvyöhykettä 1, 2 ja 3 km etäisyyksille.

Figure 2. 1, 2 and 3 km buffers are created along the main roads to represent the accessibility of a place, e.g. a recreation area. (Valtatiet = Main roads, Maantiet = Minor roads, Vesistöt = Lakes, Virkistysalueet = Recreation areas, Etäisyysvyöhyke = Buffer zone).

Kuvassa 3 on menty oletuksissa hieman pitemmälle. Siinä on oletettu ihmisten olevan valmiita kulkemaan autolla mieluiten valtateitä pitkin ja poikkeavan pienemmille maanteille korkeintaan 5 km etäisyydelle valtateistä. Edelleen on oletettu, ettei maastossa kävellen ole suurta halukkuutta mennä yli yhden kilometrin päähän tiestä. Tässä (kuva 3) on ensin määritetty suuremmille valtateille 5 km etäisyysvyöhyke, jonka sisään jääville teille on laskettu 1 km vyöhyke, joka on näillä perusoletuksilla helpoimmin saavutettava alue.

Mikään ei estä määrittämästä tältäkin pohjalta useampia sisäkkäisiä saavutettavuusvyöhykkeitä tai käyttämästä vaikkapa kuvan 4 kaltaista ratkaisua, jossa edellisen kuvan helpoimman saavutettavuuden vyöhyk-

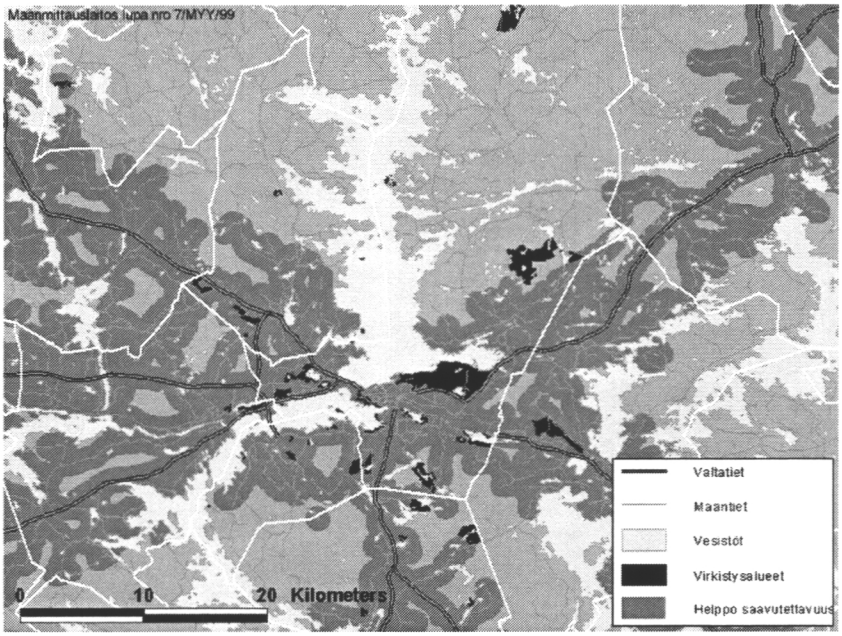

Kuva 3. Helpon saavutettavuuden alue perustuu tässä oletukseen, että ihmiset ajavat autoillaan mieluiten valtateitä pitkin, eivätkä poikkea niiltä pienemmille teille yli viiden km päähän eikä jalan mennä maastossa mieluusti yli yhden km päähän tiestä.

Figure 3. The zone with the best accessibility is based on the assumption that people drive their cars mostly along the main roads, so they do not like to drive along the minor roads for more than 5 km. After they have parked their cars, they like to walk in the forest not for more than 1 km away from the road. (Valtatiet = Main roads, Maantiet = Minor roads, Vesistöt = Lakes, Virkistysalueet = Recreation areas, Helppo saavutettavuus = The zone with the easiest accessibility).

keen rinnalle on liitetty toinen hieman vaikeamman saavutettavuuden vyöhyke yhden kilometrin etäisyydelle edellisen vyöhykkeen ulkopuolelle jäävien pikkuteiden verkostosta. Mikäli käytetään kehittyneempiä GIS-ohjelmia, voidaan aineistot muuntaa ns. grid-pohjaisiksi, jolloin pohjakartta jaetaan pieniin ruutuihin (esim. 25 x 25 m) ja jokaiselle tällaiselle ruudulle eli pikselille voidaan laskea oma saavutettavuusarvo. Käytettävistä aineistoista riippuen voidaan mukaan ottaa vaikkapa maaston kaltevuutta tai vaikeakulkuisuutta kuvaavia muuttujia, jolloin saatu arvio lähenee todellisuutta entisestään. Myös virkistysalueiden kävijätutkimuksista saadaan arvokasta tietoa, jolla voidaan tarkentaa tämäntapaisten luokittelujen pohjana käytettäviä olettamuksia.

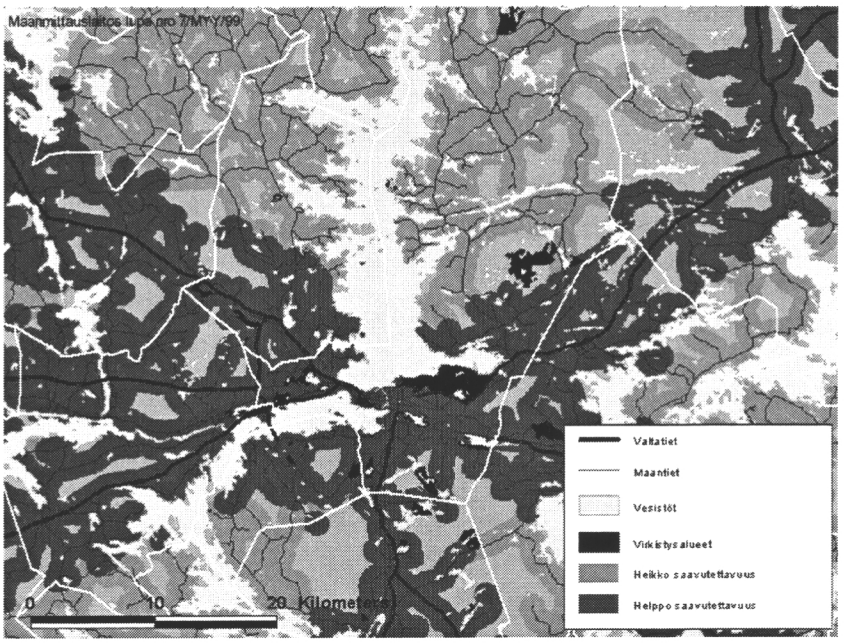

Kuva 4. Helpoimman saavutettavuuden alue on tässä sama kuin kuvassa 3. Lisäksi on muille teille määritetty heikomman saavutettavuuden alue, joka perustuu jälleen olettamukseen, ettei tieltä poistuta maastossa jalan mieluusti yli yhden km päähän.

Figure 4. The zone with the easiest accessibility here is the same as in figure 3. In addition to that there has been created a zone with lower accessibility along the minor roads outside the zone of the easiest access, again based on the assumption that people would not like to walk for more than 1 km away from the roads. (Valtatiet = Main roads, Maantiet = Minor roads, Vesistöt = Lakes, Virkistysalueet = Recreation areas, Heikko saavutettavuus = The zone with moderate accessibility, Helppo saavutettavuus = The zone with the easiest accessibility).

Lopuksi

LVVI-tutkimuksen yhteydessä kerättävän luonnon virkistyskäyttömahdollisuuksien tarjontaa kuvaavan valtakunnallisen paikkatietoaineiston sekä sen rinnalla käytettävien muiden paikkatietoaineistojen avulla voidaan tutkia ja havainnollistaa hyvin monenlaisia luonnon virkistyskäyttöön liittyviä ilmiöitä. Jotta LVVI-tutkimuksessa kerätty aineisto saataisiin tutkimuksen ja hallinnon käyttöön luotettavana, kattavana ja vertailukelpoisena, on erityistä syytä kiinnitettävä kerättävän aineiston laatuun. Tiedon toimittajille laadukkaan aineiston kokoamisessa on kyse hyvin pienestä lisävaivasta – vähäinenkin laadusta tinkiminen taas vähentää aineiston käyttökelpoisuutta ja luotettavuutta nopeasti.

LVVI-tutkimuksen todellinen tutkimuksellinen hyöty tulee kaikessa laajuudessaan esille vasta, kun tutkimuksen yhteydessä kerättyä aineistoa päästään analysoimaan muiden paikkatietoaineistojen kanssa sekä kun voidaan tehdä yhteenvetoja kysyntä- ja tarjontatutkimuksen aineistoja yhdistellen.

Summary:

Study of outdoor recreation opportunities as a part of national outdoor recreation demand and supply assessment (LVVI) in Finland

The aim of the LVVI-project is to assess nation wide outdoor recreation demand and supply in Finland. The project will collect statistics and databases on a continuous basis in order to monitor changes in participation in outdoor activities, behaviour patterns, and the changes in the supply of recreation opportunities and the quality of services.

The main population survey is conducted by the Finnish Forest Research Institute, University of Helsinki and Statistics Finland. The outdoor recreation resource inventories on state and municipal land are made by the Finnish Environment Institute and University of Jyväskylä.

In the supply assessment study data on recreation areas, trails and other recreation services is collected from municipalities and state land holders. The data includes both geographical and attribute data of areas, trails and services. Geographical data is recorded in a GIS-database while attribute data, as well as use information, is recorded in a relational database. These two databases will be connected together. Both GIS and statistical methods will be used for analyzing the collected data, e.g. for comparisons between existing recreation areas and different types of

protected natural areas in recreational use, and assessing the quality of recreation areas in Finland.

The Pirkanmaa region (around the city of Tampere) has been chosen as a pilot-study area in the supply study. Data has been collected there with especial effectiveness and the GIS-database including the recreation resources of the whole country will be developed based on the experiences at Pirkanmaa.

This paper presents, as an example, some ways to evaluate the accessibility or the potential pressure of use of different areas using GIS-based methods. Best results will be reached after careful analysis using combinations of various types of GIS-datasets, as well as the results of both supply and demand studies in LVVI.

Kirjallisuus

Mikkola, A., Jaakkola, O. & Sucksdorff, Y. 1999. Valtakunnallisten maankäyttö-, peitteisyys- ja maaperäaineistojen muodostaminen. Suomen ympäristö, Alueiden käyttö. Ympäristöministeriö. 86 s.

Sievänen, T. (toim.). 1998. LVVI-tutkimus 1997–2000, esitutkimusraportti. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 702. 109 s.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 111–124.

Urho Kekkosen kansallispuiston kuluneisuus: luontomatkailun ympäristövaikutusten seuranta ja mittaaminen

Janne Rautio, Minna Helenius ja Jarkko Saarinen

Johdanto

Urho Kekkosen kansallispuistossa kesällä 1999 aloitetun kulumistutkimuksen tarkoituksena on kehittää nopea, luotettava sekä yksinkertainen menetelmä retkeilyreittien ja autiotupien ympäristöjen kuluneisuuden nykytilan kartoittamiseksi ja kulumisen seuraamiseksi. Työ on toteutettu yhteistyössä Metsäntutkimuslaitoksen ja Urho Kekkosen kansallispuistoa hallinnoivan Metsähallituksen kanssa. Tutkimuksen tulosten perusteella pyritään arvioimaan jo tehtyjen retkeily-ympäristöä parantavien toimenpiteiden onnistuneisuutta sekä kartoittamaan niitä alueita, missä luontoon perustuva matkailu on aiheuttanut maaston liiallista kulumista.

Retkeilyreittien kuluneisuusmittauksia ei Urho Kekkosen kansallispuistossa ole tehty aiemmin, niinpä maaston kulumisen pitkäaikaisseuranta on mahdollista vasta tulevaisuudessa uusien tutkimustulosten myötä. Sen sijaan autiotupien ympäristöjen kuluneisuutta alueella on tutkittu jo 1970-luvulla: Hoogestegerin (1976) Koilliskairan erämaa-alueella kesinä 1971–1972 suorittamat mittaukset uusittiin kesällä 1999 neljällä autiotuvalla ja tulosten keskinäisen vertailun perusteella saatiin selkeä kuva luontomatkailun aiheuttamista kasvillisuusmuutoksista tupien ympäristöissä.

Retkeilyreittien kunnon ja autiotupia ympäröivän kasvillisuuden ohella Urho Kekkosen kansallispuistossa tutkitaan myös vesieroosion merkitystä maastoa kuluttavana tekijänä. Vesieroosion voimakkuuden selvittämiseksi perustettiin tutkimuskoeala suljetulle vanhalle reitille Kiilopäälle.

Urho Kekkosen kansallispuiston retkeilykäyttö ja sen määrä

Kansallispuiston alue tuli retkeilijöiden suosioon 1950-luvulla. Tuolloin alue tunnettiin Saariselkänä ja Koilliskairana. Alkuvaiheessa alueen retkeilijämäärät olivat varsin vähäisiä, vain noin 150 henkilöä vuosittain (Saastamoinen 1972). Retkeilijämäärä kasvoi kuitenkin nopeasti Saariselän matkailukehityksen myötä. Saastamoisen (1982, s. 49) mukaan eräretkeilyn määrä vuonna 1979 oli yhteensä noin 8 000 käyntikertaa, joista kesällä tehtiin peräti 76 %. Päiväretkeilyn kehityksestä ei ole saatavissa vastaavaa tilastoa, mutta sen määrän voidaan olettaa olevan moninkertainen eräretkeilyyn nähden, sillä vuonna 1979 Saariselän majoitusalueella yöpyi Saastamoisen (1982, s. 48) mukaan yhteensä lähes 40 000 henkilöä.

Kansallispuiston vieraskirjalaskennan perusteella alueen eräretkeilyn määrän arvioidaan nykyisin olevan vuositasolla noin 7 500 retkeilijää. Päiväretkeilyn määrä on lähes 100 000 retkeilijää (ks. Rantala 1996), mutta sen osalta luvun voidaan olettaa olevan hieman aliarvioiva. Päiväretkeilyn kokonaismäärän voidaan varovaisesti arvioida olevan hieman yli 150 000 käyntikertaa vuositasolla. Koko Saariselän matkailualueella voidaan arvioida tapahtuvan yli 600 000 matkailuyöpymistä vuosittain.

UKK-puistossa on viime vuosina tehty Metlan ja Metsähallituksen yhteistyönä tarkempia reittikohtaisia kävijälaskentoja eri menetelmillä. Taulukossa 1 esitetään vuonna 1995 tehtyjen laskuriperusteisten reitti-

Taulukko 1. Urho Kekkosen kansallispuiston sisään- ja ulostuloreittien kauttakulkumääriä laskuriaineiston perusteella kesällä 1995.

Table 1. Visitor numbers in the main trails of Urho Kekkonen National Park in summer 1995.

	Pääportti (Saariselkä)	Luontopolku (Saariselkä)	Hirvaspirtti (Saariselkä)	Laanila (–Rumakuru)	Laanila (Prospektori)	Hissitie (–Vellins.)
Kesäkuu *June* (16.–28.6.)	1 597	412	84	—	—	188
Heinäkuu *July* (28.6.–31.7.)	3 507	1 231	52	490	305	342
Elokuu *August* (31.7–30.8.)	2 889	1 279	41	169	44	42
Syyskuu *September* (30.8.–2.10.)	11 027	—	431	1 381	—	1 304
Yhteensä *Total*	16 420		608			1 876

kohtaisten laskentojen tuloksia kesäkuukausilta. On huomattava, että luvut eivät kuvaa kävijämääriä, vaan kuluneisuustutkimuksen kannalta olennaista reittien käyttöä sekä puistoon että puistosta ulos. Sama retkeilijä on siis voinut tulla lasketuksi sekä puistoon mennessään että sieltä poistuessaan.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Retkeilyreittien kulumismittaukset suoritettiin Urho Kekkosen kansallispuiston retkeilyn ydinalueilla Saariselän matkailualueella sekä syvemmällä kansallispuistossa Luirojärvellä ja Paratiisikurussa (ks. kuva 1). Reittien kuntoa mitattiin seuraavilla parametreillä: reitin leveys, syvyys, sivupolkujen yhteisleveys ja keskimääräinen syvyys sekä lukumäärä/mittauspiste. Reitin kaltevuuden ohella myös ympäröivä kasvillisuustyyppi määritettiin. Edellämainitut tekijät kuvaavat parhaiten retkeilyreitin kuntoa ja niiden toistuva kartoittaminen antaa hyvän kuvan reitistössä pitkällä aikavälillä mahdollisesti tapahtuvasta kulumisesta (Watson ja Cole 1992). Mittauspisteet sijaitsivat maastossa 100 metrin välein; välimatka mitattiin 50 metrin mitalla. Numeerisen aineiston ohella

Kuva 1. Tarkasteltujen tupien ja reittien sijainti Urho Kekkosen kansallispuistossa.

Figure 1. The location of analysed huts and trails in Urho Kekkonen National Park.

kerättiin kvalitatiivista tietoa kasvillisuustyypeistä ja päällystetyillä reittiosuuksilla päällystyksen onnistuneisuudesta.

Autiotupien ympäristön kasvipeitteen kuluneisuutta tutkittiin neljällä eri autiotuvalla, joista kaikista oli saatavana vanhaa vertailumateriaalia (ks. Hoogesteger 1976). Autiotuvista kaksi, Rumakurun uusi tupa ja Rautulampi, ovat suosittuja käyntikohteita ja toiset kaksi – Rumakurun vanha tupa sekä Raappanan kammi – nykyisin vähemmän käytettyjä. Kasvipeitteen kuluneisuutta arvioitiin laatimalla kasvillisuudeltaan täysin muuttuneista vyöhykkeistä mitan ja kompassin avulla karttaluonnokset, joiden avulla näiden vyöhykkeiden pinta-alat voitiin laskea. Pinta-alan määrittämisen lisäksi kartoitettiin kasvillisuudeltaan täysin muuttuneiden vyöhykkeiden kasvilajit. Termi "täysin muuttunut" tarkoittaa tässä yhteydessä vyöhykettä, jolla yli 50 % alkuperäisestä kasvillisuudesta on korvautunut kulutusta paremmin sietävällä lajistolla tai kasvipeite puuttuu kokonaan (ks. Hoogesteger 1976).

Kiilopäälle perustettu vesieroosion tutkimuskoeala merkittiin suljetulle reitille kiintein numeroiduin merkkipaaluin. Paalujen kohdalta mitattiin polun leveys sekä syvyysprofiili, joka koostuu 3–5 mittauksesta polun leveydestä riippuen. Mittauspisteitä sijoitettiin polun varrelle vesieroosion kannalta keskeisille paikoille yhteensä 15 kappaletta. Tutkimusten maastotyöt suoritettiin 12.–19.7.1999 välisenä aikana.

Urho Kekkosen kansallispuiston vaellusreittien nykytila

Kansallispuiston reitit ovat pääsääntöisesti selkeitä ja hyväkuntoisia, joskin etenkin käytetyimmät reitit ovat suhteellisen leveitä. Tarkasteltaessa taulukon 2 reittikohtaisia tunnuslukuja, havaitaan, että vähemmän käytetty Rumakurun ja Luulammen välinen reittiosuus on noin metrin kapeampi kuin muut reittiosuudet. Ongelmallisin reittiosuus puolestaan on Kiilopään retkeilykeskuksesta Kiilopään huipulle nouseva polku, joka on paikoin pahasti levinnyt. Sivupolkuja esiintyy etenkin lähellä huippua runsaasti ja paikoin tallattu vyöhyke on yli 8 m leveä. Kiilopään huipulle nouseva polku on päällystetty murskeella, mutta päällystäminen on onnistunut reitin alussa vain noin 700 metrin matkalla – ylempänä rinteessä päällyste on levinnyt ympäristöön. Todennäköisin syy päällystyksen epäonnistumiseen on murskeen koostumus: hienojakoinen 0-aines näytti puuttuvan rinteen yläosan päällystetyltä reittiosuudelta kokonaan. Kun hienoainesta ei ole, eivät murskeen karkeammat ainesosat stabilisoidu kunnolla ja päällyste leviää ympäristöönsä. Polun leviäminen alkuperäistä reittilinjausta laajemmalle aiheuttaa kasvillisuuden "turhan" kulumisen ohella avoimessa tunturimaastossa myös maisemallisia

Taulukko 2. Saariselän alueen mitattujen reittien tunnusluvut. Reitit on numeroitu seuraavasti: 1 = Kiilopään retkeilykeskus – Kiilopään huippu, 2 = Kiilopään retkeilykeskus – Luulampi, 3 = Niilanpää – Rautulampi, 4 = Saariselkä – Rumakuru (uusi), 5 = Rumakuru (uusi) – Rumakuru (vanha) ja 6 = Rumakuru (vanha) – Luulampi.

Table 2. Descriptives of the measured hiking trails in Saariselkä-area. Trail numbers are: 1 = Kiilopää fell centre – Kiilopää fell, 2 = Kiilopää fell centre – Luulampi, 3 = Niilanpää – Rautulampi, 4 = Saariselkä – Rumakuru (new), 5 = Rumakuru (new) – Rumakuru (old) and 6 = Rumakuru (old) – Luulampi.

Reitti *Trail* nro	Pituus *Length* m	Leveys *Width* cm	Syvyys *Depth* cm	Sivupolut *Number of paths*	Kok.leveys *Total width* cm	Max.leveys *Maximum width* cm
1	1 800	217,5	2,9	1,6	360,9	865
2	5 400	225,6	6,0	0,5	255,7	550
3	5 800	239,8	5,8	0,3	253	420
4	4 500	224,3	8,4	0,2	237,6	491
5	600	229,2	9,0	0,2	236,3	337
6	3 500	126,9	6,5	0,2	140,6	340

häiriötekijöitä. Kiilopään huipulle nousevan polun ohella Niilanpään ja Rautulammen autiotuvan välistä reittiosuutta voidaan pitää maisemallisesti ongelmallisena – avoimessa tunturimaisemassa yli 2,5 m leveä polku näkyy usean kilometrin päähän.

Kiilopäältä noin 25 km kaakkoon sijaitsevaa Luirojärveä voidaan luonnehtia Urho Kekkosen kansallispuiston sekä maantieteelliseksi että retkeilylliseksi keskipisteeksi (Saarinen 1995). Kaukaisesta sijainnista huolimatta alueen retkeilykäyttö on voimakasta. Luirojärven autiotuvat ovat keskittyneet järven eteläarannalle, jossa sijaitsee kolme eri autiotupaa sekä Metsähallituksen valvontatupa. Järven itärannalla sijaitsee varaustupana toimiva Raappanan kammi. Autiotupien ohella telttamajoitus on Luirojärvellä erittäin suosittu yöpymismuoto; autiotupien ympäristöissä telttoja voi olla jopa useita kymmeniä/yö. Telttailun on todettu olevan erittäin merkittävä kasvillisuutta ja maaperää kuluttava tekijä: kahden hengen telttaseurueen yhden yöpymisen aiheuttama kulumisvaikutus vastaa 75–150 tallauskertaa kasvillisuustyypistä riippuen (Cole 1988). Autiotupien vieraskirjamerkintöjen perusteella lasketut kesäajan (touko-syyskuu) kävijämäärät ovat Luirojärvellä olleet 1990-luvun alussa yli 2000. Koska telttailu alueella on suosittua, on alueen todellinen kokonaiskävijämäärä huomattavasti tätä lukua suurempi.

Kävijöiden keskittyminen järven eteläpäähän näkyy alueen reitistössä. Vähän käytetyn Raappanan kammin ja Pienen Luirojärven välisen reitin

kokonaisleveys on vain 50 cm, mikä kertoo polun olevan vähäisellä käytöllä. Luirojärven eteläpään "kämppäkeskittymän" ympäristössä reitit ovat kovemmasta käytöstä johtuen huomattavasti leveämpiä. Mitattujen reittien kokonaisleveydet vaihtelivat 104 ja 191 cm välillä, kuudesta reitistä neljän kokonaisleveys ylitti 150 cm. Suhteellisen suurista leveysarvoista huolimatta alueen reitit ovat toistaiseksi hyväkuntoisia ja vaellustoiminta Luirojärvellä on saatu keskitetyksi kulutuksen kannalta kestäville alueille. Tulevaisuudessa alue kuitenkin vaatii jatkuvaa seurantaa, sillä mikäli kävijämäärät – etenkin telttailijoiden osalta – kasvavat, voi seurauksena olla virkistyskäytön ja sen vaikutusten laajeneminen nykyistä suuremmalle alueelle.

Saariselän matkailualueen ja Luirojärven reittien ohella tutkimuksen kohteeksi valittiin Lumipään ja Ukselmapään välinen Paratiisikuru, jota Kemppinen (1967, s. 186) kutsuu satulaaksokseen (ks. kuva 1). Maisemallisesti maineensa ja nimensä veroisena kohteena Paratiisikuru houkuttaa vaeltajia kaukaisesta sijainnistaan huolimatta. Tutkimuksen avulla haluttiin selvittää, näkyykö alueella merkkejä retkeilyn aiheuttamasta maaston kulumisesta. Paratiisikurun eteläpäässä merkkejä kulumisesta ei ollut havaittavissa pientä noin 30 cm leveää poropolkuun verrattavaa uraa lukuun ottamatta. Alempana kurussa merkit näkyvät selvemmin. Paratiisikurun vesiputouksen itäpuoliseen kivikkoon on muodostunut selvä polku, joka on erittäin altis levenemiselle epästabiilin kivikkoalustan vuoksi. Vesiputouksen alapuolella sijaitsevan lammen kohdalla polun leveys on noin 130 cm, alempana polun leveys pysyy samana, mutta polku on kunnoltaan huonompi ja siten alttiimpi leviämään ympäristöönsä.

Autiotupien ympäristöjen kasvillisuusmuutokset

Tärkeimmät kasvipeitteen kulumiseen vaikuttavat tekijät ovat kasvipeitteen kulutuskestävyyden ja kasvupaikkatekijöiden ohella kulutuksen määrä ja laatu sekä kulutusajankohta (Kellomäki ja Saastamoinen 1975, Emanuelsson 1984). Kulutuksen vaikutuksesta alkuperäinen kasvillisuus korvautuu kulutusta paremmin sietävillä lajeilla, etenkin sellaisilla alueilla, missä kulutus on aluksi vähäistä. Mikäli kulutus on voimakasta heti uuden alueen käyttöönoton jälkeen, ei sekundäärikasvillisuutta välttämättä pääse syntymään vaan seurauksena on runsaasti kivennäismaapaljastumia sisältävä alue (Hoogesteger ja Havas 1976). Hoogestegerin (1974) mukaan kasvillisuudeltaan muuttunut alue muodostuu 2–3 vuodessa alueen käyttöönoton jälkeen, eikä alueen pinta-ala laajene sen jälkeen elleivät kävijämäärät alueella kasva.

Kuten taulukosta 3 voidaan havaita, on muutos Urho Kekkosen kansallispuiston autiotupia ympäröivässä kasvillisuudessa ollut raju. Kasvillisuudeltaan muuttuneiden vyöhykkeiden pinta-alat ovat kasvaneet moninkertaisiksi runsaan 25 vuoden aikana kaikilla tutkimuskohteilla. Pinta-alojen ohella myös kävijämäärät ovat kasvaneet huomattavasti. Esimerkiksi Rumakurun uuden autiotuvan kesäajan (toukosyyskuu) kävijämäärät ovat kasvaneet 1970-luvun alun noin tuhannesta lähes viiteen tuhanteen 1990-luvulla (kuva 2). Kävijämäärien voimakas kasvu onkin syy siihen, miksi kasvillisuudeltaan muuttuneilla vyöhykkeillä tavataan erittäin runsaasti kivennäismaapaljastumia. Rautulammen ja Rumakurun uuden autiotuvan ympäristössä runsaina esiintyvät kivennäismaalaikut puuttuivat kokonaan vähemmän käytetyiltä Raappanan kammilta ja Rumakurun vanhalta autiotuvalta. Käytetyimpien autiotupien ympäristössä kasvillisuuteen kohdistuva kulutus on siis liian voimakasta alueen kasvillisuuden uusiutumiskykyyn nähden, eikä sekundäärikasvillisuutta näin muodostu (Kellomäki ja Saastamoinen 1975). Rautulammen ja Rumakurun uuden autiotuvan ympäristöä voidaankin kuvata Holmströmin (ei vuotta) kulumisluokituksen mukaisesti loppuunkuluneeksi, sillä aluskasvillisuudesta on paikoin hävinnyt yli 50 %.

Kasvillisuus autiotupien ympärillä on paitsi määrällisesti vähäisempää myös lajikoostumukseltaan erilaista. Tutkittujen autiotupien ympäristöistä tavattiin lajeja, jotka ovat alueen "luonnollisessa" ympäristössä joko täysin vieraita tai esiintyvät vain kulttuuriympäristöissä. Mansikan (*Fragaria sp.*) ja piharatamon (*Plantago major*) ohella tavattiin tyypillistä sekundäärikasvillisuutta. Raappanan kammia lukuun ottamatta

Taulukko 3. Autiotupien ympäristön kasvipeitteen muuttuneimpien vyöhykkeiden pinta-alat (m^2) 1971/72 ja 1999 sekä kävijämäärät kesäkautena (toukosyyskuu) 1970- ja 1990-luvuilla.

Table 3. Ground areas (m^2) of the most changed vegetation zones around four wilderness huts in 1971/72 and 1999 and the visitor numbers during the summer-season (May-September) in 1970's and 1990's.

Tupa	Rakennusvuosi	Muuttunut alue/ *Changed area*		Kävijöitä/*Visitors*	
Hut	*Built*	m^2 1971	m^2 1999	1970	1990
Rumakuru, new	1960	80	1533	2265	3556
Rumakuru, old	1952	110	555	700	–
Rautulampi	1967	600	1530	1808	2535
Raappana	1948	50	167	200	82

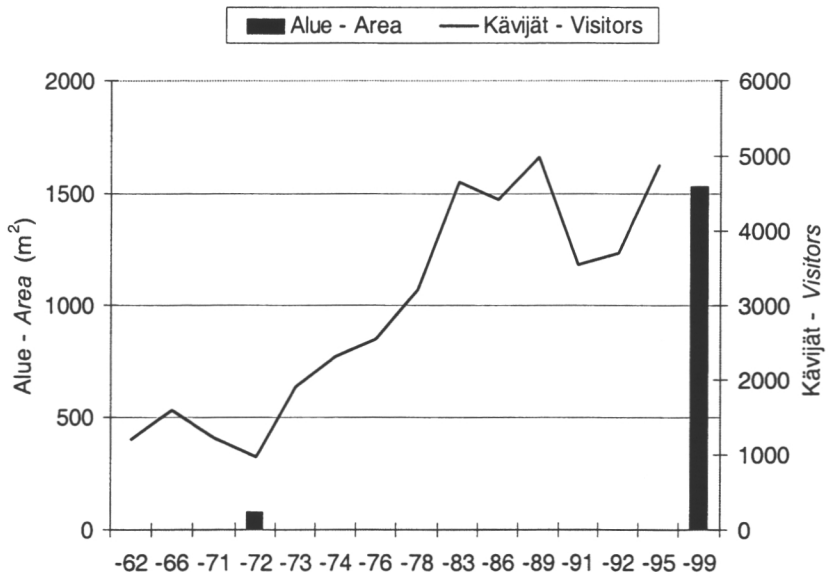

Kuva 2. Rumakurun uuden autiotuvan kasvillisuudeltaan muuttuneen vyöhykkeen pinta-alat (m^2) 1971/72 ja 1999 sekä kesäajan (touko-syyskuu) kävijämäärien vaihtelu autiotuvalla.

Figure 2. Ground areas (m^2) of the most changed vegetation zones around Rumakuru (new) wilderness hut in 1971/72 and 1999 and the development in visitor numbers during the summer-season (May-September).

nurmikat (*Poa sp.*), lauhat (*Deschampsia sp.*) sekä maitohorsma (*Epilobium angustifolium*) ja siankärsämö (*Achillea millefolium*) edustavat muilla tutkimuskohteilla luonteenomaista "autiotupakasvillisuutta".

Vesieroosion aiheuttama maaston kuluminen

Koska vesieroosion seurantakoeala perustettiin kesällä 1999, on toistaiseksi mahdotonta arvioida vesieroosion voimakkuutta Kiilopäällä pitkällä aikavälillä. Koealan lähtöarvoja voidaan kuitenkin verrata Saariselän alueen retkeilyreittien tuloksiin. Polun keskileveys – 160 cm – on suhteellisen pieni verrattuna Saariselän alueen pääreitteihin. Polun huomattava keskisyvyys (12,6 cm) ja syvimmät yli 30 cm kohdat kuitenkin indikoivat voimakkaasta kulutuksesta. Koska polku on suljettu ja siten poistettu aktiivikäytöstä, on todennäköistä, että polun "syöpyminen" on seurausta vesieroosion aiheuttamasta kulumisesta.

Kasvillisuuden peittävyyden ohella rinnekulman jyrkkyys ja vesivirtauksen intensiteetti vaikuttavat vesieroosion voimakkuuteen; kasvipeitteen puuttuessa ja rinnekulman kasvaessa kasvaa myös vesieroosion kuluttava vaikutus (Cerdà 1997). Vesieroosion seurantakoelaksi valitulta polulta kasvipeite puuttui täysin, lisäksi polku sijaitsee Kiilopään rinteen alaosassa, missä vesivirtaukset etenkin keväällä lumen sulaessa ovat voimakkaita.

Suoraan ylöspäin nousevat reitit voivat osoittautua kulumisen kannalta ongelmallisiksi. Vaellustoiminnan aiheuttama kasvillisuuden kuluminen on rinteessä voimakkaampaa kuin horisontaalisessa tasossa (Bayfield 1973), lisäksi vesieroosion voima on rinteessä suurempi. Uusien reittien suunnittelussa tulisikin harkita topografialtaan jyrkkien maastonkohtien välttämistä sekä polkujen päällystämistä ja porrastamista vesieroosiolle alttiilla maastokohdilla, mikäli reitin siirtäminen vaihtoehtoiseen paikkaan ei ole mahdollista.

Kulumistutkimuksen toimivuus ympäristömuutoksen havainnoinnissa

Muutoksen havaitsemisen kannalta on tärkeää, että numeeriset parametrit ovat sensitiivisiä eli vastaavat mahdolliseen muutokseen herkästi (Watson ja Cole 1992). Autiotupien ympäristöjen kasvillisuusmuutosten osalta voidaan todeta, että tutkimuksessa käytetyn menetelmän avulla muutos on mahdollista havaita. On kuitenkin huomioitava, että hyvin pienet muutokset jäävät mitä todennäköisimmin havaitsematta. Vaellusreittien kuluneisuudessa mahdollisesti tapahtuvien muutosten suhteen tilanne on sama. Mikäli muutos on todellisuudessa korkeintaan muutamia senttimetrejä, ei mittaustarkkuus todennäköisesti riitä havaitsemaan sitä.

Urho Kekkosen kansallispuistossa suoritetut retkeilyreittien ja autiotupien ympäristöjen kuluneisuusmittaukset ovat luonteeltaan inventoivia eli nykytilan kartoitukseen perustuvia. Mitattaessa vaellusreittien ominaisuuksia, eivät pelkät lukuarvot välttämättä kuvaa reitin kuluneisuutta – vain hyvin harvassa tapauksessa voidaan reitin todeta olevan huonokuntoinen ja pahoin kulunut. Esimerkiksi pelkän reitin leveyden perusteella ei voida sanoa, onko reitti "liiallisesti kulunut", sivupolkujen runsaus sen sijaan osoittaa kulutuksen hajaantuneen alkuperäistä tallausvyöhykettä laajemmalle alueelle. Autiotupien ympäristöjen kasvillisuusmuutosten kartoittamisessa tilanne on sama: vain niillä alueilla, missä kivennäismaapaljastumia on runsaasti, voidaan todeta kulumisen olevan liian voimakasta alueen kasvillisuuden uusiutumiskykyyn nähden (Kellomäki ja Saastamoinen 1975).

Nyt suoritetut kuluneisuusmittaukset soveltuvatkin parhaiten pitkäaikaiseen seurantaan, jossa mahdollisten muutosten suunnan ja suuruuden havaitseminen tietyllä aikavälillä on tärkeintä. Kuluneisuusmittausten välisen ajan tulee olla riittävä, jotta mahdollinen muutos kasvillisuudessa tai maaperässä "ehtii tapahtua" ja on siten havaittavissa (Emanuelsson 1984, Cole 1988). Toisaalta haitallisten muutosten havaitseminen ajoissa on tärkeää, sillä varhaisessa vaiheessa havaittuun muutokseen on mahdollista reagoida ohjaavilla ja ennaltaehkäisevillä toimenpiteillä – korjaava ja palauttava toiminta on aina taloudellisesti ja ekologisesti huonompi vaihtoehto.

Kestävyys ja luontomatkailu

Luontomatkailu ja luonnon virkistyskäyttö eri muodoissaan ovat merkittäviä luontopotentiaalin hyödyntäjiä (Cole 1989). Lapin matkailussa luonnon vetovoimatekijöiden merkitys on tunnistettu ja tunnustettu niin yrittäjien kuin matkailijoidenkin taholta. Järviluoman (1998) mukaan luonto onkin Lappiin matkaaville turisteille keskeisin matkailukohteen valintaan vaikuttava tekijä. Matkailun ja virkistyskäytön nopean ja intensiivisen kasvun aiheuttama luonnonympäristöjen lisääntyvä hyväksikäyttö on kuitenkin johtanut lukuisiin ongelmatilanteisiin (Cole 1989, Hunter ja Green 1995, Cole ja Landers 1996). Matkailun jatkuvuuden ja toimintaedellytysten turvaamiseksi pitkällä aikavälillä on kestävyyden käsite liitetty myös matkailuun ja virkistyskäyttöön. Suomessa kestävän matkailukäytön luominen on kirjattu mm. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston tulevaisuudentavoitteeksi (Penttilä ym. 1998). Kestävyyden turvaamisessa tutkimuksella puolestaan on keskeinen rooli: hallinnolliset tahot tarvitsevat tutkimusta apuvälineeksi, jotta matkailu- ja virkistysympäristön olosuhteissa tapahtuvat muutokset voidaan havaita ajoissa ja ryhtyä toimenpiteisiin ympäristön tilan kohentamiseksi (Cole 1989, Cole ja Landers 1996). Tutkimuksen tulosten tulkinnan kannalta on kuitenkin ongelmallista se, miten kestävyys määritellään.

Matkailun ja virkistyskäytön kestävyys perustuu Borgin (1998) mukaan niin ekologisten, taloudellisten kuin sosiaalistenkin olosuhteiden säilymiselle ennallaan. Ihmistoiminnan ulottuessa luontoon, muutoksia kuitenkin tapahtuu ennen pitkää (Cole 1989, Hunter ja Green 1995). Colen ja Landersin (1996) mukaan kaikki ihmistoiminnan aiheuttama muutos luonnontilaan on ei-toivottavaa ja he korostavatkin tutkimuksen roolia mm. muutoksen havaitsemisessa ja sen merkityksen määrittelemisessä. Tutkimuksen merkitystä korostavat myös Watson ja Cole (1992) määritellessään sopivia indikaattoreita hyväksyttävää muutoksen tasoa arvioivaan LAC -prosessiin (Limits of Acceptable Change), jonka pää-

periaatteita ja soveltamista matkailuympäristöjen suunnitteluun on Suomessa vielä varsin vähän tarkasteltu (ks. Saarinen 1998). Hyväksyttävän muutoksen käsitteessä keskeistä ovat rajat ja niiden määrittäminen sekä indikaattorien luominen. Ympäristön kantokykyyn ja ympäristön laadulliseen muutokseen liittyvissä kysymyksissä rajojen määrittely voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi. Urho Kekkosen kansallispuistossa aloitetuissa kulumistutkimuksissa toleranssirajojen määrittelyongelma tuli selvästi esiin. Kulumista voidaan kyllä mitata ja ilmaista numeerisesti, mutta kuka päättää ja millä perusteella, kuinka suuri muutos esimerkiksi reittien leveyksissä on "hyväksyttävällä" tasolla.

Emmelinin (1998) mukaan ympäristömuutoksen hyväksyttävyyden toleranssirajojen määräytyminen on vahvasti arvosidonnaista – aivan kuten muutoksen havainnointikin. Usein luonnossaliikkujalle suuretkaan muutokset eivät välttämättä ole liikaa, mutta luonnon koskemattomuutta arvostava "puristi" voi kokea vähäisetkin ihmistoiminnan jäljet häiritsevinä ja hyväksyttävän muutoksen tason ylittävinä (kuva 3). Muutoksen havainnointiin puolestaan vaikuttavat tutkittavien parametrien ja tutkimusmenetelmien valinnan ohella myös tutkimusmenetelmän tarkkuus, tulosten tulkinta sekä luonnon oma vaihteluväli tutkittavan ilmiön osalta. Emmelin (1998) näkee siten kestävyyden ja sitä mahdollisesti uhkaavan muutoksen ennen kaikkea arvokysymyksenä.

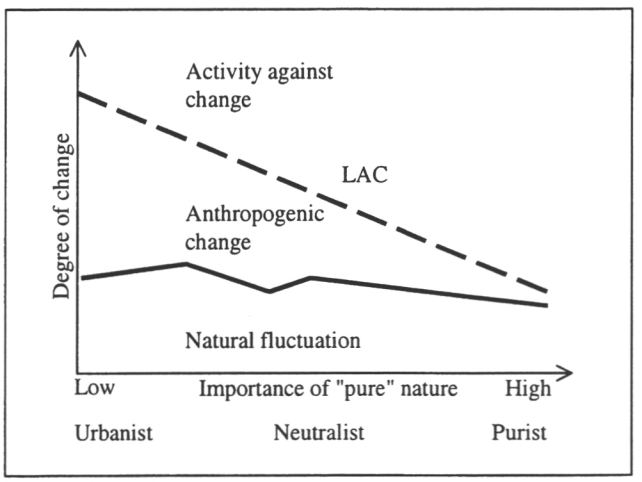

Kuva 3. Hyväksyttävän muutoksen rajan (LAC) määräytyminen muutoksen suuruuden (Y-akseli) ja muutoksen arvioijan arvojen (X-akseli) mukaan (Emmelin 1998).

Figure 3. Degree of change (Y-axis) and the values of the descisionmaker (X-axis) determine the level of limit of acceptable change (LAC) (Emmelin 1998).

Summary:

Measuring the impacts of nature based tourism in Urho Kekkonen National Park in Finnish Lapland – methods and problems

The Urho Kekkonen National Park in North-East-Lapland is a very popular destination for hikers and nature tourists. Co-operative project with Forest and Park Services and Finnish Forest Research Institute was established to study the current conditions of the hiking trails and the possible vegetation changes around the wilderness huts in the national park. The purpose of this research is to develop a reliable, cost-efficient and simple method to detect the possible deterioration of hiking trails. Another goal of the study is to examine how the vegetation around four wilderness huts in Urho Kekkonen National Park has changed during past 28 years. The role of water erosion as a deteriorative agent is also being studied with a small-scale pilot test. The fieldwork of the study was executed in July 1999.

Current hiking trail conditions were measured by using following parameters: trail width and depth, number of paths aside the trail and the width and average depth of possible paths. Also slope angle of the trail and the surrounding vegetation type were recorded. By measuring these parameters again in the future possible changes in trail conditions can be detected. The results of the measurements are presented in table 2. As expected, the most popular trails (trails 1–5) also are the widest. The majority of the trails are in fairly good condition, which in this case means that the occurrence of paths aside the trail is sparse and the trails are shallow in depth.

Vegetational changes around four wilderness huts were recorded by mapping the ground areas of the most changed zones where at least 50 % of the original vegetation has either been replaced by secondary species or plant cover is missing. The results of July 1999 were compared with results of a similar study by Hoogesteger (1976). As can be seen from the table 3 the situation has changed drastically from the 1970's. The ground areas of the most changed zones have increased in every study site; at Rumakuru (new) the change has been the biggest. The growth of the summer-season (May-September) visitor numbers is the main reason for this phenomenon. As figure 2 shows, the Rumakuru (new) wilderness hut had only approximately 1 000 visitors during the summer season in the beginning of 1970's, now the visitor numbers at Rumakuru (new) have increased up to 5 000 per summer. Due to intensive summertime use of wilderness huts also the quality of the most changed vegetation zone has changed: in moderately disturbed areas

there may be a well formed secondary vegetation and no bare soil at all (Hoogesteger 1974, Hoogesteger and Havas 1976). However, around Rumakuru (new) and Rautulampi wilderness huts there were numerous patches of bare mineral soil; this indicates that the rate of vegetation destruction around wilderness huts is so intense that the formation of secondary vegetation is not possible (Kellomäki and Saastamoinen 1975).

The pilot test to study the impact of water erosion on hiking trails was established in a closed trail at Kiilopää fell. Along the trail 15 spots were marked with wooden sticks and the width and the depht profile of the trail (3–5 measures depending on the trail width) were measured at each spot. Because no earlier data exists, reliable estimates of the intensity of water erosion in this trail cannot yet be concluded. However, compared to the characteristics of other trails this was deeper with extremes exceeding 30 cm.

The rapid and intense growth of tourism has led to changes in the quality of natural environment in many areas (Cole 1989, Hunter and Green 1995, Cole and Landers 1996). Some of these changes are possible to detect, as is shown in this study. However, determining the significance of these changes may be a lot more complex issue. According to Emmelin (1998) several factors affect the definition of the limit of acceptable change (LAC) (Figure 3). Like most of the limits we set in our lives, also the LAC-process is value-laden. In this study knowledge of the wear and tear in Urho Kekkonen national park has been gathered, but who will – and on what basis – decide whether the current hiking trail conditions are good enough or are restorative or improving procedures needed?

Kirjallisuus

Bayfield, N. 1973. Use and Deterioration of Some Scottish Hill Paths. Journal of Applied Ecology 10: 635–644.

Borg, P. 1998. Kestävyyden kriteerit matkailuelinkeinon palveluksessa. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 5–14.

Cerdà, A. 1997. The effect of patchy distribution of *Stipa tenacissima L.* on runoff and erosion. Journal of Arid Environments 36: 37–51.

Cole, D. 1988. Disturbance and Recovery of Trampled Montana Grassland and Forests in Montana. Reseach paper INT 389. USDA Forest Service, Ogden. 37 s.

— 1989. Recreation ecology: What we know, what geographers can contribute. Professional Geographer 41(2): 143–148.

— & Landers, P. 1996. Threats to Wilderness Ecosystems: Impacts And Research Needs. Ecological Applications 6(1): 168–184.

Emanuelsson, U. 1984. Ecological effects of grazing and trampling on mountain vegetation in northern Sweden. Lund University. 160 s.

Emmelin, L. 1998. Fjällplanering för hållbar utveckling. Julkaisussa: Olsson, O., Rolen, M. & Torp, E. (toim.). Hållbar utveckling och biologisk mångfald i fjällregionen. Forskningsrådsnämnden, Stockholm. s. 81–96.

Holmström, H. Eräiden Etelä-Suomen vapaa-aika-alueiden kulutuskestävyyden tutkimus. Uudenmaan seutukaavaliitot. 53 s.

Hoogesteger, M. 1974. Saariselkäkin kuluu. Suomen Luonto 33(3): 161–162.

— 1976. Kasvillisuuden muuttuminen Koilliskairan autiotupien ympärillä. Summary: Changes in Vegetation around the Refuge Huts in Koilliskaira Forest Area. Silva Fennica 10(1): 40–53.

— & Havas, P. 1976. Luonnon kulutuskestävyydestä ja virkistyskäytön kanavoinnista Pohjois-Suomen suunnitelluissa kansallispuistoissa. Terra 88(1): 31–34.

Hunter, C. & Green, H. 1995. Tourism and the Environment. Routledge, London. 212 s.

Järviluoma, J. 1998. Matkailun ja luonnon välisten suhteiden viitekehys. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 175–186.

Kellomäki, S. & Saastamoinen V.-L. 1975. Trampling tolerance of forest vegetation. Seloste: Metsäkasvillisuuden kulutuskestävyys. Acta Forestalia Fennica 147: 1–22.

Kemppinen, K. 1967. Lumikuru. WSOY, Porvoo. 246 s.

Nenonen, S. 1990. Matkailu ja ympäristö. Lapin seutukaavaliito julkaisu 108. Sarja A. 63 s.

Penttilä, T., Piri, E. & Vuopio, M. (toim.). 1998. Pallas-Ounastunturin kansallispuisto: hoito- ja käyttösuunnitelma 1998-2017. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 716. 108 s.

Rantala, E. 1996. Retkeily Urho Kekkosen kansallispuistossa. Opinnäytetyö, Hämeen ammattikorkeakoulu, Evon metsäoppilaitos. 28 s.

Saarinen, J. 1995. Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön viihtyvyys. Metsähallistuksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja A, 37. 77 s.

— 1998. Kestävyys, kantokyky ja matkailun kehittyminen: näkökulmia kestävän matkailun problematiikkaan. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 15–31.

Saastamoinen, O. 1972. Saariselän-Itäkairan alueen virkistyskäyttö. Lisensiaatin tutkimus. Kansantaloudellisen metsäekonomian laitos, Helsingin yliopisto. 171 s.

— 1982. Economics of multiple-use forestry in the Saariselkä forest and fell area. Communicationes Instituti Forestalis Fenniae 104. 102 s.

Urho Kekkosen kansallispuiston runkosuunnitelma. 1988. 3. painos. Metsähallitus, Helsinki. 10 s.

Watson, A. & Cole, D. 1992. LAC Indicators: An Evaluation of Progress and List of Proposed Indicators. Julkaisussa: Merigliano, L. (toim.). Ideas For Limits of Acceptable Change Process. U.S. Department of Agriculture, Washington, D.C. s. 65–84.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 125–136.

Matkailututkimuksen maisemia: näkökulmia tutkimusperinteeseen

Mika Anttonen

Johdanto

Maisema on sana, jolla on useita eri merkityksiä sekä arkikielessä että tieteessä. Itse asiassa, maiseman lukuisat merkitystulkinnat ovat jopa alkaneet viitata itseensä. Sanalla "maisema" tarkoitetaan nykyisin yhä useammin juuri monimerkityksellistä. Niinpä maisema onkin niitä sanoja, jotka sopivat hyvin mm. otsikoihin. Tässä artikkelissa pyrin kuitenkin tarkastelemaan maisemaa hieman sen metaforista käyttöä syvemmin ymmärrettynä ja keskityn niihin tutkimuksiin, joissa maisema on empiirisen ja/tai teoreettisen tutkimuksen kohteena.

Maisema on myös sana, jonka kuulee melko usein kun puhutaan matkailusta. Maisema onkin usein ollut merkittävä matkakohteen syntyyn vaikuttanut tekijä ja monet tämän päivän matkakohteista ovat aluksi olleet joko näköalapaikkoja tai maisemakohteita. Kauniin, omaperäisen tai muuten arvokkaaksi mielletyn maiseman näkeminen ja kokeminen on 1700-luvulla alkaneen romantiikan vaikutuksesta ollut yksi merkittävimmistä syistä matkalle lähtöön ja siten myös keskeinen aktiviteetti itse matkalla ja tärkeä matkakohteiden vetovoimatekijä (Gold ja Gold 1995, Jasen 1995, Towner 1996, Anttonen 1998). Toisaalta omaperäisen alueellisen monimuotoisuuden ja maiseman etsiminen on säilynyt yhä edelleen tärkeänä, mutta matkailulla on teollisuudeksi ymmärrettynä nähty olevan myös samankaltaistava ja yksipuolistava vaikutus (Relph 1986, Mitchell ja Murphy 1991).

Maisema on alueen ja paikan ohella ollut perinteisesti yksi maantieteen keskeisimmistä empiirisen ja teoreettisen tutkimuksen kohteista. Maisematutkimuksella on ollut sekä kansainvälisen että suomalaisen maantieteen piirissä pitkä ja ajoittain vahva tutkimustraditio. Maisemiin kohdistuneen tieteellisen tutkimuksen aloittaminen sekä tutkimuksen teoreettis-metodologinen kehitys onkin katsottu pääosin maantieteilijöiden ansioksi (Paasi 1983, Cosgrove 1985, Raivo 1996).

1980-luvulta lähtien maisematutkimus on maantieteessä ollut kasvavan kiinnostuksen kohteena. Samalla maisema on laajentunut myös muiden tieteenalojen sekä matkailututkimuksen kohteeksi. Maisema- ja matkailututkimuksella on useita samankaltaisia piirteitä sekä tutkimustraditioissaan että ydinkäsitteen monimerkityksellisyydessä. Maiseman ja matkailun käsitteellinen sisältö on vaihdellut runsaasti tutkimuksiin valituista viitekehyksistä riippuen sekä eri tieteenalojen välillä että saman tieteenalan sisällä. Erilaiset tieteelliset lähestymistavat ja tutkimuskäytännöt heijastuvatkin niissä monissa eri käsityksissä, joita sekä maisemaan että matkailuun liitetään (ks. Przeclawski 1993, Raivo 1996). Yksimielisyyttä siitä, mitä maisema tai matkailu on, ei vieläkään ole kummassakaan tapauksessa olemassa. Tosin yksimielisyyden tavoittelijoitakin on yhä vähemmän. Tutkimuskohteina maisemaa ja matkailua yhdistää se, että ne ovat läpeensä poikkitieteellisiä, mutta myös yhtä läpikäyvästi myös maantieteellisiä tutkimuskohteita.

Matkailun ja maiseman suhde on siis monella tapaa ongelmallinen sekä empiirisellä että teoreettis-metodologisella tasolla. Mitä maisema on? Kuinka sanan "maisema" voi ymmärtää niin, että siitä voisi puhua tai kirjoittaa mielekkäästi. Artikkelin tarkoituksena on etsiä vastausta tähän kysymykseen luomalla katsaus matkailututkimuksen maisemiin ja pyrkiä ymmärtämään sitä, miten maisema on käsitetty matkailututkimuksissa.

Artikkeli on siten tyypiltään teoreettis-käsitteellinen. Filosofisessa tutkimusmetodissa on katsottu olevan kolme metodista erityispiirrettä: ajatustottumusten ja luonteeltaan itsestään selvänä pidettyjen ajatustottumusten problematisointi, epäselvien ja monimerkityksellisten ja/tai implisiittisten näkemysten selventäminen, ja argumentaatio eli näkemysten arviointi perustelujen avulla (ks. Niiniluoto 1997). Edellä kirjoitettu kertoo maiseman olevan niin monimerkityksinen, että sen sisältö on ymmärrettävissä vain konteksti huomioiden. Seuraavat tarkastelut esittävät näkökulmia maisemaan ja asettavat tällaisia kontekseja.

Maantieteilijä Michael Jones (1991, s. 241–242) on esittänyt kolme näkökulmaa, joista maisematutkimusta voidaan tarkastella: objektiivinen, subjektiivinen ja intersubjektiivinen. Näkökulmat maisemaan poikkeavat toisistaan paitsi maiseman määritelmän suhteen, myös tutkimusotteen, tarkastelutavan ja menetelmien suhteen (ks. Karjalainen 1996). Jonesin esittämien näkökulmien avulla voidaan jäsentää myös matkailumaisemien tutkimustraditiota, sillä kullakin näkökulmalla on omanlaisensa taustasitoumuksensa ja tutkimuskäytäntönsä, joiden muokkaamina niiden käsitykset maisemasta ja matkailusta ovat muodostuneet. Näkökulmissa on pitkälti kysymys tieteenfilosofisista kysymyksistä. Eri näkökulmat omaavat erilaisia taustasitoumuksia, joiden heijasteena niiden käsitykset tutkimuskohteiden perusolemuksesta ja saavutettavasta tiedon luonteesta ovat muodostuneet.

Tutkimuksien taustasitoumukset, eli käsitykset siitä, millainen tutkimuskohde on perusolemukseltaan, millaista tietoa siitä voidaan saada ja millä keinolla/keinoilla tietoa voidaan hankkia, ohjaavat koko käytännön tutkimustyötä. Luonnollisesti ne vaikuttavat myös tutkimuksissa saataviin tuloksiin. Nämä tutkimusten epistemologiset, ontologiset ja metodologiset sitoumukset eli käsitykset tutkimuksissa saatavan tiedon olemuksesta, luonteesta ja menetelmistä heijastuvat kaikessa tieteellisessä työssä. Pohjimmiltaan on kysymys tieteenfilosofisista valinnoista. Sana "valinta" viittaa tiedostavaan päätöksentekoon, mutta usein taustasitoumukset ovat implisiittisiä eli "annettuna omaksuttuja" ja siten tiedostamattomia valintoja (Johnston 1989). Erilaiset käsitykset maisemasta ovat pitkälti syntyneet tieteenalan sisäisten tutkimuskäytäntöjen ja metodologisten valintojen ohjaamina. Annettuna omaksutun käsitetaustan käyttö ilmenee tutkimuksissa usein joko kokonaan puuttuvana tai vähäisenä käsitteellisenä määrittelynä ja pohdintana.

Tutkimusten taustasitoumukset heijastuvat väistämättä sekä aiemmassa että nykyisessä maisema- ja matkailututkimuksessa. Tutkimustraditioiden sekä niiden maisemakäsitteiden tarkastelun yhteydessä on tästä syystä perusteltua tuoda esiin myös niiden lähtökohtiin sisältyviä sitoumuksia ja rajoitteita

Objektiivinen maisema

Ensimmäisessä näkökulmassa maisema ymmärretään perusluonteeltaan objektiiviseksi, joukoksi fyysisiä muotoja, jotka voidaan objektiivisesti havaita ja mitata. Keskeisenä ideana on, että maisemalla on olemassa konkreettinen objektiivinen olomuoto. Maiseman todellisuutta voidaan siten (luonnon)tieteellisesti tutkia. Valtaosa matkailua ja maisemaa käsittelevästä tutkimuksesta on tehty objektiivisen maiseman näkökulmasta. Tutkimustavalla on melko pitkä traditio, tutkimuksia tästä näkökulmasta on tehty aina 1930-luvun alkuvuosista lähtien.

Objektiivinen maisematutkimus voidaan jakaa tutkimuskäytännöltään kolmeen eri tutkimusperinteeseen: 1) maisema alueellisena kategoriana, 2) maisema kronologisena vaiheena ja 3) maisema suojelun tai suunnittelun kohteena (Jones 1991).

Maisema alueellisena luokitteluna

Maiseman käsitteellistäminen alueelliseksi kategoriaksi on perinteinen tapa lähestyä maisemaa. Tällöin viitataan tutkimussuuntaukseen, jossa pyritään erottamaan maisemallisia aluekokonaisuuksia toisistaan tai liittämään niitä muihin aluekokonaisuuksiin. Matkailututkimuksessa mai-

semaa on käytetty alueellisena luokitteluvälineenä, jonka avulla on pyritty tyypittelemään, rajaamaan, kartoittamaan ja kuvaamaan yhtenäisiä piirteitä omaavia tilakokonaisuuksia, esimerkiksi matkailun suuralueita tai matkailun maisematyyppejä (ks. Butler 1992).

Maisemien alueellinen tutkimustapa pohjautuu vuosisadan vaihteen saksalaiseen *Landschaft*-maantieteeseen. Maisema (*Landschaftkunde / Landschaftsbild*) merkitsi perinteisen Landschaft-maantieteen edustajille tiettyä yhtenäistä ja rajattua aluekokonaisuutta (alueellista kategoriaa), joka erottui ympäröivistä maisema-alueista (Granö 1982, Keisteri 1990, Raivo 1996).

Maisema muuttuvana tilana

Kronologiseksi tilaksi ymmärrettynä maiseman tarkastelu kohdentuu yksittäiseen maisema-alueeseen, jonka sisällä tutkitaan maiseman muotoutumiseen liittyviä luonnon ja kulttuurin prosesseja, ns. maiseman morfologiaa. Tästä näkökulmasta matkailumaisema on syntynyt prosessin omaisesti luonnonmaiseman päälle lisätyistä matkailurakenteista. Matkailu jäsentyy tutkimuksissa yhdeksi ihmistoiminnan muodoksi, eräänlaiseksi kulttuuriseksi toimijaksi, joka aiheuttaa maiseman muutoksen. Matkailututkimuksessa tätä näkökulmaa maisemaan edustavat esimerkiksi klassiset matkakohteen morfologiamallit.

Näkökulman juuret juontuvat erityisesti 1930-luvun amerikkalaiseen Berkeley-koulukunnan maiseman morfologiseen tutkimukseen, jonka keskeisenä ideana oli tarkastella luonnonmaiseman muutosta kulttuurimaisemaksi. Maiseman muutoksessa kulttuuri oli toimija, luonnonmaisema välittäjä ja kulttuurimaisema lopputulos (Sauer 1963, vrt. Jackson 1989).

Maisemia luokitteleva alueellinen tutkimus ja yksittäisen alueen muutosta tutkiva morfologinen lähestymistapa ovat taustasitoumuksiltaan yhtenäisiä. Molemmat lähestymistavat korostavat maiseman konkreettisuutta ja havaittavuutta. Taustalla vaikuttavat sekä empiristinen että 1950-luvulta alkaen positivistinen tiedeihanne, joiden lähtökohtina on, että maisemasta on mahdollista havaita todellista ja objektiivista tietoa ja että maisema on siten olemassa osana objektiivista todellisuutta – empiristille sellaisenaan havaittuna, positivistille havaintojen todentamisen jälkeen.

Positivismin perusajatuksen mukaan ihmis- ja luonnontieteillä onkin yhteinen metodologia. Kaiken tutkimuksen mallina pidetään luonnontieteellistä tutkimustapaa, jota sovelletaan elottoman ja elollisen luonnon sekä ihmistoiminnan ja -käyttäytymisen tutkimiseen. Tiedollisena tavoitteena on löytää selityksiä, jotka perustuvat havaintoihin säännönmukaisuuksista tai lainalaisuuksista (Häkli 1999).

Maisemia alueellisina luokkina tarkasteleva tutkimus on käytännössä ilmentynyt maisemien tyypittelyinä kuvauksen, luokittelun ja kartografisten synteesien keinoin. Maisemaa kronologisina vaiheina tarkastelleet tutkimukset ovat usein päätyneet historiallis-maantieteellisiin inventointeihin siitä, kuinka luonnonmaisema on ihmistoiminnan myötä muuttunut kulttuurimaisemaksi (Raivo 1996).

Tutkimusten kohteina ovat olleet maiseman konkreettiset materiaaliset muodot ja elementit. Maisemaa, sen muutosta ja muutoksen yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä on tarkasteltu rinnan esimerkiksi matkailun ekologisten ympäristövaikutusten kanssa. Tutkimustapa on luonnontieteellinen ja empiirinen, jossa tavoitteena on matkailumaiseman holistinen kuvaaminen ja systemaattinen luokittelu. Pyrkimyksenä on tarkan inventaarion tekeminen matkailumaiseman sisällöstä ja muutoksesta. Tutkimuskäytännössä tämä on usein ilmentynyt ainoastaan havaittujen faktojen empiirisinä kuvailuina ja jäsentelyinä.

Maisema hallinnollisena kohteena

Erityisesti 1990-luvulla on noussut esille myös maisemien suojeluun ja käytön suunnitteluun liittyneet näkökulmat. Hallinnollisten toimenpiteiden kohteina ovat ne valikoidut maisemapiirteet, jotka ovat uhattuina muutoksen tai katoamisen vuoksi. Suojelun ja suunnittelun piiriin valikoidaan siten niitä maisemia, joita pidetään arvokkaina esimerkiksi ekologian, perinteisyyden, historiallisuuden, kansallisen symboliarvon tai esteettisesti kauniin näkymän johdosta (Jones 1991). Kaikki ominaisuuksia, jotka voivat olla matkakohteen vetovoimatekijöitä, eli joilla voi olla resurssiarvo matkailun näkökulmasta.

Maiseman suojelua ja suunnittelua koskevaa tutkimusta leimaa käytännön ongelmien ratkaisuun pyrkivät tutkimusasetelmat. Hallintoa palvelevan matkailu- ja maisematutkimuksen piiriin mahtuu kuitenkin laaja kirjo erilaisia tutkimusasetelmia. Esimerkkinä voidaan pitää matkailijoiden ja paikallisväestön maisemamieltymyksiin liittyviä kvalitatiivisia tutkimuksia, joissa on pyritty selvittämään tilastotieteellisten menetelmien avulla visuaalisen eli näkyvän maiseman ominaisuuksia ja niiden kokemista. Menetelmästä on käytetty nimitystä Scenic Beauty Estimation (SBE), jossa kohteita näytetään valokuvien avulla vastaajille, jotka arvioivat kohteet numeerisella asteikolla. Em. menetelmällä on pyritty selvittämään niitä maiseman tunnuspiirteitä, jotka vaikuttavat maiseman miellyttävänä/epämiellyttävänä kokemiseen sekä näiden fyysisten ja mitattavien tunnuspiirteiden määrän riittävää esiintymistä (Hallikainen 1995). Tutkimusasetelma on korostetun objektiivinen ja soveltava. Neil Everden (1981) näkee ongelmalliseksi maisemamieltymyksiin kohdistuneiden tutkimusten sisäänrakennetun suhteen maisemaan visuaalise-

na resurssina. Tutkimuksiin sisältyy oletus siitä, että maisemassa on olemassa kauneutta sekä siitä, että kauneus tai sen stimulus sisältyy maiseman näkyviin muotoihin. Tutkimusten toistettavuuden ja mielekkyyden takia on täytynyt myös olettaa, että ihmisten mielipiteet maisemasta ovat luonteeltaan kohtuullisen pysyviä.

Toinen lähestymistapa hallinnolliseen maisemaan matkailussa liittyy lähtökohdiltaan matkailun vaikutuksia tarkastelevaan tutkimukseen ja erityisesti matkailun ympäristövaikutusten tutkimukseen. Tällöin tutkimuksen kohteina ovat maiseman konkreettiset ja näkyvät rakenteet tai matkailun aiheuttamat fyysiset, biologiset ja geologiset vaikutukset maisemassa. Useimmissa matkailun oppikirjoissa maisema ja sen elementit nähdään objektiivisen näkökulman kautta juuri matkailun fyysisiin ympäristövaikutuksiin luokittuvana osatekijänä (esim. Robinson 1976, Hemmi ja Vuoristo 1993, Mathieson ja Wall 1996, Hunter ja Green 1996).

Tutkimuksellisesti hallinnollinen maisemakäsitys on objektiivisen maisematutkimusperinteen mukainen. Maisemien ja niiden piirteiden inventointi eli maisema-alueiden identifiointi ja rajaaminen, suojelukriteerien selvittäminen sekä maiseman hoidon suunnittelu ovat käytännön toimenpiteitä maisemien suojelussa. Tämä maisemien kategorisointi yhdistää monitieteisen suojelun ja suunnittelun maisematutkimuksen perinteiseen maisemamaantieteeseen, vaikkakin luokittelun kriteerit poikkeavat toisistaan. Tutkimuksellinen ristiriita nousee objektiivisuuteen pyrkivän tutkimusperinteen sovittamisessa subjektiivisiin valintakriteereihin sekä vallitsevien arvojen ja ideologioiden vaikutuksia huomioitaessa (Raivo 1996).

Objektiivisen maisematutkimuksen selkein ero kahteen seuraavaan näkökulmaan onkin juuri siinä, että objektiivisen näkemyksen omaavissa tutkimuksissa maisemaa ja matkailua tarkastellaan inhimillisistä merkityksen annoista ja arvorakenteista erillisenä. Näin silti, vaikka kohteina ovat usein myös ne matkailumaiseman elementit, jotka ovat ihmistoiminnan aikaansaamia materiaalisia muodosteita eli artefakteja (ks. Karjalainen 1996). Tämä on saattanut joissakin tapauksissa johtaa ns. metodologiseen naturalismiin, jossa kulttuuri-ilmiöitä, kuten matkailumaisemaa, tarkastellaan luonnonilmiöiden kaltaisina.

Subjektiivinen maisema

Humanistisen tai kulttuurisen tutkimustavan edustajille maisemat ovat aina kulttuurimaisemia, sillä maisema on pikemminkin ihmisten tapa nähdä ja jäsentää ympäristöä kuin jokin näkymään tai alueeseen viittaava rakenne. Tosin koskemattoman ja täysin ihmisen vaikutuspiirin ulkopuolella sijaitsevan alkuperäisen ympäristön ja luonnonmaiseman ole-

massaolo on vaikeasti ajateltavissa myös objektiivisesta luonnontieteellisestä näkökulmasta tarkasteltuna.

Humanistis-kulttuurisesti orientoituneessa maisematutkimuksessa maiseman on katsottu sisältävän fyysisten, näkyvien ja konkreettisten luonnon- ja ihmisrakenteiden lisäksi myös subjektiiviset kokemukset, kulttuuriset merkitykset ja mielikuvat. Objektiivisesti mitattavan alueen ja subjektiivisena koetun näkymän välinen kahtiajako ei ole uutta maisematutkimuksessa. Jo Landschaft-maantieteen rinnalla esiintyi maiseman sisäistä olemusta korostanut esteettinen traditio (Paasi 1983).

Varsinainen humanistinen lähestymistapa maisemaan syntyi kuitenkin vasta 1970-luvulla eräänlaisena vastavoimana toisen maailmansodan jälkeen alkaneelle kvantitatiiviselle tutkimukselle. Humanistisessa katsannossa maisema ei ole pelkästään objektiivista luonnontodellisuutta, vaan usealla eri tavalla näkijänsä/kokijansa herättämää subjektiivista kulttuuritodellisuutta. Todellisuutta, joka vaatii subjektin, yksittäisen ihmisen, ollakseen olemassa. Tällöin kaikista inhimillisistä merkityksistä ja arvoista puhdistettu vapaa havainto on vaikeasti ymmärrettävissä. Humanistisen tutkimustavan edustajat tavoittelevatkin maiseman kokemuksellista sisältöä. Se, mitä maisema merkitsee kulttuurisessa sidoksessaan elävälle ihmiselle, on keskeinen kysymys (Karjalainen 1996, ks. Tuan 1989).

Subjektiivisen maiseman perspektiivistä matkailumaisemaa on lähestytty varsin harvoin. Näin silti, vaikka paikka- ja maisemakokemuksilla on suuri merkitys juuri matkailussa ja ne ovat keskeisiä kysymyksiä erityisesti humanistisessa lähestymistavassa. Harvoja poikkeuksia edustaa kanadalainen maantieteilijä Edward Relph, joka kirjassaan *Place and placelessness* lähestyy matkailijoiden paikka- ja maisemakokemuksia alkuperäisyysteeman kautta. Relphin mukaan modernin ajan massamatkailu on esimerkki epäautenttisten ja paikattomien paikkojen luomisesta ja hän päätyy toteamaan, ettei matkailijoiden motiivina ole niinkään hakea uniikkeja kokemuksia erilaisista paikoista, vaan kerätä näitä paikkoja ja niiden havaintomuotoja eli maisemia. Matkailulla on hänen mukaansa homogenisoiva ja syntetisoiva vaikutus. Näin turismi tuhoaa paikallisen maiseman, joka oli usein juuri alkusyynä matkailun muodostumiselle (Relph 1986). Samaan matkailun epäautenttisuutta korostavaan näkökulmaan päätyy myös James Duncan tarkastellessaan matkailijoiden ympäristökokemuksia (Duncan 1978).

Humanistista maisematutkimusta on kritisoitu pääasiassa samoista seikoista kuin humanistista metodologiaa yleisemminkin. Ihmisten yksilötasoa korostavan lähtökohdan ei ole katsottu tavoittavan niitä taloudellisia tai poliittisia rajoitteita, jotka vaikuttavat ihmisten jokapäiväiseen elämään (Johnston 1989, Häkli 1999). Näiden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ehtojen sekä rajoitteiden vaikutusta maiseman kokemiseen ja näkemiseen on pyritty huomioimaan seuraavassa näkökulmassa.

Intersubjektiivinen maisema

Intersubjektiivisen maisemakäsityksen lähtökohta on, että todellisuus ei ole kokonaan objektiivista tai kokonaan subjektiivista. Lähtökohtana on oletus, että fyysinen todellisuus on olemassa riippumatta ihmisen havainnosta. Tapa, jolla ihmiset havaitsevat ja heidän kykynsä havaita, on sosiaalisesti ja kulttuurisesti välittynyttä. Intersubjektiivisessa lähtökohdassa on tavoitteena tutkia sitä, kuinka tämä yhteisöllinen ja jaettu tapa nähdä maisema on muodostunut (Jones 1991).

Laajemmin tämän lähestymistavan juuret liittyvät ihmis- ja kulttuuritieteissä 1980-luvulla esille nostettuihin vaatimuksiin tieteenalojen olemuksen ja sisällön uudelleen arvioinnista. Tällöin myös kulttuurimaantieteessä lähti liikkeelle laajahko teoreettis-metodologinen muutos, joka on sittemmin heijastunut voimakkaasti humanistis-kulttuurisesti suuntautuneeseen maisema- ja matkailututkimukseen. Uuden teoreettis-metodologisen suuntauksen myötä myös maantieteessä on kiinnostuttu kulttuuristen ilmiöiden – kuten matkailumaiseman – semioottisista ja symbolisista merkityksistä. Tutkimusotteena on tuotu esiin interpretatiivinen eli tulkitseva tutkimus (Jackson 1989, Paasi 1991, Gregory 1994, Duncan 1995).

Tulkitsevan tutkimuksen pyrkimyksenä on ymmärtää ja selittää yhteiskunnallisen todellisuuden luonnetta ymmärtämällä kuinka ihmiset käyttäytyvät ja antavat merkityksiä omassa elämässään. Näistä merkityksistä rakentuu maailman intersubjektiivinen luonne, sillä jokapäiväiset kokemuksemme ovat paljolti jaettuja (Eyles 1988). Kulttuurisen käänteen myötä yksilön subjektiivisten kokemusten rinnalle onkin nostettu yhteisöllisten kokemusten rakentuminen ja tuottaminen sekä niiden tulkinta.

Kaikki maiseman kuvaaminen, esittäminen, tulkinta ja selittäminen on maiseman representoimista. Maisema ja siihen viittaavat representaatiot muodostavat kulttuuritekstejä, jotka heijastelevat kulttuurissa vallitsevia arvoja ja maailmankuvaa. Intersubjektiivisesta näkökulmasta maisema ymmärretään merkkijärjestelmäksi, joka heijastaa yhteiskunnan järjestystä organisoivia arvoja. Tässä mielessä maisemia ja niiden representaatioita voidaan lukea teksteinä, jotka viittaavat yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitseviin uskomuksiin, arvoihin ja yleisiin tapoihin ajatella asioista eli ideologioihin (Crang 1998).

Maisema- ja matkailututkimuksen kasvu sekä (post)moderni kulttuurinen konteksti ovat heijastuneet myös matkailumaisemiin kohdistuneeseen tutkimukseen. Erityisesti 1990- luvulla aiheesta on julkaistu useita artikkeleita ja teoksia (esim. Urry 1990, McGreevy 1992, Gold ja Gold 1995, Jasen 1995, Squire 1996, Towner 1996, Ringer 1998). Lähestymistavat maisemaan ovat varioineet runsaasti, mutta yhteistä em. tutkimuk-

sille on niiden käsitys matkailusta merkittävänä ja merkitsevänä kulttuuri-ilmiönä ja maisemasta merkitysten heijastajana. Erityisesti tutkimuksissa korostuu maiseman historiallis-kulttuurinen tulkintakonteksti.

Intersubjektiivisen lähestymistavan merkittävimmät ongelmat liittyvät kysymykseen siitä, millä perusteella tiettyjen ihmisryhmien voidaan sanoa omaavan saman luennan maisemasta. Ongelmaksi muodostuu niiden kriteerien määrittäminen, joilla tietyt ihmiset, yhteisöt tai ryhmät jakavat riittävän yhdenmukaisen tulkinnan maisemasta ja sen symbolisista elementeistä.

Lopuksi

Tässä kirjoituksessa esiin tuodut näkökulmat maisemaan sekä niihin liittyvät tutkimukset ovat lähtökohdiltaan ja olemukseltaan kovin erilaisia. Erilaisuuden esiintuominen on usein tieteessä tuottanut voimakkaita kiistoja ja ristiriitoja. Se ei kuitenkaan ole artikkelin tarkoituksena. Erilaisuutta voidaan lähestyä myös ymmärtämisen näkökulmasta, jolloin voi avautua uusia näkökulmia sekä maisemaan että matkailuun.

Artikkelin tarkoituksena ei ollut esittää kattavaa katsausta matkailu- ja maisematutkimukseen. Tavoitteena oli kartoittaa matkailumaisemien monimuotoista tutkimusperinnettä jäsentelemällä sitä esitetyistä näkökulmista. Kategorisoinnissa ei voi välttyä yleistyksiltä. Sana "kartoittaa" on harkittu valinta, sillä samalla tavoin myös kartoitus on yleistystä, kartoittajan mielestä keskeisten ja tarkoituksen mukaisten piirteiden valikoimista, luokittelua ja esittämistä. Tulos, eli kartta, ei siten ole todellisuuden kuva, vaan pikemminkin tämän kuvan rakentamisen ilmaus.

Summary:

Landscapes in tourism: perspectives to research tradition

One of the most important reasons why people travel is to see and experience beautiful, original or otherwise valuable nature features and landscapes. Landscape has many times been essential attraction, which has had effect on the development of tourism destinations. Many of today's tourist destinations have been places, which tourist came to see or places where tourists were gazing those sights. On the other hand, tourism has also been seen as an industry that creates placelessness and destroys the landscape.

The aim of this paper is to study concept of landscapes in tourism research. Michael Jones (1991) has identified three basic approaches to the study of landscape: objective, subjective and intersubjective.

In the objective approach landscape is regarded as a set of visible physical forms which can be objectively measured. The reality of landscape is thought to be observable and therefore it can be investigated scientifically. Much of the works on tourism and landscape have been done in the context of objective approach. In those cases landscape is conceptualised traditional way as an areal container of visible cultural elements. Tourism is usually understood as a cultural factor, which is changing physical landscape to cultural landscape.

From subjective point of view landscape does not exist without an observer who experiences it. In this case landscape becomes a humanistic focus. For that reason landscape is a mental conception of reality that reveals an aspect of human subjectivity. Subjective approach has a humanistic point of departure, the object of study turns from visible forms to people's conceptions of landscapes. Subjective approach to landscape is relatively unused in the field of tourism research. Even though, tourist's place and landscape experiences are usually seen important in tourism.

In the standpoint of intersubjectivity, reality is neither wholly objective nor wholly subjective. We can assume that there is a reality existing independently of human perception of it. The manners in which human perceive this reality, and their ability to observe it, is mediated by society and culture. One crucial point in contemporary cultural approach is concerned the symbolic meaning and textual essence of cultural phenomena's. The idea of textuality and the interpretative aspects of research have become essential parts of landscape research. Landscape is understood as a signifying system, which reflects the values of society. In this sense, landscapes can be read as texts illustrating the beliefs, values, social ideologies of people.

Tourism is much about meanings and values, which are both taken for granted and socially constructed. Relationship between culture and social life, culture and ideas, meanings and values, is at the heart of new agendas in this intersubjective cultural approach. Questions like, how meanings and values of tourism landscape are produced, associated to landscape, and interpret from landscape, are connecting tourism and landscape research to contemporary cultural studies. Approaches from this perspective to the tourism landscape varies quite much, but all the authors share the view that tourism is significant and signifying cultural phenomenon and landscape is the mirror of produced meanings. Especially, stress has been put on the historical and cultural context of interpretation.

Kirjallisuus

Anttonen, M. 1998. Lapin maiseman ja matkailun varhaisvaiheista: esimerkkinä Pallastunturi. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 129–138.

Butler, R. 1992. Tourism landscapes: for the tourist or of the tourist? Tourism Recreation Research 17(1): 3–9.

Cosgrove, D. 1985. Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea. Transactions, Institute of British Geographers New Series 10: 45–62.

Crang, M. 1998. Cultural Geography. Routledge, London. 215 s.

Duncan, J.S. 1978. The Social Construction of Unreality: An Interactionist Approach to the Tourist's Cognition of Environment. Julkaisussa: Ley, D. & Samuels, M.S. (toim.). Humanistic Geography: Prospects and Problems. Maaroufa Press, Chicago. s. 269–282.

— 1995. Landscape geography, 1993–1994. Progress in Human Geography 19(3): 414–422.

Everden, N. 1981. The Ambiguous Landscape. The Geographical Review 71: 147–157.

Eyles, J. 1988. Interpreting the Geographical World. Julkaisussa: Eyles, J. & Smith, D.M. (toim.). Qualitative Methods in Human Geography. Polity Press, Cambridge. s. 1–16.

Gold, J.R. & Gold, M.M. 1995. Imagining Scotland. Tradition, Representation and Promotion in Scottish Tourism since 1750. Scolar Press, Aldershot Hants. 228 s.

Granö, O. 1982. Maisematutkimus maantieteen traditiona. Terra 94(1): 7–12.

Gregory, D. 1994. Geographical imaginations. Blackwell, Oxford. 442 s.

Hallikainen, V. 1995. Erämaamaisema luontomatkailun vetovoimatekijänä ja maisematutkimuksen menetelmät metsäluonnon erämaisuuden tutkimuksessa. Julkaisussa: Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.). "Jos metsään haluat mennä..." Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 111–127.

Hemmi, J. & Vuoristo K-V. 1993. Matkailu. WSOY, Porvoo. 322 s.

Hunter, C. & Green, H. 1996. Tourism and the Environment. A Sustainable Relationship. Routledge, London. 218 s.

Häkli, J. 1999. Meta Hodos. Johdatus ihmismaantieteeseen. Vastapaino, Tampere. 231 s.

Jackson, P. 1989. Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography. Unwin Hyman, London. 213 s.

Jasen, P. 1995. Wild Things. Nature, Culture, and Tourism in Ontario 1790–1914. University of Toronto Press, Toronto, Canada. 194 s.

Johnston, R.J. 1989. Philosophy and Human Geography. An introduction to Contemporary Approaches. 2. painos. Edward Arnold, London. 178 s.

Jones, M. 1991. The Elusive Reality of Landscape. Concepts and Approaches in Landscape Research. Norsk Geografisk Tidsskrift 45: 229–244.

Karjalainen, P.T. 1996. Kolme näkökulmaa maisemaan. Julkaisussa: Häyrynen M. & Immonen O. (toim.). Maiseman arvo[s]tus. Kansainvälisen sovelta-

van estetiikan instituutin raportteja n:o 1. Lahden kansainvälinen soveltavan estetiikan Instituutti ja Maisemaverkosto. s. 8–15.

Keisteri, T. 1990. The study of changes in cultural landscapes. Fennia 168(1): 31–115.

Mathieson, A. & Wall, G. 1996. Tourism: Economic, Physical and Social Impacts. Longman, Essex. 208 s.

McGreevy, P. 1992. Reading the Text of Niagara Falls: The Metaphor of Death. Julkaisussa: Barnes T.J. & Duncan J.S. (toim). Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor in the Reprenstation of Landscape. Routledge, London. s. 50–72.

Mitchell, L.S. & Murphy, P. 1991. Geography and tourism. Annals of Tourism Research 18(1): 57–70.

Niiniluoto, I. 1997. Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen ja teorianmuodostus. 2. painos. Otava, Helsinki. 314 s.

Paasi, A. 1983. Maantieteen subjekti? Tie humanistisen ja behavioraalisen maantieteen nykytematiikkaan. Historian maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja 34. Joensuun korkeakoulu. 531 s.

— 1991. Muuttuvat aluekäsitykset maantieteen kehityksen heijastajana. Terra 103(4): 293–308.

Przeclawski, K. 1993. Tourism as subject of interdisicplinary research. Julkaisussa: Pearce, D.G. & Butler, R.W. (toim.). Tourism research. Critiques and challenges. Routledge, London. s. 9–19.

Raivo, P. J. 1996. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. Nordia Geographical Publications 25(1). 370 s.

Relph, E. 1986. Place and Placelessness. Pion, London. 156 s.

Ringer, G. (toim.). 1998. Destination. Cultural landscapes of tourism. Routledge, London. 180 s.

Robinson, H. 1978. A Geography of Tourism. MacDonald and Evans, London. 476 s.

Sauer, C.O. 1963. The Morphology of Landscape. Julkaisussa: Leighley, J (toim.). Land and Life: A Selection from the Writings of Carl Orwin Sauer. University of California Press, Berkeley and Los Angeles. s. 315–350.

Squire, S. 1996. Landscapes, places and geographic spaces: Texts of Beatrix Potter as cultural communication. GeoJournal 38(1): 75–86.

Towner, J. 1996. An Historical Geography of Recreation and Tourism in the Western World 1540–1940. John Wiley & Sons, Chichester. 312 s.

Tuan, Y-F. 1989. Space and Place. The perspective of Experience. Edward Arnold, London. 235 s.

Urry, J. 1990. The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies. Sage, London. 176 s.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 137–151.

Luontomatkailu Tunturi-Lapissa: näkökulmia tutkimustarpeisiin

Mikko Jokinen

Johdanto

Luontomatkailun tutkiminen ja kehittäminen

Matkailulta, ja varsinkin luontomatkailulta odotetaan Lapissa paljon. Maaltapaon kiihtyessä ja maa- ja metsätalouden sekä luontaiselinkeinojen taloudellisen kannattavuuden vähentyessä on matkailu nostettu pelastajan rooliin pohjoisimmassa Suomessa. Kun yhä harvempi ihminen elättää itsensä alkutuotannolla, ovat katseet kääntyneet kohti luonnonvaroissa piileviä uusia jalostusmahdollisuuksia. Näitä hyödynnetään nimenomaan luontomatkailussa.

Tulevaisuus on siis matkailussa, tähän vakaasti uskotaan. Useimmat matkailun asemaa yhteiskunnassa käsittelevät julkaisut kehuvat matkailun olevan maailman suurin bisnes, ja sitä se vientiarvoltaan onkin. Mutta miksi matkailu kasvaa ja mihin luontomatkailun suosio perustuu?

Syinä luontomatkailun suosioon on pidetty paitsi ympäristötietoisuuden kasvua, myös vanhoihin matkailukohteisiin ja -sisältöihin kohdistuneen kiinnostuksen laskua. Syitä luontomatkailun kysynnän kasvuun löytyy myös modernista luontosuhteestamme. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa luonnon ja kulttuurin suhde toisiinsa on ratkaisevalla tavalla muuttunut. Suorat, fyysiset kontaktit rakentamattomaan luontoon ovat jatkuvasti vähenneet arkikokemuksistamme. Luonto ja siihen liitetyt kokemukset ovat enenevässä määrin siirtyneet mediaan, tietoverkkoihin ja idealismeihin. Fyysinen luonto on 'siirtynyt yhä kauemmas', ja sinne täytyy yhä selvemmin 'lähteä'. Tässä tilanteessa tuotetuilla luontoelämyksillä ja ohjatulla luontomatkailulla on positiiviset kasvunäkymät.

Koska matkailun asema yhteiskunnassa on kiistatta merkittävä liiketalouden, aluepolitiikan ja myös ympäristökysymyksen näkökulmasta, on sitä syytä tarkastella myös tieteen näkökulmasta. Matkailubisneksessä siirrellään huomattavia taloudellisia, sosiaalisia ja aineellisia resursseja,

ja vaikutukset yhteiskuntaan ja luontoon ovat vastaavasti merkittävät. Se, mihin ja miten tämä markkojen, ideoiden ja materiaalien virta vaikuttaa, on ilman muuta relevantti tutkimusalue.

Tämä artikkeli nojaa selvitystyöhön (Jokinen ja Tasanen 1999), jonka tehtävänä oli kartoittaa luontomatkailun tutkimustarpeita Tunturi-Lapissa. Selvitystyön pohjana on haastattelututkimus, jolla perehdyttiin matkailijoiden, matkailuyrittäjien sekä kehittäjien luontomatkailuun ja sen kehittämiseen liittyviin käsityksiin. Haastatteluja tehtiin kaikkiaan 28 kappaletta vuosien 1998 ja 1999 aikana Kolarin, Kittilän, Muonion ja Enontekiön kuntien alueella. Käsillä olevassa artikkelissa tarkastellaan niitä tutkimuksen osa-alueita, joiden toteuttamiseen on haastattelujen perusteella ilmeistä tarvetta.

Mitä luontomatkailu on?

Luontomatkailulla on tarkoitettu eri yhteyksissä varsin monia asioita. Luonto- ja ympäristöteeman ympärille on muodostunut varsinainen leegio matkailutermejä, jotka toimivat enemmän tai vähemmän toistensa täydentäjinä taikka synonyymeinä. Näitä termejä ovat mm. ekomatkailu, luontovastuullinen matkailu, erämaamatkailu, seikkailumatkailu jne. (Rinkinen 1997). Yhteistä näille käsitteille ja niitä edustaville matkailumuodoille on se, että niiden sisältö ja motivaatio nojaa luonnonympäristöstä saatavien virikkeiden ja resurssien hyödyntämiseen.

Varsin usein luontomatkailun ideaan liitetään tavoite ympäristöä ja luonnonarvoja kunnioittavasta toiminnasta (mm. Hemmi 1995). Ekologinen ja sosiokulttuurinen kestävyys ovat tuolloin avainsanoja punnittaessa matkailun vaikutuksia luontoon ja yhteiskuntaan. Luontomatkailun 'parhaimmistoa' edustavat tällöin ne turismin muodot, jotka kuluttavat aineellisia resursseja vähiten ja pyrkivät toimimaan aiheuttamatta kohtuuttomia häiriöitä ekologisille ja sosiaalisille järjestelmille.

Luontomatkailulle saatetaan asettaa myös ympäristökasvatuksellisia tavoitteita ja pisimmälle menevissä tulkinnoissa matkailun tehtävänä on luoda ja vahvistaa ihmistä ja muuta biosfääriä toisiinsa kytkeviä henkisiä sidoksia (Condit 1997). Matkailulle on siis muitakin tehtäviä kuin liikevaihdon ja taloudellisen hyvinvoinnin lisääminen. Toisaalta luonnonsuojelullisia ja taloudellisia tavoitteita voidaan toteuttaa käsi kädessä. Lappilaisena esimerkkinä tästä on loppuvuodesta 1999 alustavan perustamispäätöksen saanut Ylläs-Aakenuksen kansallispuisto, jonka kantavana ajatuksena on puuntuotannon sijaan turvata luonnonsuojelun, matkailuyrittäjien ja poromiesten intressit (Kokkonen 1999).

Se, mitä luontomatkailu sitten todella on, jää ihmisten ratkaistavaksi. Käsite tulee ymmärtää kulttuurisena 'oliona', joka saa erilaisia tulkintoja ja toteutustapoja yksilöiden ja ryhmien parissa, ajassa ja paikas-

sa. Tällaisena asiana luontomatkailun olemusta voidaan myös tutkia. Luontomatkailu on sitä mitä ihmiset ajattelevat ja sopivat sen olevan. Sama dynamiikka koskee periaatteessa muitakin todellisuuden alueita, joita koskeva tieto muodostetaan sosiaalisessa prosessissa (Berger ja Luckmann 1998).

Työhypoteesina luontomatkailun olemuksesta voidaan kuitenkin pitää väljää määritelmää, jonka mukaan *luontomatkailulla tarkoitetaan sellaista matkailutoimintaa, joka tapahtuu ratkaisevin osin vähän rakennetussa luonnonympäristössä, mistä saatavilla luontoelämyksillä sekä luonnossa tapahtuvalla toiminnalla on keskeinen merkitys matkailutapahtuman sisällölle.* Keskeistä luontomatkailussa on siis se, että tapahtuman anti perustuu luonnosta saataviin ja sieltä välittyviin aineellisiin ja henkisiin resursseihin. Keinot, esimerkiksi liikkumistapa tai varusteet, ovat toissijaisia.

Tunturi-Lapin näkökulma

Tunturi-Lapilla ja Lapilla yleensä ymmärretään tarkastelijasta ja asiayhteydestä riippuen hieman eri asioita, jotka rajautuvat maantieteellisesti eri tavoin (kuvat 1–4). Matkailun piirissä Tunturi-Lapilla tarkoitetaan aluetta, jonka muodostavat Enontekiön, Muonion, Kolarin ja Kittilän kunnat. Tunturi-Lapilla on matkailullisesti sekä yhteisiä valtteja, että omia erityispiirteitä. Kaikissa kunnissa on tuntureita, joita Enontekiötä lukuun ottamatta hyödynnetään laskettelumatkailussa. Rajajoki Ruotsin kanssa yhdistää Kolaria, Muoniota ja Enontekiötä. Lohikantojen elpyminen on merkinnyt myös kalastusturismin nousua, ja sen varassa ovat monet sellaiset matkailuyritykset, jotka sijaitsevat kaukana hiihtokeskuksista. Kanssakäynti Ruotsin ja Norjan kanssa on historiallisesti ollut näille alueilla leimallista.

Tunturi-Lappi on varsin kansainvälistä aluetta, jolla ovat vanhastaan kohdanneet erilaiset kulttuurit saamelaisten, suomalaisten, norjalaisten ja ruotsalaisten toimesta. Enontekiö eroaa muista Tunturi-Lapin kunnista kenties selkeimmin. Enontekiöltä löytyy maamme suurtunturialue, ja porosaamelaisuus antaa alueelle oman kulttuurisen leimansa. Poronhoito ja luontaiselinkeinot ovat olleet Enontekiöllä historiallisesti tärkeimpiä elinkeinoja, kun taas muissa kunnissa peräpohjalainen karjatalouskulttuuri on parina viime vuosisatana ollut hallitsevaa (Itkonen 1948). Kalastus ja metsästys ovat olleet näilläkin alueilla merkittäviä sivuelinkeinoja ja nyttemmin harrastuksia. Hyödyntäen Lappiin liittyviä mielikuvia porojen, saamelaisten ja tunturien maana Enontekiö onkin valinnut strategiakseen mainostaa itseään luonnontilaisena ja alkuperäisenä 'Tosi-Lappina' (Loikkanen 1998).

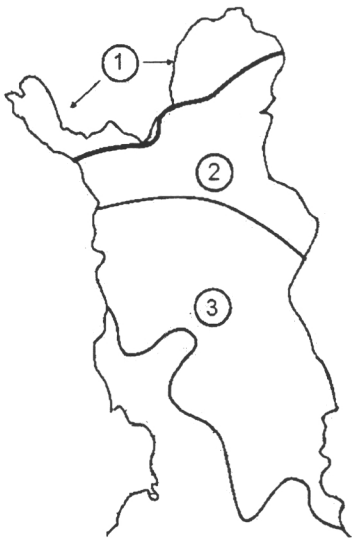

Kuva 1. Pohjois-Suomen kasvimaantieteellinen aluejako: 1 Tunturi-Lappi, 2 Metsä-Lappi ja 3 Peräpohjola (Kalliola 1973).

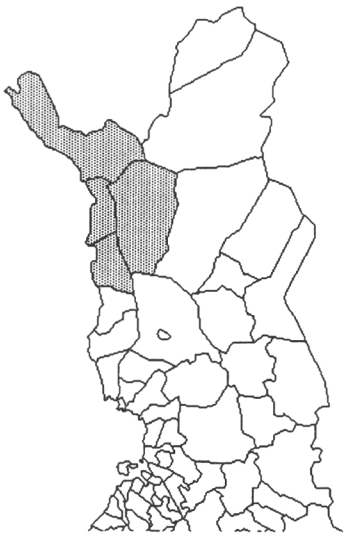

Kuva 2. Matkailualalla ja tässä yhteydessä käytetty määritelmä Tunturi-Lapista (tummennetut kunnat).

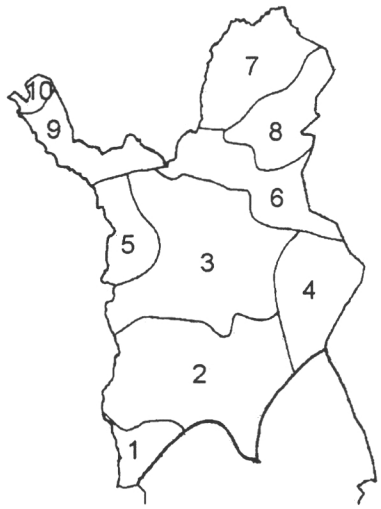

Kuva 3. Lapin maisema-aluejako: 1 Keminmaan seutu, 2 Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu, 3 Aapa-Lapin seutu, 4 Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu, 5 Länsi-Lapin tunturiseutu, 6 Metsä-Lapin tunturiseutu, 7 Pohjois-Lapin tunturiseutu, 8 Inarijärven seutu, 9 Enontekiön pohjoinen tunturiseutu ja 10 käsivarren ylätunturien seutu (Maisemanhoito 1993).

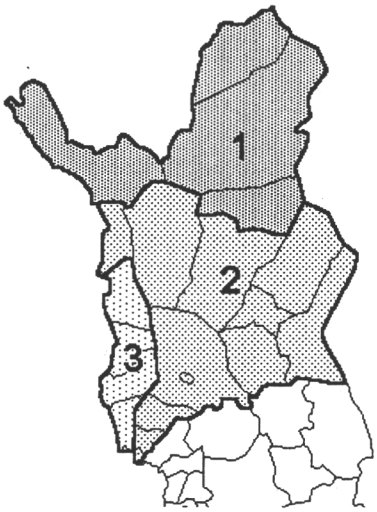

Kuva 4. Lapin kulttuurimaantieteellinen aluejako: 1 Saamelaisalue, 2 Peräpohjola ja 3 Tornionlaakso.

Keskivertomatkailijan näkökulmasta kaikki mainitut kunnat edustavat "Lappia", jona aluetta ensisijaisesti markkinoidaankin. Varsin samankaltaisia asioita odotetaan löytyvän matkailualueen eri osista, vaikka tarjonta on ollut erilaista. Kolarin, Muonion ja Kittilän matkailutarjonta on rakentunut pitkälti laskettelukeskuksien varaan, mutta kalastusmatkailu ja erimuotoinen elämysmatkailu tekevät tuloaan.

Moottorikelkkailu on ollut yksi nopeimmin kasvaneista matkailumuodoista alueella. Kelkkailu on herättänyt vastakkaisia näkemyksiä turistien, matkailuyrittäjien, poromiesten, paikallisten asukkaiden ja luonnonsuojelijoiden välillä. Kelkkailusta koituvia haittoja on pyritty ehkäisemään ohjaamalla kelkkailu määrätyille reiteille, joiden olemassaoloa pidetään yleisesti hyvänä asiana.

Tutkimustarpeet

Luontomatkailuun liittyvät käsitykset ja odotukset

Luontomatkailua koskevan tutkimuksen ensimmäisiä tehtäviä on selvittää mitä itse tutkimuskohteella tarkoitetaan. Tutkimalla eri ihmisryhmien käsityksiä luontomatkailusta selvitetään kysynnän ja tarjonnan kohtaamista. Esimerkiksi matkailuyrittäjän näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeää tietää, millaisia odotuksia potentiaalisella matkailijalla on luontomatkailusta tai matkailukohteesta yleensä. Lapissa tehtyjen haastattelujen perusteella voidaan havaita, että luontomatkailu kiinnittyy ihmismielissä sellaisiin avaintermeihin kuin 'aito' ja 'luonnollinen'. Puhdas ja koskematon luonto sekä paikallinen kulttuuri ovat esimerkkejä asioista, joita (luonto)matkailijat hakevat niiden aitouden ja luonnollisuuden merkeissä.

Aitous ja luonnollisuus eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä ja -ulotteisia asioita, ja asiaa on järkevää tarkastella pintaa syvemmältä. Jos matkailua markkinoidaan 'luonto' tai jonkin muun etutermin alla, tulee perehtyä asiakaskunnan termille antamiin merkityssisältöihin. Luonnollisuus on hyvinkin riippuvainen havainnoijan (matkailijan) kulttuurisista lähtökohdista. Esimerkiksi lappilaisen, eteläsuomalaisen ja ranskalaisen ihmisen arkitodellisuudet vaihtelevat melkoisesti, ja siten luonnollisuuskin saa erilaisia tulkintoja. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ulkomaiset matkailijat näkevät ja hakevat luonnosta hieman eri asioita hieman erilaisin keinoin kuin kotimaiset turistit. Asiakkaan tyytyväisyyden takaamiseksi pienetkin tekijät on huomioitava, sillä ne saattavat olla koko matkailutapahtuman 'luut ja ytimet'.

Vaihtelevia tulkintoja jäljitettäessä on tuotteistamisen kannalta löydettävä relevantit ihmisryhmät. Näitä ovat: 1) kotimaan matkailijat, 2)

ulkomaiset matkailijat, 3) paikallinen väestö ja 4) matkailun kehittäjät ja toteuttajat (taulukko 1). Kotimaiset matkailijat ovat hakeneet luontoelämyksiä toistaiseksi suhteellisen itsenäisesti. Niinpä ohjatulla luontomatkailulla ei ole ollut yhtä voimakasta kysyntää suomalaisten kuin ulkomaisten matkailijoiden parissa. Tämä johtunee ainakin kahdesta seikasta. Suomalaisille kynnys lähteä luontoon omin päin on matalampi ja metsä on jokseenkin tuttu elementti. Toisaalta voi olla, ettei suomalaisille ole osattu suunnata heidän kysyntäänsä vastaavaa elämystarjontaa.

Ulkomaisten matkailijoiden luontoon ja Lappiin liittyviä käsityksiä olisi niin ikään tutkittava. Matkailuyrittäjille on käytännössä osoittautunut kaikkein haastavimmaksi tehtäväksi huomioida vieraasta kulttuuripiiristä tulevien asiakkaiden odotukset ja tarpeet. Koska luontomatkailussa ohjattu toiminta ohjelmapalveluineen tuottaa eniten lisäarvoa, ja ulkomaiset vieraat ovat näiden palvelujen pääasiallisia ostajia, olisi erityisen tärkeää tutkia heidän toiveitaan.

Kolmas keskeinen tutkimuskohde on paikallinen kulttuuri. Luontomatkailussa myydään luonnon ohella paikallista luontosuhdetta ja -osaamista. Matkailijat eivät hae pelkästään itsetuotettuja luontoelämyksiä tai luonnontieteellistä tietoa, vaan paikallinen kulttuuri on yksi keskeisimpiä vetonauloja. Lappilaiset elämäntavat ja luontosuhde mielletään

Taulukko 1. Keskeiset ryhmät tutkittaessa luontomatkailuun liittyviä käsityksiä ja odotuksia.

Tutkimuskohde	Tutkimustehtävä	Tutkimustiedon pääasiallinen soveltaminen
Kotimaan matkailijat	▪ tutkitaan luontomatkailuun ja luontoon liittyviä toiveita ja odotuksia	▪ markkinointi ja tuotteistaminen ▪ koulutus
Ulkomaiset matkailijat	▪ tutkitaan luontomatkailuun ja luontoon liittyviä toiveita ja odotuksia erityisesti vieraan kulttuurin näkökulmasta	▪ markkinointi ja tuotteistaminen ▪ koulutus
Paikallinen kulttuuri	▪ tutkitaan paikallista 'arkea' ja kulttuurin ominaispiirteitä	▪ yritysideat ja tuotteistaminen
Matkailun kehittäjät ja viranomaiset	▪ tutkitaan luontomatkailua ja sen kehittämistä koskevia käsityksiä	▪ matkailun kehittämistyö (kattaa yllä olevia asioita)

matkailijoiden parissa samalla tavalla 'aidoiksi' ja 'luonnollisiksi' kuin luonto itse. Ongelmaksi on vain osoittautunut kotisokeus. Oman kulttuurinsa ja arkensa erityispiirteitä on toisinaan vaikea itse havaita. Tutkittaessa paikallista kulttuuria on hyvä tarkastella asiaa sekä kulttuurin jäsenten että ulkopuolisten näkökulmasta.

Matkailun kehittäjien, toteuttajien ja viranomaisten käsityksiä tutkittaessa haetaan ns. asiantuntijanäkökulmaa. Heiltä saatavan informaation turvin voidaan kartoittaa matkailuun yleisellä tasolla liittyviä haasteita ja ongelmia. Tällä tiedolla on käyttöarvoa kun matkailua kehitetään liiketaloudellisena ja yhteiskunnallisena toimintana.

Luontomatkailuyrittämisen taloudellinen kannattavuus

Luontomatkailu on nuorta liiketoimintaa ja ns. vanhoja tekijöitä on alalla vähän. Monelta yrittäjältä puuttuu aiempaa yrityskokemusta ja koko ala hakee vielä muotojaan. Nopeasti kasvava ala, jolla on vähän kokemusta tuottaa helposti taloudellisesti riskialttiita yrityksiä. Konkurssiherkkä liikeyritys on ongelma paitsi omistajan itsensä kannalta myös yhteiskunnallisessa mielessä. Niin sanotut kuolleina syntyneet yritykset harvoin toimivat kestävällä pohjalla, tarkasteltiinpa asiaa sitten taloudellisesta, ekologisesta tai sosiokulttuurisesta näkökulmasta. Näistä syistä johtuen tulisi yritysten hoitoon ja liiketaloudelliseen kannattavuuteen kiinnittää erityistä huomiota.

Matkailututkimuksessa tulisikin perehtyä menestykseen johtaviin ja johtaneisiin tekijöihin. Asiaa voi lähestyä ainakin kahdella tavalla: tutkimalla menestykseen vaikuttavia sisäisiä ja ulkoisia tekijöitä. Sisäiset tekijät koostuvat yrityksen omasta toiminnasta ja ulkoiset yhteiskunnan asettamista reunaehdoista ja tukimuodoista. Menestymisen sisäisiä tekijöitä voidaan tutkia liiketaloustieteen keinoin, jolloin keskeisiä tutkittavia muuttujia ovat yritysten tunnusluvut kuten liikevaihto ja yrityskoko. Kannattavan yrityksen salaisuutta voidaan valottaa myös haastattelemalla yritysjohtoa, henkilökuntaa, asiakkaita sekä liiketalouden asiantuntijoita. Tällöin keskeisiä muuttujia ovat laadulliset ominaisuudet kuten yritysideat, imagon luonti, ammattimaisuus jne.

Ulkoisten tekijöiden tutkimuksessa voidaan aihetta lähestyä joko perinteisen kansantaloustieteen näkökulmasta tai tapaustutkimusten kautta. Jälkimmäisessä voidaan arvioida yhteiskunnan asettamien rajoitusten ja suorittamien taloudellisten sijoitusten merkittävyyttä jonkin tietyn alueen matkailuyrittäjille. Yhteiskunnan toimet saattavat olla 'suorasuunattuja', kuten rahallinen valtionapu ja verotus. Epäsuorempia liiketoimintaan vaikuttavia tekijöitä ovat mm. liikenneyhteyksien rakenta-

minen sekä työllisyys- ja aluepolitiikka. Tarkastelussa tulee myös huomioida liiketoimintaa rajoittavat tekijät, kuten lait, toimiluparajoitukset sekä viranomaismenettely.

Tutkittaessa taloudelliseen kannattavuuteen johtavia tekijöitä (taulukko 2) on ilmeisen mielekästä yhdistää erilaisia näkökulmia. Analyysissä taloudellisen kannattavuuden reunaehtoja voidaan tarkastella sekä määrällisin että laadullisin mittarein. Tapaustutkimukset ovat eräs varteenotettava keino lähestyä tutkimusongelmaa. Tutkimuskohteena voisi olla esimerkiksi joukko luontomatkailun alalla hyvin menestyneitä yrityksiä, joiden toimintaa ja rakennetta analysoitaisiin vertailukelpoisten muuttujien avulla. Yhteisiä menestystekijöitä löytämällä voitaisiin luoda erilaisia toimintamalleja strategisiksi rungoiksi nuorille ja aloitteleville yrittäjille.

Matkailun ympäristövaikutukset ja kestävyys

Kaikki inhimillinen toiminta aiheuttaa ympäristövaikutuksia. Osa vaikutuksista kohdistuu fyysiseen ympäristöön, ja suurella osalla toiminnoista on vaikutuksia myös sosiaaliseen ympäristöön. Esimerkiksi laskettelukeskusta rakennettaessa tehdään väistämättä muutoksia alueen luontoon ja samalla vaikutetaan alueen sosiaaliseen elämään vaikkapa työllisyyden ja muuttuneiden maankäyttöolojen kautta. Fyysisen ja sosiaalisen ympäristön muutokset esiintyvät usein rinta rinnan ja ovat vuorovaikutussuhteessa toisiinsa.

Osa muutoksista koetaan positiivisina, osa negatiivisina. Niitä fyysiseen ympäristöön kohdistuvia muutoksia, joita pidetään negatiivisina, kutsutaan *ympäristöongelmiksi* (Berninger ym. 1996). Negatiiviset vaikutukset saattavat esiintyä välittömästi tai pitkähkölläkin aikaviiveellä.

Taulukko 2. Menestystekijöiden tutkimus.

Tutkimuskohde	Tutkimustiedon pääasiallinen soveltaminen
▪ yritysten tilastolliset tunnusluvut ▪ henkilökunnan ja asiakkaiden näkemykset ▪ asiantuntijoiden näkemykset ▪ yhteiskunnan vaikutus yritysten talouteen	▪ toimintamallien ja strategioiden luonti nuorille yrityksille ▪ poliittinen päätöksenteko

Välittömästi ongelmia tuottavat muutokset ovat esimerkiksi pohjaveden pilaantuminen tai maiseman rumentuminen, ja pitkän aikavälin ympäristöongelmien esimerkkinä voidaan mainita kasvihuoneilmiö. Jälkimmäinen ympäristöongelmien tyyppi on yleensä vaikeammin hallittavissa sen vuoksi, että siihen reagoidaan hitaammin ja sen luonteesta on hankalampi saada tietoa.

Koska matkailubisnes on laajuudeltaan liiketoimintojen kärkiluokkaa on selvää, että sillä on mittavia ympäristövaikutuksia. Kasvava toiminta aiheuttaa väistämättä ympäristövaikutuksia enenevässä määrin, eikä luontomatkailu tässä suhteessa eroa muusta matkailusta, ellei sen nimenomaiseksi tavoitteeksi ole määritelty negatiivisten ympäristövaikutusten minimoiminen.

Matkailun ympäristöongelmia tarkasteltaessa on yleensä kiinnitetty huomiota ympäristön kulumiseen ja saastumiseen matkailukohteessa, maiseman pilaantumiseen, meluun ja jätteisiin. Osa matkailuyrittäjistä Tunturi-Lapissa onkin tehnyt parannuksia etenkin kulumisen ehkäisyn ja jätehuollon puolella, ja vahvistanut markkina-asemiaan ympäristövastuullisen yrityksen imagon turvin. Monimutkaisemmat matkailun tuottamat ympäristöongelmat, kuten liikenne (henkilö- ja tavarakuljetus) sekä energiankulutus ovat sen sijaan jääneet vähemmällä huomiolle ja hoidolle.

Kuten aiemmin todettiin, matkailulla saattaa olla myös luonnonsuojelua edistäviä vaikutuksia. Luonnonsuojelualueita voidaan perustaa osin matkailun tarpeita silmälläpitäen, ja luontomatkailuun saatetaan liittää myös ympäristökasvatuksellisia tavoitteita. Tällöin matkailu tuottaa informaalisessa muodossa positiivisia ympäristövaikutuksia.

Kun pohditaan jonkin toiminnan *kestävyyttä* on kyettävä arvioimaan monia seikkoja. Ensinnäkin 1) on tiedettävä mitä muutoksia toiminta aiheuttaa, 2) millaisia kytkentöjä muutoksilla on eli kuinka ne vaikuttavat edelleen, ja 3) missä määrin muutokset ovat positiivisia tai negatiivisia. Kestävyyden kannalta tulisi pystyä erottelemaan niitä matkailun ympäristövaikutuksia jotka tukevat ja ylläpitävät kestävyyttä sekä niitä, jotka heikentävät kestävyyttä. Edellisestä ovat esimerkkejä alhainen energiankulutus ja korkea työllisyys, jälkimmäisistä maaston voimakas kuluminen ja toistuvat maankäyttökonfliktit muiden elinkeinojen kanssa.

Kestävyyden arvioinnissa on kyettävä päättämään 'paljonko on paljon' eli on esimerkiksi ratkaistava milloin matkailuyrityksen energiankulutus ylittää ekologisesti hyväksyttävän tason. Mikäli arvioinnissa onnistutaan voidaan perustellusti *päättää* onko toiminta pitkällä aikavälillä ekologisesti ja kulttuurisesti kestävää vai ei. Lopullinen päätöksenteko kestävyydestä jääkin tutkimuksen ulkopuolelle, mutta tieteen keinoin voidaan hankkia *hyvin perusteltuja argumentteja* päätöksenteon tueksi. Kestävyys on siis sopimuksenvarainen asia, jonka tulkinnat

ovat riippuvaisia arvioijien arvomaailmasta ja todellisuutta koskevista käsityksistä.

Matkailun tuottamia ympäristövaikutuksia on tarkasteltu taulukossa 3 seuraavana luvun yhteydessä.

Sosiokulttuuriset vaikutukset ja kestävyys

Edellä todettiin matkailun tuottavan kahdenlaisia ympäristövaikutuksia: ekologisia ja sosiokulttuurisia. Matkailun sosiokulttuuriset vaikutukset ovat ekologisten ohella huomattavat. Matkailu tuo työtä, se muuttaa elinkeinorakenteita, vaikuttaa toimialueen sosiaaliseen elämään, kilpailee maankäytöstä jne.

Tunturi-Lapissa luontomatkailulta odotetaan sosiaalisessa mielessä paljon. Sitä pidetään yhtenä harvoista elinkeinoista, joiden avulla syrjäseudut voivat tulla kuta kuinkin omin neuvoin toimeen. Työttömyyttä ja maaltapakoa kaventamalla vältytään myös monilta sosiaalisilta ongelmilta. Parantunut toimeentulo merkitsee myös parempia mahdollisuuksia ylläpitää monia kulttuurisesti merkittäviä asioita, kuten omaa elämäntapaa. Tunturi-Lapissa tämä tarkoittaa mm. metsästystä, kalastusta, marjastusta ja muita luonnonympäristössä tapahtuvia toimia. Koska 'aito' ja elävä paikallinen kulttuuri on lisäksi luontomatkailun keskeinen vetovoimatekijä, on mielekästä pyrkiä pitämään matkailualueet asuttuina.

Matkailulla voi olla myös kielteisiä sosiaalisia vaikutuksia. Matkailu on toisinaan kilpaileva maankäyttömuoto, joka huonosti suunniteltuna saattaa vaikeuttaa muiden elinkeinojen ja alueen vakituisten käyttäjien toimintaa. Tunturi-Lapissa matkailu, poronhoito ja saamelaiset ovat toisinaan olleet napit vastakkain. Poromiehet ovat valittaneet villin moottorikelkkailun tai koiravaljakkojen aiheuttamasta häiriöstä poronhoitotyölle. Saamelaiset ovat taas kritisoineet heidän kulttuuripiirteidensä eettisesti sopimatonta käyttöä matkailubisneksessä. Matkailualalla esiintyy sisäisiäkin konflikteja. Esimerkiksi perinteisiä liikkumismuotoja suosivat retkeilijät suhtautuvat nuivasti motorisoituun matkailuun, joka heidän mielestään pilaa luontoa ja retkeilijän luontoelämyksiä.

Sosiokulttuuristen vaikutusten arviointi edellyttää laajaa tarkastelua. Inhimillisten näkökulmien kirjosta johtuen on vaikea tehtävä päätellä mikä on kokonaisuuden kannalta sosiaalisesti kestävää. Vaikeaa asiaa voi kuitenkin lähestyä pitämällä silmällä perinteisiä sosiaalisia mittareita. Toimintojen heikot työllisyysvaikutukset, toistuvat matkailuun liittyvät konfliktit sekä matkailun vastainen henki paikkakunnalla ovat indikaattoreita, jotka kertovat elinkeinoon liittyvistä sosiaalisista ongelmista. Tuolloin matkailu ei ole liiketoimintana sosiokulttuurisesti kestävällä pohjalla.

Taulukko 3. Matkailun ympäristövaikutukset ja niiden arviointi.

Matkailun ympäristövaikutukset	Vaikutusten arviointi	Kestävyyden arviointi
▪ ekologiset, kuten maaston kuluminen, jätehuolto, energian kulutus ja liikenne ▪ kulttuuriset ja sosiaaliset, kuten taloudelliset vaikutukset, työllisyys, oikeudenmukaisuus ja eettisyys	▪ määrälliset vaikutukset ▪ laadulliset vaikutukset ▪ luotava synteesi ekologisten ja sosiokulttuuristen tekijöiden vuorovaikutuksesta	▪ arvioitava kestävyyttä tukevat ja lisäävät vaikutukset ▪ arvioitava kestävyyttä heikentävät vaikutukset ▪ kokonaiskestävyyden arviointi vaatii yhteiskunnallista päätöksentekoa, ei yksinomaan tieteen tehtävä

Verkottumisen ongelmat ja mahdollisuudet

Luontomatkailupalvelujen ydin koostuu ohjelmapalveluista. Tyypillisiä ohjelmapalveluita Tunturi-Lapissa ovat olleet poro- ja vetokoiraajelut, lapinillat, porotiloihin tutustumiset sekä erilaiset luontoaktiviteetit. Harvalla yrittäjällä on mahdollisuutta itse tuottaa kaikkia matkailutapahtuman ohjelmanumeroita ja muutamalla tuotteella harvemmin pärjää liiketaloudellisesti. Tästä syystä yrittäjät tavallisesti käyttävätkin alihankkijoita ja pyrkivät toimimaan yhdessä muiden yrittäjien kanssa. Tällöin on kyse verkottumisesta.

Verkottumista pidetään ratkaisuna ennen kaikkea pienyrittäjien ongelmiin, joita ovat pieni pääoma, markkinointikanavien puute, niukka tuotevalikoima ja riittämätön kilpailukyky. Yksinään toimiva pienyrittäjä on myös helpommin haavoittuva, sillä matkailun sesonkiluonteisuudesta johtuen on aikoja jolloin tilauksia ei ole ja aikoja jolloin tilauksia ei kyetä vastaanottamaan. Tämä heikentää yrityksen palvelukykyä ja imagoa. Verkottumalla muiden yrittäjien ja paikkakunnan ihmisten kanssa on mahdollista jakaa työmahdollisuuksia ja lisätä tuotteiden määrää. Samalla yrityksen (yrittäjäverkon) luotettavuus ja vakaus markkinoilla kasvaa. Verkottumisella voi olla myös paikallisia sosiaalisia etuja. Luonnosta saatavien resurssien, kuten kalavesien ja marjastuspaikkojen saattaminen matkailun käyttöön saattaa herättää pahaa verta muissa paikka-

kuntalaisissa, elleivät he tavalla tai toisella ole matkailussa mukana ja koe siitä hyötyvänsä. Verkottumisella saattaa sosiaalisten hyötyjen lisäksi olla myös yhteishengestä kumpuavia psykologisia hyötyjä.

Verkottuminen ei ole kuitenkaan yksinkertainen asia. Luontoyrittäjien yhteispelin suurimpia esteitä ovat olleet kauna, kateus, ennakkoluulot, asenteet ja osaamisen puute (Luontoyrittämisen... 1998). Lisäksi sopivien yhteistyökumppaneiden puute, pitkät välimatkat ja heikko organisoituminen saattavat olla verkottumisen esteinä.

Verkottumisen mahdollisuuksia ja ongelmia voi lähestyä tutkimuksen keinoin. Keskeisiä tutkimusaiheita ovat mm. yrittäjäverkkojen liiketaloudelliset mahdollisuudet ja reunaehdot, organisoituminen sekä verkottumisen sosiokulttuuriset edut ja esteet. Tutkimustietoa voitaisiin hyödyntää ennen kaikkea yrittäjien koulutuksessa ja matkailun kehittämistyössä (taulukko 4).

Asiantuntijaosaaminen ja koulutustarve

Edellä on luontomatkailuun liittyvä koulutustarve tullut esille monessa yhteydessä. Keskeisimpiä asioita ovat olleet yrityksen hoitoon liittyvät perusasiat, sosiaaliset taidot matkailupalvelussa, asennekasvatus sekä kulttuurien tuntemus (taulukko 5). Ensin mainittujen asioiden hallinta on jokaisen yrityksen olemassaolon perusta. Verkottumisen avulla tehtäväjakoa voidaan kylläkin hajauttaa, mutta jonkin tahon on huolehdittava kirjanpidosta ja muista yrityksen hallinnointiin liittyvistä tehtävistä.

Sosiaalisten taitojen hallintaa ja yrittäjien asennekasvatusta pidetään yhtenä suurimmista haasteista. Tunturi-Lapissa ja muualla maaseudulla on nopeaan rakennemuutokseen ollut vaikea sopeutua. Siirtyminen perinteisten elinkeinojen harjoittamisesta kansainväliseen palveluelin-

Taulukko 4. Verkottumisen tutkimus.

Tutkimuskohde	Tutkimustiedon pääasiallinen soveltaminen
▪ yrittäjäverkkojen liiketaloudellinen kannattavuus	▪ koulutus ja matkailun kehittämistyö
▪ verkkojen organisaatiokulttuuri	
▪ verkottumisen sosiaaliset edut ja esteet	

Taulukko 5. Osaamiseen ja koulutukseen liittyvät tutkimusongelmat.

Tutkimusongelma	Tutkimuskohde	Tutkimustiedon pääasiallinen soveltaminen
▪ yritysosaaminen ▪ sosiaaliset taidot ja asenteet ▪ kulttuurien tuntemus ▪ tiedon ja neuvonnan jakelu	▪ yrittäjät ▪ muut asiantuntijat (kehittäjät, kouluttajat) ▪ matkailijat	▪ koulutus ja matkailun kehittämistyö

keinoon on melkoinen psykologinen harppaus etenkin yhden sukupolven aikana suoritettuna. Vaikka Lapissa matkailun uskotaan vievän parempiin päiviin, tuottaa monille ihmisille, myös yrittäjille, toisinaan vaikeuksia asennoitua matkailijoihin varauksettomasti ja auliissa palvelu-hengessä. Vaikka asennoituminen matkailijoita kohtaan olisikin myönteinen, täytyy luontoyrittäjän ja eräoppaan olla sosiaalisilta taidoiltaan riittävän pätevä. Tyytymätön tai loukattu asiakas on pahinta mahdollisinta mainosta yritykselle.

Yrittäjyyteen liittyvää koulutusta ja neuvontaa samoin kuin matkailun kehittämiseen liittyviä projekteja on ollut runsaasti tarjolla, mutta tarjonta on ollut hajallaan. Uuden alan ongelma on lisäksi se, että kaivattua erikoistietämystä on vaikeampi tavoittaa ja sitä ei ole ollut keskitetysti tarjolla.

Tutkimuksen keinoin olisivat kartoitettavissa pahimmat ongelmat, jotka liittyvät mm. osaamiseen, neuvontaan ja tiedonvälitykseen. Tietoa ongelmista voi kerätä yrittäjiltä, matkailijoilta sekä asiantuntijoilta. Saatavalla tiedolla on välitöntä käyttöarvoa matkailun kehittämisessä.

Summary:

Nature tourism in North-West Lapland

This article deals with the research needs of nature tourism in Lapland. The presented points of view are based on a interview study that was carried out in Finnish Lapland between 1998 and 1999.

Lapland is an area of special kind of nature and cultural conditions, and therefore it has been a subject of interest for several people for a long time. The natural sources of livelihoods, like reindeer herding and

fishing, were the basic means of living before Second World War and they have continued to be important. The bread in Lapland has come from the woods.

The situation has altered a lot during last decades. Today only few people get their living from primary production, but lately there are new values in nature which can be utilised in tourism. Especially nature tourism utilises these natural resources of Lapland in an untraditional way. The production is based not on raw materials but on the experiences obtained from nature. It means that bread might come from the woods also in future.

One task for the research is to study the representations concerning nature tourism. The pure nature is not the only thing that tourists are searching for. Local habits and sámi culture are also pulling forces in tourism of Lapland. The cultural characteristics are understood as 'original' and 'genuine' likewise things in virgin nature. Tourist business could utilise these elements more when creating tourist products.

The ecological and social sustainability is an important research domain too. Global tourism has many effects, negative and positive, on physical and cultural environments. Therefore there exists a huge task for research to estimate what the influences are, and on what conditions they can be accepted. 'The economical fitness' of enterprises is one important factor for sustainable business. Networks and education of entrepreneurs are also important research tasks. Multiple methods and disciplines should be used when solving problems of nature tourism and its development.

Kirjallisuus ja lähteet

Berger, P.L. & Luckmann, T. 1998 (1966). Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen – tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus, Helsinki. 255 s.

Berninger, K., Tapio, P. & Willamo, R. 1996. Ympäristönsuojelun perusteet. Gaudeamus, Helsinki. 389 s.

Condit, S. 1997. Luontomatkailu ja luonnon ontologia. Julkaisussa: Borg, P. & Condit, S. (toim.). Kestävä matkailu. Kestävän matkailun julkaisuja 1. Matkailun osaamiskeskus ja matkailualan verkostoyliopisto, Joensuun yliopisto. s. 62–87.

Hemmi, J. 1995. Ympäristö- ja luontomatkailu. Vapaa-ajan konsultit oy, Virolahti. 357 s.

Itkonen, T.I. 1948. Suomen Lappalaiset vuoteen 1945 – osat I ja II. WSOY, Porvoo. 1218 s.

Jokinen, M. & Tasanen, T. 1999. Luontomatkailu Tunturi-Lapissa – yleisselvitys tutkimustarpeista. Metsäntutkimuslaitos, Kolarin tutkimusasema. Moniste. 16 s.

Kalliola, R.1973. Suomen kasvimaantiede. WSOY, Porvoo. 308 s.
Kokkonen, S. 1999. Suullinen tieto 9.12.1999.
Loikkanen, T. 1998. Enontekiön-Tosilapin elämys- ja luontomatkailustrategia 1998–2005. Kehittyvä Enontekiö -projekti. Enontekiö. 40 s.
Luontoyrittämisen toimintaohjelma. Maa- ja metsätalousministeriön asettaman työryhmän raportti 1/1998. Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki. 49 s.
Maisemanhoito. 1993. Maisema-aluetyöryhmän mietintö 1. Ympäristöministeriö. 199 s.
Rinkinen, T. 1997. Voiko erämaamatkailua olla olemassakaan? – Luontomatkailukäsitteiden prototyyppisyyttä etsimässä. Julkaisussa: Borg, P. & Condit, S. (toim.). Kestävä matkailu. Kestävän matkailun julkaisuja. Matkailun osaamiskeskus ja matkailualan verkostoyliopisto, Joensuun yliopisto. s. 88–95.

Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796: 153–161.

Methods for Understanding Land Use Conflicts in Alaska and Finland's Wilderness

Joan Kluwe

Introduction

Throughout the wildernesses of Alaska and northern Finland traditional subsistence lifestyles continue. Indigenous and non-indigenous people from urban and rural communities engage in subsistence activities. Reindeer and caribou herding, hunting, fishing, and gathering are examples of traditional subsistence uses of the wilderness.

Lifestyles of indigenous people and rural residents have changed dramatically since the early 1900's. The post-war era of industrialization and technological advancement brought huge changes to traditional ways of life. Modernization and technology reached remote areas in Finland and Alaska. Traditional activities were pursued in new ways. New roads were constructed in remote areas, new means of transportation became more widely available, and numbers of people living in and visiting remote areas increased. Increasingly, conflict generated between people engaged in subsistence activities and other (especially non-local) people engaged in other activities.

The potential for conflict increases as human populations increase, technological advances change methods and patterns of uses in wilderness areas, recreation and tourism pressures mount, and commercial enterprises utilize natural resources. Conflicts may occur within groups, between groups, or between groups and government agencies. Understanding sources of conflict and interactions that precipitate conflict are steps in minimizing future conflict.

This research will compare conflict situations related to subsistence activities in wildernesses of Alaska and Finland. Both places are home to people with strong ties to the wilderness; the local people (indigenous people as well as local non-native people) use the wilderness for subsis-

tence purposes (e.g. fishing, hunting, and gathering). These traditional activities illustrate intricate, complex relationships between humans and their environment.

Why the combination of Alaska and Finland? In addition to the fact that both areas have active subsistence populations, many similar uses and management issues occur in these lands of the far north. For example, the founding legislation for wilderness in Alaska and Finland are both very recent. The act that designated the vast majority of Alaska's wilderness was passed in 1980; Finland's wilderness legislation was passed in 1991 (Alaska National... 1980, Erämaalaki 1991). However, both countries have much longer histories related to protected area management.

While the two pieces of legislation are vastly different (Erämaalaki is a few pages in length focusing exclusively on wilderness, while Alaska's legislation is voluminous, of which one part designates wilderness), there are similarities in the legislation. Both acts recognized the importance of subsistence activities to the local people, and both acknowledged methods of access to these remote areas. The Alaska National Interest Lands Conservation Act (ANILCA) permitted mechanized transportation such as floatplanes, motorboats, and snowmobiles. Erämaalaki permits snowmobiles, all-terrain vehicles (for local people), helicopters, and floatplanes. Both acts permit cabins or huts in the wilderness.

In many respects, wilderness management in Alaska compares more readily with wilderness management in Finland than in much of the rest of the United States. A cooperative study between Alaska and Finland will create an opportunity to exchange management strategies and philosophies, and to learn from each other's successes and failures.

Demand for Research

In a 1995 analysis of research problems related to conflicts between recreation and subsistence uses in Alaska, Muth anticipates conflicts to increase in frequency and intensify in magnitude (Muth 1995, p. 3). Regarding both Alaska and Finland, Kajala and Watson (1997a, p. 310) state, "However, researchers, and especially managers, are becoming increasingly concerned about comments on how recreationists disturb traditional sources of livelihood and vice versa." Factors which would enhance the probability of conflict between subsistence and recreation uses are likely to continue to increase: recreation and tourism growth, urban growth, advances in technology (changing use patterns), demands

for subsistence resources, and demands for both consumptive and non-consumptive recreation activities.

> *Although there has been considerable research on both the recreational and subsistence aspects of resource use, little research has been specifically undertaken for the purpose of improving our understanding of the nature of the conflict between subsistence and recreation. As a consequence, results and findings from past research have been of limited utility to managers who increasingly need to mediate between people with different meanings, values, and motivations associated with renewable resource use. Research on the nature, extent, and substance of these conflicts is needed to enhance our social scientific understanding of these issues, as well as to provide resource managers with tools and techniques of conflict resolution applicable to the administrative, policy, and resource conditions of Alaska. (Muth 1995, p. 4)*

While Muth builds a strong case for the study of subsistence and recreation conflict in Alaska, Kajala and Watson (1997a, 1997b) build a case for making comparisons between Finland and Alaska. As described in the introduction, there are many similarities between wilderness in Alaska and Finland. However, little empirical research on conflicts between subsistence and non-subsistence uses has been conducted. "Cooperative studies in Finland and Alaska could be particularly fruitful because they would be truly cross-cultural, with several cultures involved, and not just international" (Kajala and Watson 1997b, p. 35). In addition to the demand for research demonstrated by the literature, conflict between subsistence and non-subsistence uses is a contemporary social issue in both study areas. The questions are timely, addressing present-day questions as well as their historical contexts.

The subsistence debate continues in Alaska, with contention over management control between the federal and state governments. Citizens in Alaska are concerned about their rights of access to subsistence resources. In addition, questions continue in Finland concerning indigenous rights and subsistence uses.

Research Goals, Objectives, and Questions

Research goals

The overall goal of this project is to identify characteristics of conflict between subsistence and non-subsistence uses in wilderness in Alaska and Finland. Further, the goal is to examine the conflicts from the per-

spective of those engaged in the conflicts. (From the perspective of the participants, what is occurring and what is causing it to occur?) The following research questions focus on these goals, and the objectives will help to structure the research.

Research questions

1) What are the characteristics of conflict between subsistence and non-subsistence uses in wilderness in Alaska and Finland?
2) How do the characteristics of conflict interact to create conflict situations?

Research objectives

1) Identify key informants in Alaska and Finland knowledgeable about conflicts between subsistence and non-subsistence uses in wilderness.
2) Describe components that constitute conflict between subsistence and non-subsistence uses in wilderness in Alaska and Finland.
3) Select cases in Finland and Alaska to examine the nature of conflicts between subsistence and non-subsistence uses in wilderness.
4) Describe existing conflicts, the groups involved, and their perceptions of the conflicts.
5) If possible, make cross-case comparisons of conflicts (including conflict resolution or conflict management techniques employed) between Alaska and Finland.
6) Construct models of conflicts between subsistence and non-subsistence uses in wilderness in Alaska and Finland.

Research Approach and Design

Rationale for the approach and design

A qualitative, constructivist approach to research, with a case study research design, is well suited to this project for several reasons.

- The qualitative approach acknowledges the potential for:
  - multiple, subjective realities (ontology);
  - interactions between the researcher and that being researched (epistemology);
  - introduction of values into the research process (axiology); and
  - an inductive, context-bound process of inquiry and study (methodology) (Creswell 1994, p. 5).

- Qualitative research is commonly conducted in "natural settings" (field focused), unconstrained by the researcher. The purpose of the in-context research settings is to approximate an emic (insider) perspective of phenomena (Creswell 1998, p. 15).
- In qualitative approaches, the role of theory varies. It may be used a priori to guide the focus of the study. An equally valid use of theory is posteriori to construct theoretical models, or to generalize results of the study to a theory for further testing (Creswell 1998, p. 87).
- The case study research design is useful in situations where one desires to understand a phenomenon about which there is little prior research (Graziano and Raulin 1996, p. 128).
- "In general, case studies are the preferred strategy when "how" or "why" questions are being posed, when the investigator has little control over events, and when the focus is on a contemporary phenomenon within some real-life context" (Yin 1994, p. 1).

The researcher will interact with a variety of people during the study, many of which are from different cultures. Conducting the study with a constructivist paradigm will allow the constructs to be used in the study to emerge in the context of the culture. Participants in the study will define the constructs. The qualitative data gained from the interviews will provide rich descriptions of concepts and constructs, relative to the culture.

The study will employ a qualitative approach to research with a case study design. The particular design will be a multiple case, holistic, explanatory case study (Yin 1994, Marshall and Rossman 1999). It will be a multiple case design in that at least one case from Alaska and one case from Finland will be selected for analysis. It will be exploratory in the early stages of research, and explanatory in the latter stages.

Yin (1994, p. 42) states that "The holistic design is advantageous when no logical subunits can be identified and when the relevant theory underlying the case study is itself of a holistic nature." Due to potential differences in ethnic and social groups, political organization, and land management practices in Alaska and Finland, identification of subunits of analysis compatible to both cases seems impractical. In addition, an etic approach (outsider's perspective) to a priori identification of embedded units is counter to the inductive approach applied in this study.

The phases of research up to and including the case selection phase of the study will be exploratory in nature. They will focus on the questions of who, what, and where (Marshall and Rossman 1999, p. 33). These phases of the study will serve to initiate contacts with key informants, to describe (from the perspective of the informants) the components that constitute the conflicts of interest, leading to confirmation of criteria for case selection, and then case selection.

The in-depth case studies and their analysis will be explanatory in nature. This phase of research will focus more on the questions of how and why, from the perspective of the participants in the study (Yin 1994, Marshall and Rossman 1999). Guba and Lincoln (1998, p. 211) state, "The aim of inquiry is understanding and reconstruction of the constructions that people (including the inquirer) initially hold, aiming toward consensus but still open to new interpretations as information and sophistication improve." Regarding explanatory case studies, Yin (1994, p. 5) states, "The analyst's objective should be to pose competing explanations for the same set of events and to indicate how such explanations may apply to other situations." Thus the nature of the study will also be inductive and constructivist.

Bounded Context of Case

Miles and Huberman (1994, p. 25) define a case as "a phenomenon of some sort occurring in a bounded context." The contextual bounds may include concepts such as topical or conceptual parameters, time, space, and social constructs.

The phenomenon of interest in this study (conceptual parameter) is conflict between subsistence and non-subsistence uses. The temporal requirement of the study is that the conflict must be contemporary (vs. historical). In addition, the conflict must be accessible within the time parameters of the study. Spatial requirements include the geo-political boundaries of Alaska and Finland; the case must occur within these physical regions. In addition, the case must occur within the boundaries of legally designated wilderness, as defined by the United States or Finland, respectively.

The constructs of social organizations (such as ethnic groups, organizations or portions of communities) may vary between Alaska and Finland. The social organizations engaged in conflicts of interest will be defined in the first phases of this study.

Measurement and analysis

Strauss and Corbin (1990, p. 17) define qualitative research as "research that produces findings not arrived at by means of statistical procedures or other means of quantification." In accord with qualitative ontology and methodology, the design of this project is focused to produce descriptive information, typically in a narrative format. The study will focus on descriptions of phenomena, such as: types of conflicts, what precipitates conflicts, where, and with whom. Data collection and analysis

will occur concurrently; this is a common technique in qualitative research. The researcher is able to take advantage of patterns or new information emerging from the data (Strauss and Corbin 1990, Creswell 1994).

Open coding techniques will be used to analyze the data. "Open coding is the part of analysis that pertains specifically to the naming and categorizing of phenomena through close examination of data" (Strauss and Corbin 1990). Strauss and Corbin (1990) identify several general steps involved in the open coding process: naming phenomena, categorizing phenomena, naming categories, and developing categories in terms of their properties and dimensions. As patterns emerge from the coding process of each source of information, they can be triangulated (or cross-checked) with other sources of information. For example, a pattern found from a personal interview could be sought in the data from secondary sources, as well as interviews with agency personnel. As patterns are confirmed and discounted, operational definitions and research questions can be scrutinized and revised (as appropriate).

Field Application in Finland

This methodology was applied in Finland from September 1999 through May 2000. A snowball sample was initiated with employees from Metsähallitus to identify people with knowledge of conflicts with subsistence uses in Wilderness. The sample expanded to include employees of Metsäntutkimuslaitos (Forest Research Institute), Ministry of Agriculture, Sámi Parliament, researchers, local residents, tourism entrepreneurs and reindeer herders.

In-depth interviews were conducted with twenty-nine participants in the study. In December, the case for further analysis was selected based on information from initial interviews. The research then concentrated on the northwest arm of Finland. The two wildernesses where research was focused included Käsivarsi and Pöyrisjärvi. Käsivarsi has high levels of recreation use and Pöyrisjärvi has high levels of local use; both areas have active reindeer herding and other subsistence uses. The area was found to be rich with information concerning conflicts with subsistence uses and other uses (primarily recreation uses).

In conclusion, the methods were effective in identifying a variety of perspectives concerning conflicts with subsistence uses. The concepts of triangulation and theoretical saturation were achieved by the end of the study. A parallel study will be initiated in Alaska in January 2001. Results from the entire project are expected in December 2001.

Tiivistelmä:

Maankäytön konfliktit erämaa-alueilla: Alaskaan ja Suomeen sijoittuvan tapaustutkimuksen tutkimussuunnitelma

Tällä suunnitelmapaperilla pohjustetaan tapaustutkimusta, joka käsittelee toimeentuloon liittyvän ja toimeentuloon liittymättömän käytön välisiä ristiriitoja ja niiden luonteenpiirteitä Suomen ja Alaskan erämaa-alueilla. Useat aikaisemmat erämaiden käyttöä koskevat tutkimukset ovat keskittyneet resurssien kohdentamiseen eivätkä niinkään konfliktien syihin. Vaikka resurssien niukkuus on osasyy moniin konflikteihin, vaikuttaa ristiriitojen syntymiseen myös sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät, jotka on usein jätetty liian vähälle huomiolle. Tämä tutkimushanke tulee keskittymään konflikteihin nimenomaan ihmisten välisen vuorovaikutuksen näkökulmasta, ei lainsäädännön tai maan ja muiden resurssien allokoinnin näkökulmasta.

Miksi tutkimus sitten kohdistuu juuri Suomeen ja Alaskaan? Näiden kahden alueen välillä on useita yhtäläisyyksiä. Molemmilla alueilla on erämaista toimeentulonsa saavia väestönosia, joista osa kuuluu alkuperäiskansoihin ja osa ei. Molemmissa on suhteellisen uusi erämaalainsäädäntö; Alaskan erämaalaki hyväksyttiin vuonna 1980 ja Suomen 1991. Kummatkin lait huomioivat silloiset toimeentulon hankkimiseen liittyvät käyttömuodot ja sallivat suurelta osin niiden jatkamisen. Kummatkin lait sallivat motorisoitujen liikennevälineiden (kuten vesitasojen, moottoriveneiden ja -kelkkojen) käytön, joskin Suomessa sallittuja liikennevälinetyyppejä on enemmän kuin Alaskassa. Lait sallivat myös mökkien ja majojen kaltaisten rakennusten olemassaolon erämaa-alueilla. Monessa suhteessa erämaiden hoitaminen Alaskassa on paremmin verrannollinen suomalaiseen kuin muualla Yhdysvalloissa harjoitettuun käytäntöön.

Sekä Suomessa että Alaskassa tehtävät tutkimukset tulevat olemaan viisivaiheisia. Ensimmäisessä vaiheessa identifioidaan avaininformantit ja konfliktien osa-alueet. Tästä vaiheesta saatua tietoa käytetään valittaessa sopivia tapauksia perusteellisempaa tutkimusta varten. Tapaustutkimusten kohteiden valinnan jälkeen kartoitetaan aiheeseen soveltuvia teorioita, joiden avulla rajataan tutkimuskohteita, tutkimuskysymyksiä sekä myöhempää analyysiä.

Neljäs vaihe on valittujen tapausten perusteellinen tutkiminen. Tapaustutkimuksen metodologiaa ja kvalitatiivista lähestymistapaa käyttäen analysoidaan intressiristiriitoja ja niiden kontekseja. Tutkimuksessa kuvataan konflikteihin liittyviä vuorovaikutusprosesseja ja eri osapuolten näkemyksiä ristiriitatilanteista sekä tehdään vertailuja Alaskasta ja

Suomesta valittujen tapausten välillä. Viimeisessä vaiheessa rakennetaan malli (tai malleja), joka jäsentää toimeentuloon liittyvän ja toimeentuloon liittymättömän käytön välisiä ristiriitoja Alaskan ja Suomen erämaa-alueilla.

References

Alaska National Interest Lands Conservation Act. 1980. 16 U.S.C. SS 3101 et seq.

Erämaalaki (Finland's Act on Wilderness Reserves). 1991. Suomen säädöskokoelma, laki n:o 62: 129–143.

Creswell, J. W. 1994. Research design: Qualitative & quantitative approaches. Sage, Thousand Oaks. 228 p.

— 1998. Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions. Sage, Thousand Oaks. 403 p.

Graziano, A.M. & Raulin, M.L. 1996. Research methods: A process of inquiry. Longman, New York.

Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. 1998. Competing paradigms in qualitative research. In: Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). The landscape of qualitative research: Theories and issues. Sage, Thousand Oaks. p. 195–220.

Kajala, L. & Watson, A. 1997a. Recreation conflicts in wilderness: an international comparison with implications for conflict management research. In: Solberg, B. & Miina, S. (eds.). Conflict management and public participation in land management. Proceedings of the international conference, Joensuu, Finland 17–19 June 1996. European Forest Institute, Joensuu.

— & Watson, A. 1997b. Wilderness – Different cultures, different research needs: Comparing conflict research needs in Finland and the United States. International Journal of Wilderness 3(2): 33–36.

Marshall, C. & Rossman, G.B. 1999. Designing qualitative research. Sage, Thousand Oaks. 224 p.

Miles, M.B. & Huberman, A.M. 1994. Qualitative Data Analysis: An expanded sourcebook. Sage, Thousand Oaks. 338 p.

Muth, R.M. 1995. Conflicts between recreation and subsistence use of wildland resources in Alaska: A research problem analysis, Unpublished technical report submitted to Cooperative Park Studies Unit, USDI National Biological Service and Aldo Leopold Wilderness Research Institute, USDA Forest Service.

Strauss, A. & Corbin, J. 1990. Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. Sage, Newbury Park. 270 p.

Yin, R.K. 1994. Case study research: Design and methods. Sage, Thousand Oaks. 171 p.

Kirjoittajien yhteystiedot

Mika Anttonen
Oulun yliopisto, maantieteen laitos, PL 3000, 90401 Oulu
mika.anttonen@oulu.fi

Joel Erkkonen
Helsingin yliopisto, metsäekonomian laitos, PL 24, 00014 Helsingin yliopisto
joel.erkkonen@helsinki.fi

Minna Helenius
Oulun yliopisto, biologian laitos, PL 3000, 90401 Oulu

Mikko Jokinen
Metsäntutkimuslaitos, Kolarin tutkimusasema, 95900 Kolari
mikko.jokinen@metla.fi

Jari Järviluoma
Lapin yliopisto, taloustieteiden ja matkailun laitos, PL 122, 96101 Rovaniemi
jari.jarviluoma@urova.fi

Joan Kluwe
Department of Resource Recreation and Tourism, College of Forestry, Wildlife, and Range Sciences, University of Idaho, Moscow, ID 83844-1144, United States
kluw0583@uidaho.edu

Leena Kopperoinen
Suomen ympäristökeskus, luonto- ja maankäyttöyksikkö, PL 140, 00251 Helsinki
leena.kopperoinen@vyh.fi

Ville Ovaskainen
Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus, Unioninkatu 40 A,
00170 Helsinki
ville.ovaskainen@metla.fi

Janne Rautio
Oulun yliopisto, biologian laitos, PL 3000, 90401 Oulu

Jarkko Saarinen
Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi
jarkko.saarinen@metla.fi

Petri Shemeikka
Suomen ympäristökeskus, luonto- ja maankäyttöyksikkö, PL 140, 00251 Helsinki
petri.j.shemeikka@vyh.fi

Tuija Sievänen
Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus, Unioninkatu 40 A,
00170 Helsinki
tuija.sievanen@metla.fi

Alan E. Watson
Aldo Leopold Wilderness Research Institute, Box 8089, Missoula, MT 59807,
United States
alan.watson@fs.fed.us

Luonnon matkailu- ja virkistyskäytön tutkimuksella on takanaan kansainvälisesti noin 70 vuoden historia. Suomessakin tutkimustoiminta virisi jo 1960-luvulla. Nykyisin luontomatkailun katsotaan olevan yksi matkailutoimialan nopeimmin kasvavia sektoreita, ja syrjäseuduilla matkailun – ei-paikallisen virkistäytymisen – kehittämisen mahdollisuuksiin uskotaan tulevaisuuden työllistäjänä ja tulon antajana. Luontomatkailun ja luonnon virkistyskäytön tutkimuksen kenttään kohdistuukin runsaasti paikallisia, kansallisia ja kansainvälisiä kehittämis- ja muutospaineita.

Kasvava elinkeinosektori ja sen vaikutusten tunteminen edellyttää sekä tieteellisen tutkimustoiminnan että alan opetuksen kehittämistä. Tämä julkaisu pyrkii osaltaan tuomaan tietoa luontomatkailusta ja luonnon virkistyskäytöstä tutkimuskohteena. Erityisesti tarkastellaan luontomatkailun ohjauskeinoja, motiiveja ja asiakasryhmiä, vetovoimaisuutta ja luonnon virkistyskäytön inventointikysymyksiä. Julkaisu perustuu Pyhätunturilla järjestetyn viidennen "Luonto, matkailu, virkistyskäyttö" -symposiumin esitelmiin.

ISBN 951-40-1766-8
ISSN 0358-4283